

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

FUTBOLDA TARAFTAR ve ÖFKE İLİŞKİSİ

Banu CAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SPOR YÖNETİCİLİĞİ ANABİLİMDALI

Danışman

Doç. Dr. İbrahim Bülent FİŞEKÇİOĞLU

KONYA-2017

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

FUTBOLDA TARAFTAR ve ÖFKE İLİŞKİSİ

Banu CAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SPOR YÖNETİCİLİĞİ ANABİLİMDALI

Danışman

Doç. Dr. İbrahim Bülent FİŞEKÇİOĞLU

Bu araştırma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 17202037 proje numarası ile desteklenmiştir

KONYA-2017

S.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Banu CAN tarafından savunulan bu çalışma, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

: Prof. Dr. Hakan Salim ÇAĞLAYAN
Selçuk Üniversitesi-Spor Bil. Fak. – Spor Yöneticiliği A.B.D

İmza

Danışman

: Doç.Dr. İ.Bülent FİŞEKÇİOĞLU
Selçuk Üniversitesi-Spor Bil. Fak. – Spor Yöneticiliği A.B.D

İmza

Üye

: Yrd.Doç.Dr. Serdar BÜYÜKİPEKÇİ
Necmettin Erbakan Üniv-Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Böl.

İmza

ONAY:

Bu tez, Selçuk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmenliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu tarih ve sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Ender ERDOĞAN

ÖNSÖZ

Öncelikle içinde bulunduğum bu sürecin başından sonuna kadar bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren, devam edip bitirmemi sağlayan, benden ilgi, alaka ve desteğini esirgemeyen, her daim yanımda olan değerli tez danışmanım Doç.Dr. İ. Bülent FİŞEKÇİOĞLU'na,

Akademik kariyerinde bıraktığı tüm izleri saygı ve dikkatle takip ettiğim ve tez çalışmam boyunca değerli bilgi ve önerileri ile beni yönlendiren ve yardımcı olan değerli hocam Prof.Dr. Hakan Salim ÇAĞLAYAN'a,

Lisans eğitimimde olduğu gibi, bu araştırmanın tasarlanması, yapılması ve sonuçlanmasında da bilgileriyle ve yardımlarıyla her an destekçim olan, güler yüzüyle ve tüm samimiyetiyle kısıtlı zamanını ve kıymetli fikirlerini benimle paylaşan, değerli hocam Yrd.Doç. Dr. Mehmet ALTIN'a,

Tez çalışmam boyunca elinden gelen tüm desteği gösteren ve yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Uz. Metin ÖZLÜ'ye,

Bana her zaman inanan, hiçbir zaman maddi ve manevi emeklerini, desteklerini üzerimden eksik etmeyen başta annem Müzeyyen CAN ve babam Sedat CAN olmak üzere canım kız kardeşlerim ve sevgili kızıma,

Yaşamı boyunca eğitime gönül veren, inancıyla beni her zaman yüreklendiren ve her an yardımına koşan manevi ablam Hicran HÜDÜR'e, ve sevgili arkadaşım, sırdaşım, destekçim, hayatın bana bir hediyesi olarak gördüğüm, insana dair umudum ve can dostum olan Sedat SELEK'e moral, motivasyon ve yardımlarından dolayı teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Banu CAN
KONYA, 2017

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
1.1. Taraftarlık Kültürü	3
1.1.1. Taraftarlık	4
1.1.2. Neden Taraftar Olunur	8
1.1.3. Seyirci.....	11
1.1.4. Fanatik	11
1.1.5. Holigan	14
1.1.6. Vandalizm.....	17
1.1.7. A.c.a.b.....	17
1.1.8. Fundamentalizm.....	17
1.1.9. Taraftar Gruplarında Sloganların ve Marşların İşlevi.....	19
1.2. Öfke.....	23
1.2.1. Öfkeye İlişkin Tanım ve Kavramlar	23
1.2.2. Öfkenin Genel Özellikleri	26
1.2.3. Öfkenin Nedenleri ve Belirtileri	27
1.2.4. Öfke İfade Tarzları.....	29
1.2.5. Öfkenin Bilimsel ve Duygusal Boyutları	31
1.2.6. Öfkenin Davranış ve Tepki Boyutu	32
1.2.7. Öfkenin İfade Edilmesini Etkileyen Faktörler.....	32
1.2.8. Öfke Duygusuna İlişkin Bazı Kuramlar	34
1.3. Futbol ve Öfke	38
1.3.1. Taraftarların Saldırgan Olmalarında Rol Oynayan Faktörler.....	39
2. GEREÇ VE YÖNTEM	50
2.1. Evren ve Örneklem	50
2.2. Veri Toplama Araçları	50
2.2.1. Kişisel Bilgi Formu	50
2.2.2. Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ).....	51
2.3. Verilerin Analizi	52
3. BULGULAR.....	53
4. TARTIŞMA.....	58
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	65
6. KAYNAKLAR	69
7. EKLER.....	77
8. ÖZGEÇMİŞ	81

ÇİZELGELER

Çizelge 3.1. Konyaspor taraftarlarının cinsiyetlerine göre öfke alt boyut değişimleri.....	53
Çizelge 3.2. Konyaspor taraftarlarının aktif olarak spor yapma durumlarına göre öfke alt boyut değişimleri.....	53
3.3. Konyaspor taraftarlarının Kardeş sayısı faktörüne bağlı öfke alt boyut değişimleri	54
Çizelge 3.4. Konyaspor taraftarlarının Yaş faktörüne bağlı öfke alt boyut değişimleri	54
Çizelge 3.5. Konyaspor taraftarlarının Eğitim durumlarına bağlı öfke alt boyut değişimleri	55
Çizelge 3.6. Konyaspor taraftarlarının Baba Eğitim durumlarına bağlı öfke alt boyut değişimleri	56
Çizelge 3.7. Konyaspor taraftarlarının Anne Eğitim durumlarına bağlı öfke alt boyut değişimleri	56

ÖZET

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Futbolda Taraftar ve Öfke İlişkisi

Banu CAN

Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ/KONYA-2017

Bu çalışma ile Konyaspor taraftarlarının öfke düzeylerinin ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın evrenini Ülkemizdeki Futbol taraftarları oluştururken; örneklem grubunu ise Konyaspor taraftarı olan, 244'ü kadın, 603'ü erkek olmak üzere toplam 847 gönüllü oluşturmuştur.

Verilerin elde edilmesinde Sosyo-demografik bilgiler için; kişisel bilgi formu, Öfke İfade tarzlarının belirlenmesinde ise Spilberger ve ark (1983)'nin geliştirdiği ve Özer (1994) tarafından Türkçeye uyarlanan "Sürekli Öfke ve Öfke ifade Tarz Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen verilerin normalitesi Kolmogorov-Smirnov, İkili karşılaştırmalarda Independent Samples t test, Çoklu karşılaştırmalarda ise One-Way Anova testi kullanılırken farklılık kaynağının belirlenmesinde Tukey HSD testi kullanılmıştır.

Araştırma bulgularına göre kadın ve erkek taraftarlar arasında öfke alt boyutlarının tamamında istatistiksel açıdan anlamlı değişim tespit edilmiştir ($P<0,05$). Sürekli öfke, dışa dönük öfke ve iç öfke boyutlarında erkek taraftar ortalamaları kadın taraftar ortalamalarına oranla daha yüksek, kontrollü öfke boyutunda ise erkek taraftar ortalamaları kadın taraftarlara oranla daha düşük bulunmuş ve bu değişimin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu belirlenmiştir ($P<0,05$). Sonuç olarak; Konyaspor taraftarının öfke ifade tarzlarının Sosyo-demografik faktörlere bağlı olarak değişim gösterdiği, erkek taraftarların sürekli öfke, iç öfke, dış öfke boyutlarında kadınlara nazaran daha yüksek değerlere sahip oldukları ve kadın taraftarların erkek taraftarlara nazaran öfkelerini daha kontrol edilebilir düzeyde yaşadıkları söylenilebilir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Konyaspor, Öfke, Taraftar.

SUMMARY
REPUBLIC OF TURKEY

SELÇUK UNIVERSITY
HEALTH SCIENCES INSTITUTE

Fans and Anger Relationship in Football

Banu CAN

Department of Sports Management

MASTER THESIS/KONYA–2017

This study aimed to examine the anger levels and anger expression styles of Konyaspor supporters. While the universe of the work is constituted by Football supporters in our country; The sample group consisted of 847 volunteers, 244 women and 603 men, who were Konyaspor supporters.

For obtaining socio-demographic information; personal information form, "Anger Expression Style Scale" developed by Spilberger and friends (1983) and adapted to Turkish by Özer (1994) was used in the determination of Anger Expression styles. Kolmogorov-Smirnov, Tukey HSD test was used to determine the difference in the independent data samples in the two independent comparisons and One-Way Anova test in the multiple comparisons.

According to research findings, statistically significant change was found in all of the anger sub-dimensions between male and female supporters ($P < 0.05$). The mean of male fans was higher than the average of female fans in the dimension of continuous anger, outward anger and internal anger, whereas the average of male fans was found to be lower than that of female fans in control anger dimension ($P < 0.05$). As a result; It can be said that Konyaspor supporters' anger expression styles change according to socio-demographic factors, that male supporters have higher values in terms of constant anger, domestic anger, and external anger than women and female supporters live at a level where they can control their anger more than male supporters.

Keywords: Anger, Fans, Football, Konyaspor.

1. GİRİŞ

Rekabet duygusu ile birlikte barış, kardeşlik ve sevginin birlikte yaşandığı ve toplumdaki her ferdi aynı platformda buluşturan spor, sosyal bir bağ gibi kabul edilebilir. Fakat kazanma ve kaybetme algısının somut bir hale gelmesi ve rekabetin ekonomik ölçülerle değerlendirilmesi gibi faktörler sporun yapısını ve algılanış şeklini değişime uğratmıştır (Yücel ve ark 2015).

Spor, canlı bir sosyal yapı olarak kendine özgü değerleri, etkileşim simgeleri ve süreçleriyle sosyal kuralları olan bir yapıdadır. Sosyal süreçler yoluyla bir bağ oluşturan spor, toplumla kendi geçmişi arasında kuvvetli bir ilişki, bir bağ oluşturur. Oluşan bu bağın, sporun şekillenmesiyle ilgisi vardır. Bu sebeple spor, gelişigüzel meydana gelmez. Bilhassa toplumdaki ilişkiler sebebiyle meydana gelir, gelişir, değişime uğrar ve farklı biçimlerle zenginleşir. Günümüzün gelişmiş toplumlarında sosyal iş bölümlerinin gelişmesine paralel olarak sportif faaliyetler de gelişmiş ve türleri fazlalaşmıştır. Dahası sporun devasa ve çok katmanlı bir endüstri oluşturmalarının yanında çok fazla tüketicisi olan bir üründür aynı zamanda denilebilir (Fişek 1998).

Spor, önceleri kişiye göre değişen bir bakış açısına sahipken ve fazla değer verilen bir konumda değilken, günümüz toplumunda merkezi konumda bulunan ve her anlamda değerli bir kurum olmuştur. Bu anlamda bir spor dalı olan futbolun izlediği gelişme göz alıcıdır. Modernleşmeyle birlikte belli bir alt kültüre ait oyun olmaktan çıkmış, kitleleri peşinden sürükleyen futbolun, çok tutulan bir eğlence aracı olmasının yanısıra, insanların dinsel anlamda bağlılık duydukları temel bir doyum aracı statüsüne sahip olmuştur (Kayaoğlu 2000).

Bugün futbol, sadece futbol olma ötesinde çok farklı bir vaka haline gelmiştir. Gündelik yaşantımızdaki mutluluklarımızın ve hayal kırıklıklarımızın başlıca yönlendiricisinden biri, ortak bir zemin haline gelmiştir (Baldık 2002). Bir spor oyunu olan futbolun eski zamanların sportif aktivitelerinden sosyolojik anlamda farklı bir zeminde durması, özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda kazandığı küreselleşme, örgütlenme, sanayileşme, ticarileşme, siyasallaşma, bilimselleşme gibi bir çok anlamda toplumun da farklı özelliklerini yansıtan bir olaydır (Amman 2008).

Futbol, bir yandan eğlence gibi oyun gibi görünmekle birlikte, özellikle spor bilimleri, ekonomi, dil bilimi, felsefe, psikoloji, sosyoloji, hukuk, matematik ve iletişim bilimleri kapsamında da ayrı ayrı incelenip değerlendirilmektedir (Alver 2008). Öte yandan futbolun günümüz şartlarındaki stadyumlarının dünya çapında sahip olduğu ileri teknolojiye ve donanıma sahip olmaları, yaşamın hemen her alanındaki reklam kampanyaları, televizyonlar gibi kendine ait medya araçları, her türlü giyim ve formanın satıldığı özel mağazaları, futbolcuları, teknik direktörleri, kendi bünyesinde çalışan insanları ve taraftarları ile hayal gücünü zorlayan bir sanayi olmuştur (Eker 2010).

Araştırmacıların çoğuna göre futbol, bu çağın en çok tutulan spor branşıdır. Oyunun zor olmaması, kazanacak olanın evvelden bilinmemesi, rekabet, iddia, heyecan, gerilim, mutluluk ve üzüntü gibi duyguları ön plana çıkarması, yediden yetmişe bir çok yaş grubundan insanın hem oynamayı sevmesi hem izlerken keyif alması gibi özellikler, dünyanın her köşesindeki çeşitli kişi ve grupların futbolu benimsemesini, takip etmesini dolayısıyla en popüler spor dalı haline gelmesini sağlamaktadır (Kuper 1996). Çağımızda futbol, silah ve ilaç sektörünü bile arka planda bırakabilecek derecede dünya çapında bir güce sahip, ekonomik ve toplumsal baskınlığı en üst düzeyde spor branşı ve sportif etkinliği aşan sosyal, psikolojik fenomen ve bir sanayidir (Eker 2010).

Seyre dayanan ve özellikle açık havada yapılan sporların hemen hemen hepsinde toplumlardan ve sosyal gruplardan bireye karşı yansıma yapan bir özellik aranır. Toplumda birlik şuuru olarak kabul edilen futbol, seyirci olarak iştirak edenlerde olsun fiili olarak oyuna dahili olanlarda olsun, psikolojik olarak birtakım değişikliğin gerçekleşmesine de sebep olmaktadır (Erkal ve ark 1998). Özellikle genç nesillerin yapıcı ve yaratıcı, milli birlik ve beraberlik duygusu ve davranışı yüksek, örnek teşkil etmesine yardımcı olması bakımından sporun, sosyal ve kültürel gelişmeye önemli katkısı vardır (Fişekçioğlu 1996).

Futbol, sadece izlenen bir spor olmasının haricinde kitleleri peşisıra sürüklenme gerçekliği ile diğer dallardan birçok yönden başkalık arz etmektedir. Toplum psikolojisi açısından değerlendirildiğinde izleyicilerin rutin yaşantılarından çıkarak farklı kimliklerle bu etkinliklere katılımda buldukları gözlenmiştir. Futbol müsabakaları, bilhassa kalabalık grupların içinde kaybolan şahsiyet ve çeşitli dış

etkenlerin etkisi, istenilen veya istenilmeyen kitle hareketlerinin vuku bulduğu bir ortam olmaktadır (Karagözoğlu ve Ay 1999).

Futbol müsabakalarının düzenlendiği tarihlerde ülkeler ulusal çapta radyo ve televizyon programlarında ve saatlerinde bile değişiklikler yapabiliyor, hatta maçların yapılacağı günlerde toplum yaşamının şekli dahi değişebiliyor. Özellikle, dünya futbol şampiyonalarında ülkelerinin karşılaşmalarını televizyondan izlemek isteyenler sebebiyle sokaklar boşalıyor, kamu ve özel kuruluşlarda işlerine bile ara verilebiliyor. İşte, bu derece etkili bir spor uğraşısı olan futbol olgusu, onu sadece bir oyun ve bir spor branşı olmaktan çıkarıp bambaşka bir kazanç sektörü durumuna getirmiştir (Başer 1994).

Bu futbol sanayisi, tuttuğu takım adına şehirden şehre dolaşan, başka başka ülkelere giden, evini taraftarı olduğu takıma ait eşyalarla süsleyen, çocuklarına hayranı olduğu sporcuların adını veren, takım forması ve beresini giydiren paha biçilmez bir ürün olan futbol seyircisini çıkarmıştır. Böylece bu seyirci, toplumsal, ekonomik anlamda, politik olarak ve teknolojik anlamda üretilmiş en değerli ürün şekline gelmiştir (Bangsbo 1994).

1.1. Taraftarlık Kültürü

Hiç şüphesiz ki küreselleşmenin etkilerini en çok gösteren spor dalı futboldur. Yediden yetmişe herkesin en çok takip ettiği spor dalıdır. Bir top ve iki kaleyle oynanan bu oyun bunlar yoksa iki taş ve bir teneke kutuyla, bu kadar basit oynanabilmesine rağmen, kulüplerin ve futbol oyuncularının kazandığı yüksek miktardaki paralar, şikeler gibi konularla futbol daha büyük ve esaslı bir farklılaşmaya girmiş ve basit bir oyun olmaktan çıkmış, karma karmaşık bir hale bürünmüştür (Dever 2013).

Her şeyi sürekli ve büyük bir değişime uğrayan futbolda değişmeyen tek şey taraftarlardır. Futbol taraftarlığını anlayabilmek ve tanımlamak basit değil zor bir iştir. Kozanoğlu (1990)'nun, "Hakkari'nin dağındaki adam nasıl Fenerli olur, beş yaşındaki çocuk Galatasaray yenildiğinde niçin gözyaşlarını tutamaz, ne biçim bir Beşiktaş aşkıdır ki taraftarın biri ta Dünya Kupası'nda tribüne 'Karakartallar' pankartı asar, yine ne biçim bir heyecandır ki Kayserispor için can verilir, cepteki

son parayla Tokatspor'un maçına gidilir" şeklindeki ifadesiyle futbol taraftarlığındaki bilinmezlere değinmektedir (Dever 2013).

Buna benzer şekilde bir başka ifadede de Ünsal (2005) şöyle demiştir; "Bir Çinlinin yüreği Manchester United kulübü için atabiliyor. Taylandlı bir milyoner, üstelik şimdiki başbakan, İngiltere'nin Liverpool kulübünün hisselerinin yüzde 30'unu satın almaya çabalayabiliyor, Türk futbolcu İlhan Mansız Japonların idolleri arasına girebiliyor." Düz bir bakışla bu tür sorulara cevap verenler, futbola olan sevgi tarzında kavramlarla yaklaşacaklardır. Fakat öyle ki bu kavramlarla taraftarlık olgusunu açıklayabilmek sahiden de çok zordur. Çünkü günümüz şartlarında futbolun içinde bu şekilde masum ifadelere yer kalmamıştır (Dever 2013).

Aycan ve arkadaşları (2009) ile Özbaydar (1983) da taraftarlığın, yandaş olma, bir takıma karşı eğilim gösterme, onu destekleme, o takımın davranışlarına taraf olma, sevgi ve sempati duyma gibi anlamlara gelir demektedirler. (Acet 2006)'in aktarımıyla sosyologlar taraftar kavramını; "Türk popüler futbol kültürünün, toplumun en küçük ekonomik bir temsilini ve yeniden kuruluşunu ifade eden bir cemaat türü şeklinde açıklamaktadırlar." Bu durumda taraftar, aslında belli bir kültürün bireylerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve aralarında içten ilişkilerin olduğu bir topluluktan ibarettir (Dever 2013).

Taraftarı olduğu takımın maçlarını ortak bir kültüre sahip olmanın verdiği hazla izleyen taraftar asla yalnız olmaz, her zaman kendi cemaatinden (takımından) olan kişilerle birlikte. Bu yüzden taraftarlıkla yalnızlık bir arada bulunmaz. Bu topluluğa dahil olan herkes, ortak bir amaç doğrultusunda hareket etmek ve bunun sonucunda da ortak bir haz alma düşüncesine sahiptir. İnsan neden takım tutar sorusunu sordüğümüzde birbirinden farklı nedenlerle karşılaşırız; kimisi tuttuğu takımı sevdiği için, kimisi büyük bir kalabalığın üyesi olmaktan haz aldığı için, kimisi kendi şehrinin takımı olduğu için gibi nedenlere farklı maddeler de eklenebilirse de kesin bir kaniye varmak mümkün olmamaktadır.

1.1.1. Taraftarlık

Saltık (2002) taraftarlığı belli bir görüş ve düşünceye eğilimi olma, birinden yana olma, saf tutmak olarak değerlendirmiştir. Arıkan (2000)'a ve Hünerli (1997)'ye göre taraftarın anlamı, bir spor kulübünü destekleyen, ona bağlı olan ve

onunla ilgilenen kişilerdir. Kola (1995)'nin görüşüne göre ise taraftar, anlam kaymasına uğramıştır, bir takıma hoşgörü içinde gönül verme anlamından ayrılıp, tuttuğu takımın her ne olursa olsun kazanmasını dileyen, bu uğurda her anlamda bencil ve agresif bir kitle haline geldiğini belirtmiştir (Kola 1995).

Bir takım taraftarlığı, sporla ilgili çeşitli tüketilebilir nesnelere hayranlık düzeyinde bağlılık olarak veya taraftarların bir spor müsabakasıyla duygusal olarak bütünleşmeleri ve kişisel üstlenmeleri olarak ifade edilebilir. (Eskiler ve ark 2011). Taraftarlar için gönül verdikleri takım, elbette ki bir referans grubudur. Takımın başarısı, kendileri için bir tür güven ve iftihar duygusunun kaynağıdır (Acet 2006).

Taraftarlığın işlevi öncelikle, bireyde bir gruba veya bir yere aidiyet duyma uyandıran, ikincisi ise fanatik olgusunun çağrışım yaptığı, farklı ortamlarda yapıldığı vakit insan toplulukları tarafından reddedilen hareketlerin taraftarlık kimliği adı kılıfı ile kendine yer edinme ve hoşgörüyle karşılanması olarak iki işlevi vardır. Bir ferдин takıma gönül vermesindeki neden, kişilerdeki aidiyet duygusu ve kimlik vaat etmesidir (Acet 2006). Bireysel kimliğiyle kendini herhangi biri gibi gören kişi için taraftar kimliğine bürünmek, o sıradan ve rutin yaşamında sahip olamadığı saygınlık ve başarıya ulaşmak demektir (Eker 2010).

Günlük yaşantının idamesinde görünmeyen yasalar gibi kabul edilen sosyal normlar, mükafatlandırılma, kişiyi sergileme, toplum dışına itilme tarzında yaptırımları olan, kişileri buhrandan, dışlanmışlıktan ve anti sosyal davranışlar sergilemekten koruyan, onları saadete götüren aneler gibi toplumsal kıstaslardır. Bilhassa erkek egemenliğinin baskın olduğu toplumlarda, futboldan bihaber kalmak, spor müsabakalarını takip etmemek, maç yorumlarına dahil olmamak şahısları toplum dışına itmekle karşılaşabilirler. Bu bağlamda toplumsal bir değer olarak kabul gören taraftarlık, manevi anlamda kişiyi bazı müeyyidelere yol açabilir (Eker 2010).

Futbolda taraftarlık, bazı kural dışı durumlar haricinde, herhangi bir parasal kazanç gütmekten tamamen gönüllülüğe dayalı etkileşimler kapsamında bu sektörü destekleyen tek faktör ve önemli bir ekonomik sektördür. Taraftarların maddi kazanç elde etmemesinin yanında kayda değer finansal akışının da yaşandığı bu sektörde taraftar, aynı zamanda en kayda değer finansal kazanç kapısı ve tüketicisidir (Eker 2010).

Tek hedefleri başarı olan takımlarda, yenilgiler neticesinde oluşan beklenmeyen ani ruh değişimleri ve üzüntüler taraftarların fair-play ruhuna aykırı tavırlara yatkınlıklarını da yükseltmektedir. Taraftarların oyuncularını kaba kuvvete teşvik eden tempoları ile oyuncuların seyircilerin atmosferini ve ruh hallerini direkt etki eden tavırları, agresif bir kişiliğe dönüşmelerine zemin hazırlamaktadır. Cengiz (2004)'e göre bilhassa taraftar gruplarındakiler duygusal ve bilişsel gelişim açısından yetersizlikler, kültürel anlamda yetersiz ve toplumla kaynaşamadıklarından dolayı agresif yönelimlerini kontrol edemeyip, grup liderlerini benimseyerek olumsuz ve agresif tutumlar sergileyebilmektedir. Genç taraftarların saldırgan davranışlarda bulunmaları, buldukları ortama bağlıdır. Taraftar gruplarına dahil olan kişilerin olmayan kişilere göre daha saldırgan oldukları gözlenmektedir.

Geçici taraftar, sadık taraftar ve yerel taraftar olmak üzere üç başlık altında toplayan İnan (2007)'a göre;

- **Geçici Taraftar**

Bunlar, tuttıkları takım kaybettiği takdirde kendilerini takımdan soyutlayan taraftarlardır. Taraftarlar için yenme ve yenilme, kimi insanlar için haddinden fazla önemsenen bir olgudur ve taraftarlığın çeşidini ortaya çıkarmada bir parametredir. Geçici taraftarlar belirli bir zaman ile sınırlıdır, bir maça veya bir sezona endeksli olabilmektedirler.

- **Yerel Taraftar**

Geçici taraftarlar belirli bir zaman için sınırlanırken, yerel taraftarlarda bu sınırlama coğrafik olarak yapılmıştır. Bu taraftar türü için özellikle buldukları bölgede olan takım ya da doğdukları yerdeki takım desteklenir. Geçici taraftarlarda da olduğu gibi yerel taraftarlar da bir sınırlılıkla hareket ederler. Eğer yerel bir taraftar şehirden uzaklaşırsa, taraftarın adanmışlığı kaybolabilir. Bu şekildeki bir yer değiştirme durumunda takım ile özdeşleşmede azalma yaşanabilir. Diğer taraftan, eğer taraftarın bağlı olduğu duygu bir sporcuya karşı ise, yerel boyuttaki oyuncudan ayrı olma da aynı şekilde oyuncuya adanmışlığı azaltabilir. Bu duyguda olan bir taraftar için kendisini adadığı sporcunun başka bir takıma satılması o sporcuya bağlanmayı da ortadan kalkabilir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, yerel bir taraftarın güdüsü coğrafik temele dayanır.

- **Sadık Taraftar**

Sadık veya adanmış taraftarlık olarak da isimlendirilen bu taraftarlık mekan ve süre sınırları dışında kalan türdür. Geçici taraftarlıkta olan zaman sınırlaması ile yerel taraftarlıktaki coğrafik alan sınırlaması sadık taraftarlar için geçerli değildir. Bu tür taraftarlıkta spor, sporcu, takım ve lig gibi tüketilebilir spor unsurları ile birleştirmeye yönelik güdülemede artış vardır. Böylece, mekan ve süre sınırlılığı kendiliğinden ortadan kalkmış olur. Takımlar için minimum ya da maksimum süreli kazanımların bitmesi ya da bölgesel anlamda uzaklaşmada söz konusu olduğunda bile sadık taraftarlar için takımlarına bağlılıkları devam eder, sadakatlerini sürdürürler.

Hasırcı (2012) çalışmasında, tüketici taraftarlar ve aktivist taraftarlar olmak üzere iki tip taraftar profili çizmiştir. Şiddete yönelik herhangi bir olaya katılmadıkları kanıtlananlara Tüketici taraftarlar ismi verirken, takımın ya da futbol oyununun bir parçası olduğunu iddia eden ve buna inananlara aktivist taraftar olarak tanımlamıştır. Takımları için yapamayacakları hiçbir şey olmayan aktivist taraftarlar aynı zamanda problemlili olup, şiddet eğilimi gösteren ve sorun oluşturan gruptur.

Takımla Özdeşleşme

Takımla özdeşleşme ile ilgili farklı sınıflandırmalara rastlamak mümkündür; Aycan ve arkadaşları (2009), “Takımla özdeşleşme, bir taraftarın tuttuğu takımla olan psikolojik bağıdır ve takımla özdeşleşme aynı zamanda sportif eylemlerde bulunan sporcularla özdeşleşmeyi de tanımlamaktadır. Bu özdeşleşme düzeyi, kişinin tuttuğu takıma ve oyunculara kendini adama derecesi ile seyircilikten fanatizme kadar uzanmaktadır” demiştir.

Wann ve Branscombe (1990)’a göre “takımlarına ölesiye bağlı taraftarlar ve havaya göre değişen taraftarlar (fair-weather)” olarak iki kısma,

Sutton ve arkadaşlarına (1998) göre takımları ile özdeşleşme düzeylerine göre “düşük, orta ve yüksek” olarak üç şekilde ayrılmıştır.

Wann (1997)’a göre bir takımla fazlasıyla bütünleşmiş taraftarlar, kendilerini tuttıkları takımın bir uzantısıymış gibi kabul ederler ve ben bu takımın bir taraftarıyım hissiyatı onların şahsiyet kavramının temelini teşkil eder ve kendilerini

rakip taraftarlardan daha iyi insanlar olduklarını düşünürler. Kılıcıgil (1985), de “bir spor taraftarı için tuttuğu takımın başarısı, kendisi için bir çeşit güven ve iftihar duygusu uyandırmaktadır” demiştir.

Takımla özdeşleşme spor taraftarlarının benlik sunumlarında önemli bir rol oynamaktadır. Seyirci ile taraftar arasında takımla özdeşim düzeyine göre farklılaşmalar bulunmaktadır (Günay ve Tiryaki 2003). Fanatikler, egolarından bir kısmını atarak bir grupla, kişiyle ya da bir ideolojiyle özdeşleşme sağlamaktadırlar (Göka ve Göka 2009).

Takımıyla oldukça özdeşleşen taraftarlar için takımın başarıları ve performansları kendilik değerleri ile ilgiliyken, düşük özdeşim gösteren taraftarlar için takımın performansı bu taraftarların benlik imgeleri için daha az önemli olmaktadır. Tajfel ve Turner (1979)’e göre insanlar benlik saygılarını arttırmak ve pozitif kimliği sürdürmek için güdülenmişlerdir. Oldukça özdeşleşmiş taraftarların karşılaşmalarda daha fazla tepkisel davranma nedenleri bu kimliği korumak içindir ve en uç tepkiler bu taraftarlardan beklenir, düşük özdeşleşen taraftarlar için takımın rolü onların sosyal kimlikleriyle daha az ilgili olduğu için karşılaşma sonuçlarına daha az önem verirler hatta bu sonuçlar önemsenmeye değmemektedir (Günay ve Tiryaki 2003).

Spor taraftarlarıyla alakalı araştırmalarında, Smith ve arkadaşlarına (1981) göre takımlarına rakip taraftarlara göre daha yüksek düzeyde bağlılık gösterenlerin, tuttukları spor takımının oynadığı spor olaylarını izlemekte ve buna iştirak etmekte daha heves ettiklerini beyan etmişlerdir. Aynı şekilde Wakefield ve Sloan (1995) da “canlı yayın olarak aktarılan sportif etkinliklere katılımda en belirleyici etmenlerden biri takım bağlılığıdır” demişlerdir.

1.1.2. Neden Taraftar Olunur

Futbol taraftarlığının altındaki nedenler, futbolun gösterdiği değişim ve dönüşümle birlikte bambaşka boyutlardadır. Neden takım tutulur, neden bir spor kulübünün taraftarı olunura verilebilecek ilk cevap, vasiyet gibi algılanılan aileden alınmış şeklinde olduğudur. Futbol taraftarlığında etkin rolde olanlar çoğunlukla erkeklerdir. Dolayısıyla kişi, kendisine en yakın olan babasının tuttuğu takımı veya abisinin, dayısının, amcasının tuttuğu takımı tutar. Küçüklükten itibaren onlarla

birlikte gidilen ya da izlenilen maçlarla bu bir gelenek haline gelerek babadan oğla geçen bir saltanat haline gelir (Dever 2013).

Takım tutma olgusuna, aile büyüklerinden aktarılan özdeşleşme de denilebilir. Erkek çocuklar büyürlerken ve gelişirlerken kendilerine her zaman aileden bir rol model seçerler, kendilerini biriyle özdeşleştirirler ve bu kişi genelde babalarıdır. Baba örnek alınır, ona benzemeye çalışılır. Bu yüzden de baba hangi takımı tutuyorsa onun takımı tutulur. Kimlik edinme duygusu da neden taraftar olunur sorusuna verilebilecek bir diğer cevaptır. Çünkü taraftarlar, tuttuğu takımla birlikte bir anda alt bir kimliğe sahip olabilmektedirler (Dever 2013).

Bir kişiyi bir takıma çeken asıl güçlü halka, kimlik vaat etmesidir. Sadece o takımı tutmakla, saniyeler içinde herhangi bir uğraşı göstermeden, yorulmadan, zahmetsiz anında yepyeni bir kimlik kazanılır. Milyonlarca kişiden oluşan “biz” ordusunun bir parçası oluverir (Dever 2013). Taraftarlık tercihi güçlü bir takımdan yana ise, edinilen kimlik de o derece güçlüdür (Kozanoğlu 1990). Yepyeni bir kimlik kazanmış, milyonlarca kişinin oluşturduğu ordunun bir parçası olan bireyin, öncelikle kendine olan güveni artacak ve artan moraliyle çok daha faal bir şekilde yaşayacak olan aidiyet duygusunun farkına varması da, her zaman için daha mutlu olacaktır (Dever 2013).

Neden spor taraftarı olunur sorusuna Acet (2006)'in yanıtı şöyle olmuştur; Futbol takımı taraftarlığının, psikolojik ve sosyal nedenlerle ortaya çıktığı söylenebilir. Her toplumda bireyler farklı gereksinimlere ihtiyaç duyarlar ve bunları, dürtüleri ile ya da güdüleri ile davranışa dökerler ve bu şekilde doyum sağlarlar. Taraftarların, özel yaşamlarındaki beklentilerini ve umutlarını, takımlarının başarıları ile doyurmakta olduğunu ifade etmiştir.

Sosyal hayatta istediği başarı ve doyumunu yakalayamayan birey, kendi başarısızlığını tuttuğu takımın başarılarıyla bastırmakta ve öyle mutlu olup doyum sağlamaya çalışmaktadır. Taraftarlar, tuttıkları takımın maçlarını izleyebilmek için saatlerce bilet kuyruğunda beklerler. Yenilgi karşısında güçlü bir duygusal reaksiyon gösterirler, başarı ile de hafife alınmayacak bir mutluluk duyarak ve iftiharlanırlar (Acet 2006).

Futbol taraftarlarının aralarında tabakalaşma açısından çok fark olduğunu, genel olarak yapısal anlamda toplumun farklı kademelerinde yaşadığını ve futbolun bu farklılığı gideren, herkesi tek bir çatı altında birleştirdiğini söyleyen Fişek (2003)'e göre, ülke genelinde taraftar sayısı en fazla olan üç büyük takımın taraftarlarıyla alakalı tasvirinin merkezinde yine tabakalaşma gerçeği vardır. Bir televizyon programındaki ifadesinde; toplumda oluşan görüşe göre; “Galatasaray’ın aristokrasiyi, Fenerbahçe’nin burjuvaziyi, Beşiktaş’ın da işçiyi simgelediğini ve bu simgelemenin toplum genelindeki sınıfsal bölünmeleri yansıttığını” söylediğini ifade etmiştir.

Neden taraftar olunurla ilgili bir diğer sebep de bölgesellik durumudur. Kişi doğup büyüdüğü toprakların takımını tutarak memleketine ihanet etmemiş olduğu gibi milliyetçilik duygusunun pekişmesine de katkı sağlamaktadır (Dever 2013). Kozanoğlu (1990)'na göre de takım tutmanın esas sebebi bölgesellik sendromudur. Kendi ifadesi ile; dünyanın hemen her tarafında, taraftarlık tercihlerini belirleyen ana etken bölgeseliktir”. “Bizim şehrin takımı, bizim kasabanın takımı” tutulur. İngiltere’de, “Nottingham kömür diyarından Manchester United’a sevgiler getirdik” türünden pankart örneklerine sık rastlanmamaktadır. Halbuki Türkiye’deki basın camiasının ulusal gazete-yerel gazete ayrımı gibi bir ulusal takım-yerel takım ayrımı vardır.

Buna rağmen Türkiye’nin hemen her yerinde sade taraftarlar da dahil olmak üzere, üç büyükler olarak adlandırılan takımlardan birisini tutmaktadır. Kendi şehrinin takımına sempati duyuyor olsa da ülkenin bir ucundan diğer ucuna kadar hemen herkes ya “Beşiktaşlı, ya Fenerbahçeli ya da Galatasaraylıdır.” Bu gerçeğin gelişigüzel bir açıklaması olamaz. İstanbul takımları, taraftar olarak Anadolu’nun her yerinden gelen taraftarları sorgusuz, sualsiz kabul etmektedir. Bununla birlikte bazen öncelikli tutulan takımlar İstanbul takımları olursa da, aynı zamanda bazen de kendi yörenin takımları da tutulabilir. Örneğin, ‘Ulusal olarak Galatasaray’ı, yerel olarak Konyaspor’u tutuyorum’ şeklindeki ifadelerle de rastlanmaktadır (Dever 2013).

Şampiyonluğun yıllardır üç büyükler arasında el değiştirmesi doğal olarak taraftar sayısını da yükseltmektedir ve başarılı olan takımın parçası olmak isteyen bireyler daha çok bu üç takıma yönelmektedirler (Dever 2013).

Bunun yanında hayran olduğu futbolcu için takım tutan taraftarlar da vardır. Kendini yıldız bir oyuncuyla aşırı derecede özdeşleştirmiş kişi, oyuncu hangi takıma giderse o takımı tutmaktadır. Ayrıca tuttuğu takım kendisini mutlu ettiği sürece takımını seven, doyumuna ulaştığı kadar destekleyenler de vardır, aksi takdirde takıma olan ilgisi, sevgisi ve desteği bitebilen taraftarlar da vardır (Bora 2001).

1.1.3. Seyirci

Literatürde seyirci kavramı ile ilgili farklı tanım ve sınıflandırmalara rastlamak mümkündür. Arıkan (2000) bir spor müsabakasında önceden organize edilmemiş çıkarları aynı, tepkileri benzer olan insan grubuna seyirci dendiğini bildirmiştir. Gültekin (2008) ise seyirciyi müsabakaları sadece izleyen, negatif ya da pozitif anlamda herhangi bir eyleme katılmayan kişiler olarak nitelemiştir.

Sosyolojik olarak bakıldığında seyirci geçici teşkilatlanmamış insan grubu olarak tanımlanmaktadır. Bu gruplar arasında hiçbir ilişki yoktur (Taşğın 2000). Seyirci grupları daha önceden organize olmadıkları için kolektif harekete kapalıdır, seyretmek fiili üzerinden pasif bir kabullenmeyi içerir. Taraftar ise taraf olmaktan türediği için seyirci gruplarına nazaran gösteri toplumunda kavgalı bir duruş sergiler (Hatıpoğlu ve Aydın 2007).

Genellikle seyirci ve taraftar kelimeleri aynı anlamlarda kullanılmalarına karşın, Wann (1997) ikisi arasında anlam farkı olduğunu ifade etmiştir. Wann'a göre takım taraftarları sporla, sporcuyla veya takımla yakından ilgilidir; seyirciler ise spor aktivitelerini sadece dinler veya izler (Günay ve Tiryaki 2003).

Seyirciler sadece yapılan müsabakaları takip eder, taraftarlar ise ve takip etme haricinde aynı zamanda taraftar kimliklerini oluşturanlardır. Sosyal ilişkiler içinde bulunması, taraftarın var olma sebebidir. Taraftarlık bir bakıma, spor gösterilerinin sunmuş olduğu sade seyirci duruşuna karşı bir hareketlilik gayretidir (Aydın ve ark 2008).

1.1.4. Fanatik

Erkal ve arkadaşları (1997); “sahip olunan fikir veya ideolojilere karşı aşırı şekilde bağlılıktan doğan tavizsiz ve katı bir davranış sergileyen kişiye fanatik denir” demişlerdir.

Fanatik için her ne olursa olsun tutmuş olduğu takıma bağlanmak esastır. Onlar için takımlarının kazanması amacıyla yapılan her eylem, her yol meşrudur (Fişek 1997).

Latince *fanaticus*, Tanrı'dan ilham almış, çılgınca heyecanlanmış, coşkulu anlamına gelir. Fanatizm, kişinin din olsun, spor olsun ya da siyaset, eğlence, moda gibi herhangi bir alanda, aşırı duygular beslemesi, kendini bahsi geçen olguya adanmasıdır (Gove 1993). Reid (2005)'e göre bu adanmışlığın gençlikle aralarında bir bağı vardır; gençlikte görülen asabiyet ve tutkular, kendilerini ispat etme isteği ile doğan yüksek enerji ve heyecan fanatik saplantıya dönüşür.

Reid (2005) ise; “fanatizm ve gençlik arasında bir bağ bulunduğunu, gençliğin asabiyet veya tutkularını ispat etme arzusuyla birleşen enerji ve heyecanın fanatik saplantıya dönüşebileceğini” ifade eder.

Fanatik, aşırı tutkulu taraftardır. Müsabakayı kendinden geçmiş gibi seyrederek fakat oyunu görmez. Rakip taraftarların varlığını kabul edemez; onun esas amacı tribünlerdir; çünkü orası onun savaş alanıdır (Galeano 2006).

Toplumumuzda şiddet olayları meydana geldiğinde kamuoyunda bunları sergileyenler fanatik olarak adlandırılır, dolayısıyla şiddet kavramı ile fanatiklik eşdeğer zamanda kullanılmıştır. Sosyolojik olarak fanatiklik kuralsızlık olarak da adlandırılmış, özellikle gösteriye dönüşen karşılaşmalarda fanatik olarak kabul edilen bu kişilerin, karşılaşmalarda yapılan ya da yapılacak müsabakaları izlemektense taşkınlık yapmak için görevlendirilmiş şekilde hareket etmeleri, fanatikliğin sosyal sistemdeki yerini her zaman tartışılır kılmıştır.

Milyonlarca kişinin oluşturduğu bir toplumun spor yarışmalarını birlikte, tek vücut olarak izlemeleri, başarının verdiği kıvanca ortak olmaları, heyecanı paylaşmaları toplumsallaşma açısından büyük önem taşır (İnel 1996). Fanatiklik, gönüllülük esasına dayanan ve gerçekleştirilen bir kent ritüelidir. Futbol maçları ve bileşenleri kent kökenli merkezlerde, “aitlik duygusunun ön plana çıktığı toplulukların ve süreçlerin (Bölgesel, dini ve etnik gruplar, mezunu ve öğrencisi olunan okul, özel günler, kabul günleri vb.) en yoğun yaşandığı” ortamlardan biridir (Eker 2010).

Spora ilgi ve katılım bireyin benlik saygısını arttırır. Bazı fanatikler benlik saygılarını arttırma arzusu ile güdülenirler. Bu amaçla takımın renklerini taşıyan formalar giyerler, hemen her karşılaşmayı izlerler, tüm sporcuların isimlerini ve mevkilerini hatta özel hayatlarını bilirler, sanki oyunu kendileri oynuyormuş gibi kendisini o takımın bir parçası olarak görür; dolayısıyla takımın başarılarına bağlı olarak benlik saygısı yükselir. Bireyin kendisini takıma adanması ve takımıyla kurduğu bu ilişki, kendisini değerli bulduğu ve saygı gördüğü grupta bir sosyal kimlik geliştirmesine yol açar (İkizler, Tekin 2008).

Toplumsal yaşamda kendini kanıtlayamamış ortaya koyamamış birçok insan sportif etkinlikler yoluyla kendine uygun düşen bir yaşamı “tarafdar” ya da “sosyal kimlik”in spor alanından yansımasıyla bulabilmektedir. Güvensizliğini bunalımlarını ve sıkıntılarını psikolojik de olsa spor kimliğiyle aşma uğraşısına gitmektedir (İnel 1996).

Bir futbol takımına, müzisyene, oyuncuya ve/veya futbolcuya duyulan hayranlık düzeyini ifade eden fanatizm, temelinde fan ve hayran olma ve sempati ve sevgi durumunu barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, fanatizm, aslında temelinde hayranlık ve sevgi düzeyini ifade etmektedir ve olumlu bir ifade biçimidir. Tehlikeye varan boyutu ise saldırganlık ve şiddet de içeren holiganizmdir (İnel 1996).

Galeano (2006), “fanatiklik duygusunun tehlike boyutunda, saldırganlığa dönüşen durumuna ise holiganizm denmektedir. İkisi arasında bir ayrıma gidecek olursak, tarafdar olma durumu bir sevgi eylemi iken holiganizm aşırı fanatizm durumunun ortaya çıkardığı saldırganlık boyutudur, bu sebeple tehlikelidir ve bir futbol takımının fanları çoğunlukla birbirlerinden farklıdır bu yüzden takım farklı farklı desteklenir. Ancak hepsinin tek bir ortak amacı vardır, karşılaşmanın sonucunda kazanan taraf olmak. Örneğin, maç yerine bir kaç saat öncesinden gitmek, hava soğuk olmasına rağmen maça gitmek, maç süresince ayakta durmak, kalabalığın içinde kalmak vb. Takım maçı kazandığında ise çekilen tüm bu eziyetler unutulur. Fanatizm ise tarafdarlığın bir üst boyutudur. Fanatik bireyler, kendilerini takımlarına karşı çok daha büyük bir güçle bağlı hissederler ve bu bağlılık senin için ölürüm ve/veya öldürürüm aşamasına kadar ulaşabilmektedir.”

Fanatizm, bağımlılık üzerine kuruludur; nefrette olduğu gibi sevgide de ölçsüz ve dengesizdir. Literatüre, severken öldürmek deyimini fanatizm kazandırmıştır. Sadakat, bağlılık üzerine, fanatizm ise bağımlılık üzerine kuruludur. Sadakat pozitif yönde eylemlere yöneltirken, fanatizm negatif yönde eylemlere yöneltir. Sadakatte yardım vardır, destek olunur, yapıcı rol oynar. Fanatizm ise yıkıcıdır; hem kendini hem de başkalarını harcar, feda eder veya bir şeyleri yok eder (Baş 2015).

Fanatizm, hoş ve sevimli tüm kavramları deforme eder, saçma sapan bir forma sokar. Normalde faydalı olabilen kavram ya da eylemleri, işlevsiz ya da daha kötüsü zararlı forma dönüşmesine sebep olur. Fanatizmle birlikte; milliyetçilik şovenizme, inanç taassuba, takım taraftarlığı holiganizme, parti sempatisi partizanlığa, yönetmek hükmetmeye, ciddiyet asık suratlılığa, disiplin de zorbalığa dönüşür. Kısacası, fanatizmle sadakat arasındaki fark, fiziksel değil kimyasaldır. Sadakati fanatizme dönüştürmek, onu öldürmek demektir (Baş 2015).

1.1.5. Holigan

Holiganlar, toplumda azınlık görüşleri savunan topluluklar, psikolojik olarak sapkın kişilerdir; diğerleri tarafından küçümsenen, sapkın görüşlere sahip oldukları ifade edilir. Spordaki holigan gruplar da bu çerçevede hareket edenlerdir (Kuru 1998). Holiganların bir takıma bağlılık gibi görünen davranışlarının amacı, sadece olay çıkarmak isteğidir; takımlarının başarısının onlar için pek önemli yoktur (Arıkan 2007).

Taraftarlığı şiddet boyutuna vardiyan ve çevreye zarar veren, azgın davranışlar sergileyen kişiler holigandır (Şahin 2003).

Dever (2013)'in bildirdiğine göre Bora ve Uluğ (2003), asıl tehlikeli olanın Holiganizm olduğunu, holiganizmin taraftarlığın en ileri boyutu olduğunu bildirmektedir. Aynı çalışmada; büyük bir çoğunluk için taraftar, fanatizm ve holigan kavramlarının anlamları arasında fark olmayabilir, ya da birbirlerinin yerine kullanılıyor olabilir. Bora ve Uluğ (2003) bu kavramları şöyle açıklar; “Sabahın beşinde maça gidip yağmurda sıırıslam olanlar taraftar ya da fanatiktir; koltukları kırıp sahaya atanlar ise holigan. Bu ayrımı doğru yapmak gerekir.”. Bu bağlamda,

tarafıtar ve fanatik kavramlarını ayrı ayrı değil bir bütün gibi ele almalıyız, neticede taraftarların birçoğu takımına hayranlık beslemektedir ve fanatiktir.

Holigan teriminin İngilizcedeki karşılığı; sokak serserisidir. İngiltere’de yapılan futbol karşılaşmalarında ortaya çıkan şiddet olaylarına karışan kitleler için kullanılmıştır, çünkü maçlara kavga çıkarmak için giderler, çoğunlukla alkolün tesirinde olurlar ve taraftar kitlesi içerisinde hem rakip taraftarlara hem de tuttuğu takımı destekleyenlere kaba kuvvet uygularlar.

Futbol holiganlarının kendilerini bir futbol takımına bağlı olduklarını iddia ettiklerini söyleyen Kerr ve Kock (2002), bu iddiaya katılmaz. Takımlarının oyun biçimi ya da başarılarının hiç önemi yoktur. Takımın onlar için anlamı; karşı takımın taraftarlarına, polise ve topluma karşı kendi illegal faaliyetlerini sürdürmeye yarayan bir araçtır.

Holigan olarak kabul edilen kişiler toplumda hep ya suçlu olarak ya da suça eğilimli kişiler olarak görülür. Futbol karşılaşmalarında fazlalaşan saldırganlık vakaları, suça bulaşanları terör zanlısı gibi kabul edip bunun adına yasa tasarıları gibi gösterilme hususunda çalışmalar sürdürülmektedir (Kayaoğlu 2000).

Yapılan araştırmalarda dünya genelinde futbolda şiddet ve holiganizm davranışı içinde bulunanların demografik yapısına bakıldığında; futbol fanatiklerinin toplumun belli bir tabakasından değil, her tabakasından geldiği anlaşılmıştır. Fakat dağılım oranlarına bakıldığında, çok küçük bir grubun üst sınıftan geldiği, orta tabakadan gelenlerin oranı ise bu gruba göre daha yüksek bulunmuştur. Genellikle büyük çoğunluğunun ise işsiz ve toplumun alt tabakasından geldiği sonucu çıkmıştır.

Taraftarların şiddet ve holiganca davranış eğilimi içinde bulunma nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

- Gelir dağılımında yaşanan adaletsiz tutum sebebiyle toplumda oluşan kesimler ve bunlar arasında oluşan ayrımlar,
- Spor kültürünün olmaması,
- Rekabeti lm kalım mevzusu gibi kabul etmek, centilmenlikten uzaklaşmak,

- Futbol sektörü içinde bulunan Kulüp yöneticileri, teknik direktörler, hakemler, futbolcular ve federasyon yetkililerinin yanlış kararlar alması, yanlış ifade edilen beyanatlar sarfetmeleri ve şiddeti artırıcı, özendirici açıklamalar yapmaları,
- Medyanın tirajlarını yükseltmek için kulüpler arası rekabeti körükleyici, kulüp yöneticilerinin ya da futbolcuların söz ve hareketlerini basit anlaşmazlıklardan kavga boyutuna taşıyarak, şiddeti ve saldırganlığı tahrik edici yayınlar yapmaları,
- Rakip taraftarların tahrik edici tezahüratları,
- Alkol ve uyuşturucu madde kullanılması,
- Ekonomik sebeplerle yaşanan çöküntüler,
- Stadyum giriş ve çıkışlarının düzenli olmaması
- Güvenliğin yetersiz düzeyde olması,
- Eğitim eksikliği,
- Hoşgörü yoksunluğu,
- Şiddete yönlendirilmede dahil olunan grubun etkisi,
- Çeşitli sosyal medya mecralarında taraftarların birbirlerini kışkırtıcı, karşı takım taraflarına veya oyuncularına hakaret içeren açıklamalar yapması ya da şiddete zemin hazırlayan tartışmaların meydana gelmesi,
- Doğası şiddete meyilli karakter yapısı.

Genel olarak dünyanın her yerinde holiganca davranma nedenleri birbirine benzese de, özellikle holiganizmin yoğun yaşandığı İngiltere’de işçi sınıfına mensup kişilerin erkeklik kimliklerini ortaya koymak ve kavgadan, kargaşadan zevk almak gibi nedenler ön plandadır. Türkiye’de ön plana çıkan sebepler ise; eğitim ve hoşgörü eksikliği ile medyanın kışkırtıcı yayınları ön plana çıkarmasıdır (Koçer 2012).

1.1.6. Vandalizm

Orhan (2007)'ın tanımıyla; "Vandal, kırma, parçalama, yok etme, kesme, yakma gibi eylemlerle bilerek, isteyerek ve sonucunu bile bile kişiye, kişinin değer verdiği önemsedığı bir şeye ya da kamuya ait bir mala, araca ya da ürüne zarar verme eylemidir. Vandalizmin spor alanlarında görülmesi genellikle spor tesislerine verilen zarar ve hasarlar şeklinde olmaktadır. Özellikle son yıllarda konuk takıma ayrılan tribünlere zarar verme, başta koltuk olmak üzere cam, tuvalet ve sifon gibi birçok şeye zarar verme şeklinde ortaya çıkmaktadır."

1.1.7. A.c.a.b.

İlk kez 1940'larda Birleşik Krallık madencilerinin grevleri sırasında kullanılmış olan ACAB, Açılımı "All Cops are Bastards" olan, küresel polis karşıtı bir taraftar oluşumudur. Grevcilere kısaltma olarak kullandıkları bu ifadenin manası sorulduğunda, Always Carry A Bible (Daima Kutsal Kitabı Taşı) olduğunu söylemişler (Eksisözlük 2017).

İngiliz holiganların uydurduğu bir şifredir. Bu kısaltmayı sadece holigan, punk ve anarşist insanlar bilmektedir, bu gruptaki kişilerin üzerinde dövme olarak rastlanması çok olağandır. İngiltere haricinde bir çok ülkede güvenlik görevlilerinin de dahil ne anlama geldiği bilinmeyen bu kısaltma, böyle bir dövmeyle sahip bir yabancı İngiltere'ye girmeye kalktığında güvenlik görevlileri tarafından farkedildiğinde kişinin ülkeye girişini engeller. İngiliz polisleri bunun ne anlama geldiğini bilir ve sokakta bu dövme, t-shirt ve benzeri şeyleri taşıyan kişilere olası bir olayı engellemek amacıyla sebepsiz yere sorun çıkartabilirler (Eksisözlük 2017).

1.1.8. Fundamentalizm

Fundamentalizm, bir dine, ideolojiye, bir lidere ya da bir fikre körü körüne bağlanmaktır. Bunun dışında kalanları çeşitli yöntemlerle boyun eğmeye zorlamaktır. Benliğini koşulsuzca bu fikre ya da kişiye adayan kişi, bu fikrin ya da inancın dışında kalanların dogmatikçe itaat etmeleri gerektiğini, kendini ona adanmışını zorunlulukmuş gibi düşünür. Bu adanmışlık uğruna her yöntemi kullanacağı gibi, gerekirse şiddete yönelir (Beyazyüz ve ark 2007). Bu kavram sadece teolojik olarak

değil ideolojik ve sosyolojik anlamları da kapsayan bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

Tam ve sorgulanamaz bağlılık ile belirgin olan fundamentalizm, bir dine veya bir gruba sorgusuz sualsiz bağımlı olmak gibi aidiyet biçimlerini kapsamaktadır (Beyazyüz ve ark 2007).

Fundamentalist grupların varlıklarını dayandırdıkları, her türlü yorumlama ve eleştiriyi yasaklayan mutlakiyetçi zihniyetleri ve belirli ilkeleri, başlıca kuralları ve normları kabul etmeleri, fundamentalizm sözlüğünde en temel yapıyı oluşturan keskin çizgilerdir (Beyazyüz ve ark 2007).

Fundamentalizmin psiko-dinamiklerine bakıldığında psikolojik gelişim evresinde/sürecinde bireylerin kendilik duygusunu veya algısını ötekilikten ayıramaması ve bireysellik sınırı kuramamış olması temel olarak görülmektedir.

Nesne İlişkileri Kuramına göre, olması gereken, iyi olarak kabul edilen anne ve bebek ilişkisi, ayrışma ve bireyselleşmenin sağlandığı temel güven duygusuna ve ortamına sahiptir. Ayrışma ve bireyselleşmede problem yaşayanlar kişiler için güçlü bağlanmalar ve aidiyet duygusu hayati öneme sahiptir. Aksi durumda bu kişiler öznelenemez, kendilerine ait duygusal bir alan üretmezler. Kendilerini var etmek için hep başkalarına bağımlı kalırlar. Bireyselleşmemiş kişiler, annesiyle olan kendisini bütün hissetme duygusunu fanatik/fundamentalist gruplarda yeniden yaşar (Göka ve Göka 2009).

Benlik gelişiminde çocukluk döneminde anne ile yaşanan ilişki fundamentalizmin temellerinde etkilidir. Annenin iyi bakım vermesi, bebeğe zarar gelmesini engellemesi, bireyin psikolojik bütünlük duygusu için oldukça önemlidir. Aynı zamanda bireyin sağlıklı bir şekilde ayrışmayı sağlayan şey doğal yaşamda meydana gelen bir takım küçük hayal kırıklıkları ve yoksunluk duygularıdır (Beyazyüz ve ark 2007).

Bireyin bebekliğinde ilk başlarda annesiyle bütünlük olduğunu algılaması, daha sonraları yavaş yavaş aslında ondan farklı bir birey olduğunu ortaya çıkaran bilgi, daha sonradan tutarlı ve sağlam bir kişilik geliştirmesinin ilk aşamasıdır (Beyazyüz ve ark 2007).

Dolayısıyla bir bireyin kişilik gelişiminin sağlam olması için, ötekinin ayrı bir öznelliğe sahip olduğunun kavranması şarttır. Aksine gelişen durumda, kendine ait öznel bir alan üretmez. Diğer kişileri, ayrı özelliklere ve kişiliklere sahip farklı bireyler olarak görmek yerine, kendini mutlu eden bağımlılık arzeden ilişkileri olan iyi kişiler olarak ya da kendini mutluluktan mahrum eden kötü kişiler olarak görür (Beyazyüz ve ark 2007).

Fundamentalist gruplarda birey olarak var olamayanlar, grup içinde öznelliklerini yitirdikleri için dış dünyayla ve karşılaşılan sorunlarla daha iyi başa çıkarlar. Bağımlılık ve bir başkasıyla bütünleşme ihtiyaçlarını bir liderle ya da kutsal metinle birleşerek giderirler (Beyazyüz ve ark 2007).

Fundamentalist gruplar ve toplumlar, farklılıklarını sadece zihinsel anlamda yaşamazlar; aynı zamanda bu farklılık kılık kıyafet tarzlarına yansıdığı gibi, yaşam tarzları ve gündelik hayat tarzına da yansır. Gruplar içinde “psikolojik sınır” işlevi gören bu farklılıklar, aslında kimliklerini de sembolize eden ayırıştırıcılardır (Beyazyüz ve ark 2007).

Fundamentalizme ait özelliklerin fanatizmde de görülmesi fanatizmi aynı çerçeveden ele almamızı sağlar. Fanatizm, bir felsefedir. Siyasal, ideolojik görüşe veya bilimsel iddiaya karşı sorgusuz bir teslimiyettir. Bir görüşün şiddete başvurabilecek derecede savunuculuğunu yapmak, benimsenen bir düşüncenin eleştiriye veya tartışmaya dahi açılmadan savunulması, ideolojiye körü körüne bağlılıktır (Demir ve Acar 2006).

1.1.9. Taraftar Gruplarında Sloganların ve Marşların İşlevi

Bir toplumda taraftarlık varsa beraberinde muhalifliği de oluşturur. Özellikle kullanılan pankartlar, atılan sloganlar ve kurulan taraftar grupları ile kendi takımlarına bağlılıklarına siyasi bir özellik de eklemiş olurlar. Kitle iletişim araçları ile görsel ve yazılı basın sayesinde verilmek istenilen mesajların kolayca iletilmesi, tribünlerdeki görsel coşkuya zemin hazırlamış ve arttırmıştır (Abdürrezzak 2015).

Çoban (2008)'nın ifadesiyle, kitlelerdeki ırkçı düşüncenin artması ve saldırganlaşması futbolun da bu manada daha etkin bir biçimle kullanılmasına karşı yeni bir soluk olmayı hedeflemesi; toplumların siyasi söylemlerinde, fanatizm olgusu

ile futbolun aynı çerçevede sunulmasına zemin hazırladığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile, futbolun birleştirici özelliği kadar aynı zamanda bir araç olarak da kullanılmasına işaret etmektedir.

ÇARŞI (Beşiktaş), TEK YUMRUK (Galatasaray) ve FenerbahCHE ülkemizde futbolun sanayileşmesine karşı muhalif bir karşı çıkışı ortaya koymaktır (Çoban 2008). Beşiktaş Çarşı grubunun belli bir siyasi görüşü olduğunu iddia etmek doğru olmaz fakat belli toplumsal olaylara duyarlılığını, pankartlar ve sloganlarla tribünlere taşımaları Çarşı grubunu diğerlerinden ayırmaktadır.

Beşiktaş'ın Çarşı grubu, 'kimlikleşme' sürecinin Türkiye'deki en önemli ilk örneği olarak kabul edilebilirler (Aydın 2008). Taraftar gruplarının bu şekilde davranmasının en önemli sebeplerinden biri etkileşim içerisinde olmalarındandır, çünkü sosyal ortamda gerçekleşen etkileşim, aktif olmayı ve tepki vermeyi gerektirir. Taraftar gruplarının ayinsel toplantılara benzeyen tribünlerdeki etkileşim ve faaliyetleri, öncesinde normal görülen bu topluluğu, dehşete kapılmış bir kalabalık ya da kural tanımayan bir güruh haline getirebilir (Şerif 1996).

Sorgulanamaz kabul edilen dogmatik düşünceler ile benzerlik gösteren fanatizm, eleştiriye kapalı ve bağlı olduğu tarafla ilgili bir kuşkuya da yer vermemektedir (Gündoğan 2010). Fanatikler, herhangi bir karşılık beklemeden tüm benliği ile takımına bağlılıklarını gösterirler. Sınırları zorlayan davranışlar, kendisi gibi düşünmeyen ve aynı grupta olmayanlara karşı dışlayıcı tavırlar sergileme, kendi kurallarını kendisi yaratma gibi özelliklerle hareket ederler (Abdürrezzak 2015).

Benimsediği futbol oyuncusuyla kendisini özdeşleştiren taraftarın onunla aynı ruh haline girip saldırgan eğilimler gösterme ihtimali de artar (Acet 2001). Tuttuğu takımdaki oyuncuların haricinde, kendisini on ikinci adam olarak gören taraftar, empati yaparak takımını benimsemeyi tercih eder. Böylelikle tepkisel bir güç ortaya çıkar. Bu gücü sergilerken bazı semboller veya şekiller de bu tepkiyi destekler niteliktedir. Örneğin; Beşiktaş Çarşı taraftar grubunun Çarşı'sındaki "A" harfinin anarşizm işaretini simgelemesi, tepkiselliğin güç ile ortaya çıktığını göstermektedir. (Gündoğan 2010). Lidersizliği, köleliğe karşıtlığı, emir altında olmama isteğini ve herkese eşit davranma gerekliliğini barındıran anarşizm, tüm insan gruplarında olan otoriteye karşı oluşan bir tepkidir (Uğur 2010). Ortak bir siyasi görüş sahibi olduğu

düşünülen Çarşı grubunda, bu düşüncenin zıddına anarşizm özgürlük ve eşitliği savunurken, liberalizm eşitliğin olmadığı bir özgürlük ve sosyalizm de özgürlüğün olmadığı bir eşitlik anlayışına sahip olduğu için, anarşizmin siyasi bir görüş olmadığı bir yaşam biçimi olduğu söylenebilir (Walter 2002).

Sloganların işlevsel kuram dahilinde değerlendirildiğinde, stadyumlardaki toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmanın dışavurumu olduğu nitelendirilebilir (Çobanoğlu 2008). Taraftar gruplarına ait pankartlar ve sloganlar bir mesaj vermesi bakımından önemlilik arzeder. Pankartlar yazılı, sloganlar ise sözlü iletişim aracılığıyla iletilir. Sloganın atılması sırasında görseelliğin de ön plana çıktığı görülür. Hem ayağa kalkan kalabalık karşı olduğu şeyleri toptan yargılar, hem de değişmez bir şekilde yeni düzenin gözde değerlerini ifade eden sloganlar gelişir (Şerif 1996).

Sloganların, psikolojik ve fiziksel olarak rahatlamayı sağlaması toplumsal duyarlılığın gösterilmesi, acının paylaşımı, barışın vurgulanması, dini ve milli duyguları harekete geçirmesi, tabiat olaylarına dikkat çekilmesi, hayvan ve insan hakları çerçevesinde mesajların verilmesi gibi birçok amaca hizmet ettiği görülmektedir. Bu anlamda belirli bir işlevi olan sloganların, anlatmak istediği pek çok toplumsal ve psikolojik konu barındırdığı söylenebilir. Beşiktaş taraftarının, özellikle Çarşı grubunun tribünlerde açmış olduğu pankartlara göz atılacak olunursa bu açıkça görülmektedir (Abdürrezzak 2015).

Beşiktaş futbol takımının taraftar grubu Çarşı'nın kullandığı bazı sloganlar:

- Van depremi sonrasında yardım elini uzatan Beşiktaş taraftarı Van için: Güneş yolluyorum sana dayan, biz varız üşümeyeceksiniz” yazan pankartı ile toplumsal duyarlılığa işaret ederek futbolun sadece spor değil kitlesel iletişim arenası olduğunu da gösterir.
- “Her Yer Filistin, Hepimiz Filistinliyiz” ve “Gazze Ağlamasın” sloganları ile uluslararası dostluk ve destek mesajları,
- “Hepimiz Eto’yuz!”, “Tribünde Irkçılığa Yer Yok”, “Irkçı olmak Cimbomlu Olmaktan da Beter”, “Hepimiz Hala Zenciyiz”, mesajları ile ırkçılığa karşı duruşlarını,

- “1 Gün barış 365 Gün savaş Olmaz”, "Beşiktaşlıyız Savaşa Karşıyız", "Ne Irak, ne Filistin, ne Lübnan, akmasın artık hiç kan, ölmesin yüzlerce can, her savaşa karşıyız" pankartları ve sloganları ile savaşın karşısında barışın yanında olduklarını,
- “Bu Vatanı Bölemezsiniz, Hepimiz Mustafa Kemaliz, Çarşı Teröre Karşı!", "Bu Vatan İçin Yaşadınız, Bu Vatan İçin Öldünüz... siz toprağa değil kalplere gömüldünüz" ve "Şehitler Ölmez Vatan Bölünmez" mesajlarında milli ruha sahip çıktıklarını,
- "Hz. Muhammed 1481 Yaşında", “Kadir Gecesi mübarek olsun” pankartları ile İslami şuuru,
- “Maganda Kurşununa Hayır!" ve "Vergimizi de Vereceğiz, Şampiyon da Olacağız” gibi sloganlar ve mesajlarla hem sağduyuya daveti hem de vergilerdeki uçukluğa eleştiriyi,
- “Küresel Isınmayın!” mesajı ile küresel ısınmaya dikkat çekmeleri,
- "Hepimiz Özürlüyüz” diyerek engelli vatandaşların yanında olduklarını,
- “help Somalia” (Somali’ye Yardım Et) ve “Hayvan barınaklarına ilgi!" gibi bir çok sözlü ve yazılı mesajlar Çarşı grubu tarafından iletilmiştir (Abdürrezzak 2015).

Eker (2010), taraftarların takımlarının renklerini taşıyan özel kıyafetlerinin ve aksesuarlarının, aynı şekilde takım renklerine boyanmış yüzlerinin, oyuncuların gol ve galibiyet sonrası bireysel ya da toplu ayinsel gösterileriyle büyük bir kabile ayinini andıran futbol maçlarının, diğer taraftan da sözlü kültür ürünlerinin yaşatıldığı ve dönüştürüldüğü mekanlar olduğunu söyleyerek maçlarda söylenen marşların ve hep bir ağızdan atılan tezahüratların kültürel belge niteliği taşıdıklarına dikkat çekmektedir (Abdürrezzak 2015).

1.2. Öfke

1.2.1. Öfkeye İlişkin Tanım ve Kavramlar

Öfke; , kızgınlık, hiddet ve gazap olarak tanımlanmaktadır. Engellenme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisidir (TDK 2017). Öfke, evrensel bir insani duygudur (Tangney ve ark 1996). Öfke, evrensel, doğal ve anlaşılabilir bir duygudur (Schiraldi ve Kerr 2002). Engelleme ve korku karşısında duyulan reaksiyondur (Köknel 2005).

Budak (2003)'ın ifadesiyle; "Psikoloji sözlüğünde öfke; genellikle neden olan şeye veya kişiye karşı, engellenme, saldırıya uğrama hissi, tehdit edilme, yoksun bırakılma, kısıtlanma gibi durumlarda duyulan oldukça yoğun bir duygudur. Hangi sebepten kaynaklanırsa kaynaklansın saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen negatif bir duygu" olarak tanımlanmaktadır.

Westermeyer (1973)'e göre öfke; yaşamda kalabilmek için hareketi tetikleyen bir güç, kaçma davranışının zıddına, yaşamda kalma mücadelesidir.

Öfkenin duygular yelpazesinde önemli bir yeri vardır. Genel olarak ortaya çıkma nedenleri, aile içerisindeki anlaşmazlıklar, işle alakalı sorunlar, sağlık ve hukuki problemlerdir. Yoğunluğu ve sürekliliği değişkenlik gösterse de, genellikle duygusal bir yükseliş ve hakedilmeyen bir davranış karşısında oluşan negatif bir duygu olarak tanımlanır (Yıldız 2008).

Diğer insanların gözündeki kişilik değerinin düştüğü inancı ve kişinin kendini ispat etme ihtiyacı öfke duygusunun temelini oluşturur. Bununla birlikte mükemmeliyetçilik ve çevre tarafından onaylanma isteği de öfke duygusuyla ilgilidir (Özer 1994). Bireyin öfke durumunun mizaçla doğrudan ilişkisi vardır (Lara ve Akiskal 2006).

Beklentisi karşılanmayan, istekleri doyurulmayan ya da istenmeyen sonuçlarla karşılaşan kişi duygusal tepkisini öfke ile ifade eder. Aslında bu duygunun kişiyi koruyucu ve uyarıcı bir işlevi vardır, diğer duygular nasıl normalse öfke de son derece doğaldır. Sağlıklı ve doğru bir şekilde ifade edilirse insanlar arasındaki iletişimi düzelteren, kişileri harekete geçirici fonksiyonu olan bir duygu olduğu

belirtilir (Soykan 2003). Sağlıklı olan öfkenin uygun bir şekilde ifade edilmesidir (Kökdemir 2004).

İnsanın mutluluk, üzüntü, korku ve nefretten ve bunların yanında öfkeden oluşan beş temel duygusu vardır (Üstün ve Yavuzarslan 1995). Öfke tepkisi insan enerjisidir. Kişinin günlük yaşamında kaçınılmaz olarak karşılaştığı olaylara verdiği tepkidir. Sinirlilik, zorluk, huzursuzluk, gerginlik kavramlarının bir karışımı, öfkenin en iyi tanımıdır belki de (Baygöl 1997).

Hem günlük hayatta hem de spor ortamlarında karşılaşılabilecek olan öfke durumu, istenmedik birçok duruma sebep olabilecek etkiye de sahip bir faktördür. Buna paralel olarak öfkeli olan ve olmayan bireylerin farklı gereksinimlerinin olduğu da söylenebilir. Bu konuda öfke ve uyku gereksinimi üzerinde duran Parneix ve arkadaşları (2013) aşırı uyku ve uyku gereksiniminin öfkeli bireylerde ortalama olarak daha fazla olduğunu söylemişlerdir. Bu konunun önemini belirtmek amaçlı olarak bakıldığında özellikle spor ortamlarında uykunun başarıyla ilişkili bir kavram olması göz önünde bulundurulursa hem bireylerin yaşam sürecinde hem de spor ortamlarında öfke kavramı çok geniş araştırmalar gerektiren önemli bir konudur. (Afyon ve ark 2013).

Kemper (2000) ve Frijda (1986)'ya göre, öfke insanda temel bir duygu olarak vardır ve bir gün bu duyguyu mutlaka yaşayacaktır. Gençlik zamanlarında bu duygu bir coşku olarak yaşanır, fakat sonraki dönemlerde nefret, kıskançlık, düşmanlık, kin gibi duygulara dönüşmesi kişilik üzerinde olumsuz etkilere sebep olabilir. Bu tür olumsuz duyguların tesirinde kalındığında da daha sık ve daha şiddetli öfkeler yaşanır (Cenkseven 2003).

Öfke, düşünce ve inanç ile yaşanan olayı etiketlemektir. Bu düşünceler çeşitli sözel, yüz, vücut ve otomatik reaksiyonlarla gerçekleştirilir. Bu durum sosyal rol içerisinde kültürden kültüre farklılaşır (Kassinove ve Sukhodolsky 1995). Bir başka ifadeyle; öfke kişinin bilinçli farkındalığı içerisinde sözel ve vücut tepkimesi aracılığıyla ifade ettiği duygudur (Eckhardt ve ark 2004).

İncindiğimiz, haklarımızın çiğnendiği, istek ve ihtiyaçlarımızın engellendiği ve işlerin yolunda gitmediği mesajdır öfke (Lerner 2008). Bizim için değerli, önem arzettiğimiz insanlar beklentilerimizin dışında davrandığında ve hakkımız olanı

alamadığımızda yaşadığımız duygudur (Kısaç 1999). Bu tür olumsuzluklar neticesinde yaşanan öfke seviyesi, basit bir sinirlilik halinden yoğun bir hiddet duygusuna kadar uzanabilir (Eisenberg ve ark 1998).

Öfke duygusundaki tahrik edilme ve tehdit, kişinin benlik saygısına yönelik olarak haksızlık algılanması ile ilişkilidir (Kısaç 1999, Balkaya 2001). Öfkenin şiddetini belirleyen etmenler ise; kişinin yaşadığı çevresel baskı, ulaşılmak istenen amacın kişi için taşıdığı önem ve amaca ulaşmada karşılaşılan engellerin aşılp aşılamayacağıdır (Ramirez ve Andreu 2006).

Öfkenin gösterilme şekli kişiden kişiye değişse de kategorilendirme; öfkenin içe yönelimi, öfkenin dışa yönelimi ve öfke kontrolü olarak üç şekilde yapılmıştır (Bostancı ve ark 2006).

Öfke dışa yönelimi; öfkenin yol açtığı stresle başa çıkmak için gösterilen uyumsal bir tepkidir. Öfke duygusu sözel olarak veya davranışa dökülerek dışarıya aktarılır (Starner ve Peters 2004).

Öfke içe yöneliminde; kişi, öfkesini içinde tutarak, yaşadığı öfke etkenlerine karşı alternatif bir uyum mekanizması yaratır. Öfkenin gizlenmesi, bir çeşit sığınma yöntemidir (Starner ve Peters 2004).

Öfke kontrolü ise; kişinin diğer insanlarla ilişkilerinde, sakinleşme eğiliminde olup olmadığı, öfkesini ne ölçüde kontrol ettiğini belirten durumdur. Öfkeyi, kişisel tepkilerle ifade eden kontrol deneyimleridir (Starner ve Peters 2004).

Sosyal alanda yapılan çoğu araştırmalarda saldırgan davranışlar, deneysel bir ortamda gerçekleştirilir. Deneysel anlamda bakılırsa spor yapılan zeminler, bu tip bir araştırma için doğal ortamlardır. Çünkü saldırganlık sebebi sayılan engellenme ve öfke sporun içerisinde her zaman yaşanabilen durumlardır (Kiper 1984).

Sportif ortamlar, saldırgan davranışların model olarak alınması ve taklit edilmesi için uygun ortamlardır. Spor yapılan alanlarda ve tribünlerde şahit olduğumuz, hatta sokaklara taşan olumsuz olayların büyük bir çoğunluğunun sebebi de budur (Kiper 1984).

Novaco'nun öfke tanımı, olumsuz duygu, zararlı davranış, düşmanlık gütmek ve mizaçla yakın ilişkilidir. Öfke ile saldırganlık eğilimi, duygusal bileşenlerdir (Leary ve ark 2006). Öfkenin günlük yaşamdaki rolü önemlidir (Baker ve ark 2008). Averill (1982) öfkeyi biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel olmak üzere üç başlık altında incelemiştir;

- Biyolojik düzeyde; toplumsal yaşam, simgeleştirme ve yansıtıcı öz-farkındalık ile ilişkili olan çatışmacı bir duygudur. Saldırgan sistemlerle çatışma durumudur.
- Psikolojik düzeyde; bazı değer yargılarında yanlış kabul edilen olguların doğruluğunu savunur.
- Sosyo-kültürel düzeyde; ise kabul görmüş iletişim standartlarını destekleme işlevi görür (Averill 1982).

Novaco (1975) ise, öfkenin, “duygusal, bilişsel ve davranışsal” olarak üç bileşeni olduğunu belirtmiştir;

- Duygusal bileşen; öfkeye neden olan durumlara karşı verilen duygusal yanıt ile ilişkilidir.
- Davranışsal bileşen; insanların öfkelerini ifade ederken ortaya koydukları olumlu ya da yıkıcı olabilen başa çıkma mekanizması olarak tanımlanır.
- Bilişsel bileşen; insanların dünyaya karşı olan olumsuz inançlarını ve düşmanca tavırlarını yansıtır. Özellikle bireylerin, diğer insanlara ve mekanlara yönelttikleri olumsuz nitelikleri ifade eder.

Novaco'nun öfke modelinde, öfke bilişsel, uyarılmışlık ve davranışsal alanların birbirini karşılıklı bir şekilde etkilediği bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bu alanlar aynı zamanda çevresel bileşenlerle birleşmektedir. Novaco'ya göre öfke, çevresel durumlarla harekete geçen bilişsel süreç, psikolojik uyarılma hali ve davranışsal tepkilerin birleşiminden oluşan bir duygudur.

1.2.2. Öfkenin Genel Özellikleri

- Öfke içten gelen bir duygudur,

- Planlanmadan aniden ortaya çıkabilir,
- Herkesin mutlaka yaşayacağı bir duygudur,
- Kişileri psikolojik uyarılmışlık seviyelerini güçlendiren bir etkisi vardır,
- Farklı şekillerde ortaya çıkabilir,
- Öfke ifadesindeki tepkiler öğrenilmiş tepkilerdir ve bu yine öğrenme yoluyla değişebilir,

Kontrolsüz şekilde dışa vurumu da sağlıklı değildir, bastırılması da sağlıklı değildir (Deffenbacher ve Swaim 1999).

1.2.3. Öfkenin Nedenleri ve Belirtileri

Öfke Nedenleri

Öfkenin hem içsel hem de dışsal kaynaklı sebepleri vardır ve birtakım olaylarla ortaya çıktığını belirten Kökdemir (2004)'e göre, “öfkeye sebep olan nedenler; engellenme, haksızlığa uğrama, fiziksel incinmeler, yaralanmalar, tacize uğrama, hayal kırıklığı, saldırıya uğrama, tahrik edilme ve tehditler sayılabilir.”

Berkowitz (2004)'e göre de, öfkeyi tahrik eden en önemli unsur olarak, sosyal stres, fiziksel bir ağrı ve diğer fiziksel hoş olmayan durumlardır. İnsanların reddedilmeleri ve dışlanmaları da öfkelenmelerine yol açar (Leary ve ark 2006).

Smith ve Furlong (1994), öfkeyle ilgili yapılan araştırmalarda, biyolojik faktörlerin, ailevi özelliklerin, okul yapısının ve akran gruplarının etkili olduğunu, ayrıca genel anlamda ekonomik, kültürel ve sosyal faktörlerin öfke üzerinde etkili olduğu sonucuna varmışlardır (Smith ve Furlong 1994).

Tüm bu nedenlerden dolayı öfke tek başına incelenmemesi gereken bir konudur. Çevresel olaylar, bilişsel süreç ve yapılanmalar öfkenin şiddetini belirlediği için ve fizyolojik uyarılmışlık halini destekleyen faktörlerden dolayı öfkenin nedenleri incelenirken bütün bu faktörler bir arada ele alınmalı o şekilde bir değerlendirme yapılmalıdır (Sala 1997).

Öfke Belirtileri

Öfke bireyi davranışa hazır bir hale getirir. Bazı fiziksel belirtiler, öfkeli durumu anlamamıza yardımcı olmaktadır, bunlar;

- Yüzde sararma,
- Solma,
- Kan basıncının yükselmesi,
- Solunumun artması,
- Göz bebeklerinde daralma ya da genişleme gibi belirtilerle anlaşılabilir.
- Hafif düzeyde öfke fizyolojik işlevleri uyarır, iş yapabilme potansiyelini ve iştaki verimi artırır (Köknel 1996).

Çeşitli belirtilerle ifade edilse de, günlük yaşantılarda öfkenin dışa vurumu sözlü ifade şeklinde olur. Küçük düşürücü, onur kırıcı, alaylı ifadeler kullanılması öfkenin sözlü saldırganlıktan daha ileri boyutlardaki çeşitli şekillerle dışa vurulduğunu göstermiştir. Örneğin, öfke ifade tarzı olarak biri ağlamayı tercih ederken, bir başkası küfür etme yolunu tercih eder. Fakat öfkenin genel olarak doğrudan anlatım şekli, saldırganlıkla olur (Köknel 2005).

Öfke duygusu ile başa çıkma yöntemleri, kişilerin bakış açısı ve mizaçlarıyla alakalıdır; bu anlamda kullanılan yöntemler önem kazanır. Böddeker ve Stemmler (2000) bu yöntemleri;

- öfkeyi ifade etme,
- öfkeyi bastırma ve
- sakinleşme

olarak üç başlıkla toplamışlardır.

Davies (2000)'e göre ise öfke;

- İçsel
- Dışsal

olmak üzere iki yolla baskı altında tutulur. Düşünceler ve ahlaki yargılar baskın olduğunda öfke içsel olarak baskı altında tutulurken; dışsal olarak baskı altında olan öfkede, davranışlar ve sonuçları rol oynar.

1.2.4. Öfke İfade Tarzları

Öfke, ifade edilme tarzına göre yorumlanmaktadır. İfade edilme şekillerinden dolayı da sorun yaşanmaktadır (Batıgün 2004; Erkek ve ark. 2006). Öfkemizi hiç kontrol etme gereği duymadan, olduğu gibi dışa vurmanın o an için bir sakıncası olmayabilir. Belki bu şekilde ifadenin de elzem olduğu vaziyetler vardır. Bu davranış o an için bir rahatlama sayılabilir fakat sonrasında hiçbir şeyin değişmediği görülür ve genellikle pişmanlık yaşanır (Özer 1997).

Öfke çeşit ve ifade tarzları ile ilgili literatürde birçok farklı tanım ve kavram yer alır. Spielberg ve arkadaşları (1983) öğrencilerin öfke ifade tarzlarını belirlemek amacıyla bir ölçek geliştirmiş ve dört alt boyuta vurgu yapmışlardır. Bunların; sürekli öfke, içe dönük öfke, dışa dönük öfke ve kontrollü öfke olduğunu aynı çalışmada bildirmişlerdir.

- **Sürekli Öfke**

Öfke sürecine ilişkin anlık gelişen öfkelerin devamında daha uzun kapsamlı olarak incelenmesini ve anlık (durumluk) öfkelerin bir toplamı olduğu söylenebilir. Yalnızca bir anı değil daha geniş kapsamlı bir süreci temsil eder (John ve diğerleri 2006).

- **Öfkenin İçe Yönelmesi**

İçsel öfke, bireylerin öfkelerini bastırmak ya da kendilerine yönelttikleri öfke durumlarını içselleştirmesi şeklinde doğrudan ya da dolaylı olarak açığa çıkar. Öfke kendine doğru yönlendirilmiş olduğunda, içsel öfke, sık sık depresyon ve suçluluk duyguları sonrasında açığa çıkmaktadır (Spielberger ve ark 1983). Öte yandan, bireyler öfkeyi bastırmak için bilinçli duygusal bir durum olarak öfkeyi yaşamaya

devam edecektir. Bu iç belirtiler insanın içerisinde yaşanan duygu sonuçları olarak adlandırılır. Olası sonuçlar konsantrasyonu tahrip eder ve performansın azalması ile sonuçlanabilir (Hahn 1989; Vallerand 1983).

- **Öfkenin Dışa Yönelmesi**

Saldırgan davranışların değişen modlarının bir tekrarı olan, diğer insanlara veya çevreye ve nesnelere yönelmiş öfke olarak tanımlanabilir (Spielberger ve ark 1983). Öfkenin dışa vurulmuş halinde de, kapıları çarpmak gibi fiziksel saldırıları eğilimi ile başka kişileri inciterek bir duygu ifadesi söz konusudur. Hatta şiddetli bir eleştiri ile sözlü olarak da ifade edebilir. Hakaret, tehdit, küfür gibi kavramların aşırı kullanımları bunlara birer örnektir (Spielberger ve ark 1983).

Temel olarak dışsal öfke sürecinde, fiziksel veya sözel belirtiler görülebilir. Sürecin provokasyonu şeklinde gelişen bu duygudurum, gerçek kaynağına doğru yönlendirilmiş ya da kişi veya yakınında bulunan bir etken tarafından kışkırtılmak sureti ile öfkenin yöneliminde bir etken oluşturulabilmektedir. Dışsal öfke sürecinde çevresinde yer alan canlı cansız nesnelere bu konu hakkında sürece dahil edilebilirler.

Vallerand (1983), duygusal ve kişiler arası sonuçları olarak bu durumları tarif etmiştir. Bu günün spor olayları düşünüldüğünde, sporun yalnızca performanstan ibaret olmadığı, performanstan çok, dış ve dolaylı reaksiyonel etkilerin sonucunda oluşan dışsal öfkeyi yaygın olarak gözlemlemek mümkündür.

Kendine, takım arkadaşlarına, rakiplere, antrenörlere ve görevlilere karşı bireyin öfke patlamaları genellikle, farklı şekillerde saldırgan davranışlar sergilemesi, takım uyumunun bozulması, resmi cezalar, atılmalar veya buna ilişkin olaylar ile sonuçlandığı düşünülmektedir (John ve ark 2006).

- **Öfkenin Kontrol Edilmesi**

Engür (2011) tarafından aktarıldığı üzere; Lazarus (1990), duyguların ortaya çıkış şekillerini ve nasıl farklılaştıklarını açıklarken, yaşanan olayın değerlendiriliş şeklinin önemini vurgulamaktadır. Lazarus (1990)'a göre duyguların ortaya çıkabilmesi için kişinin yaşadığı olaya ilişkin amacı veya hedefi olması gerekir; aksi takdirde duygu ortaya çıkmayacaktır. Yaşanan olay ile kişinin amacı ve hedefi uyumlu ise, yani olay kişiyi amacına yaklaştırıyorsa olumlu duygular; uyumsuz ise,

yani kişiyi amacından uzaklaştırıyorsa olumsuz duygular ortaya çıkar. Ortaya çıkan olumlu duygular, yaşanan olay kişinin benliği ile ilgili değilse "mutluluk", kişinin benliği ile ilgili ve özgüvenini destekleyecek nitelikte ise "gurur", ortak/karşılıklı ilişkilere ilişkin ise "aşk" şeklinde yaşanır. Ortaya çıkan olumsuz duygular ise, yaşanan olay kişinin özgüvenini sarsacak nitelikte ise "kızgınlık/öfke", tehdit içerikli ise "korku/kaygı", kayıp yaşantısı ise "üzüntü" şeklinde yaşanır. Sağlıklı katılımcılarla yürütülen çalışmalar olumlu duyguların olumsuz duygulardan daha sık yaşandığını göstermektedir.

Richard S. Lazarus tarafından 1990'larda ortaya konmuş olan bilişsel güdüsel ilişkiler kuramı çerçevesinde bakıldığında öfke kavramının gerçekleşme sürecine ilişkin öne sürülen bilgi öfkenin ortaya çıkışına ilişkin mantıklı bilgiler sunmaktadır. Lazarus duyguların ya da fizyolojik bir sürecin hemen öncesinde düşünsel bir süreç olması gerektiğini ortaya koymakta, başka bir deyişle belirli bir durum için bir duygu deneyimlemeden önce düşünmek zorunda olduğumuzu öngörmektedir. Lazarus, bilişsel değerlendirmenin duygusal deneyim için anahtar rolü oynadığını söylemektedir. Bu kuramın önemli bir özelliği, spor alanında uygulanması konusunda önemli iddialar olmasıdır (Engür 2011).

Öfke ve saldırganlığı kontrol edebilmek veya bastırmak için kullanılan alkol ve uyuşturucu gibi maddelerin kullanımı geçici olarak kaygıyı azaltıp öfke üzerinde de azalma yapıyor olsa da uzun vadede kullanılan bu tür maddelerin yoksunluğu yine şiddeti artmış öfke ve saldırganlığa yol açabilir (Köknel 2005). Neticede, öfke kontrolden uzak bir şekilde ifade edildiğinde; kişiye fiziksel, sosyal, eğitimsel ve mesleki anlamda olabilecek etkileri negatif, zarar verici olacaktır (Deffenbacher 1996; Carter 2010).

1.2.5. Öfkenin Bilimsel ve Duygusal Boyutları

Merkezi sinir sistemi tarafından yönlendirilip algılanan öfke, daha sonra kişinin geçmişteki yaşanmışlıkları, olaylara bakış açısı, kişisel düşünce yapısı, akılcı veya duygusal yaklaşım gibi çağrışımlarla belirlenir. Bu algılamada, öfkenin yoğunluğu, kişinin öfkeye nasıl tepki verdiği ve öfkesini ifade etme biçimi (tepkinin niteliği) gibi etmenler kişinin öfkeyi algılama ve yorumlama tarzını ortaya çıkarır (Özer 1994).

Çeşitli araştırma sonuçlarına göre öfke, davranışsal, bilişsel, algısal ve fizyolojik değişkenlerden oluşan karma bir yapı olarak görülür. Davranışsal tepkilerde, kendisi ile alakalı olmasa bile bireyin olaylarla ilgili kendi zihninde verdiği anlam, kendi yorum ve düşünceleri ve bunlara kaynak olan inançları rol oynamaktadır. Bu düşünce yapısını erken yaşlardan itibaren içinde yaşadığımız toplumda çeşitli deneyimlerle oluştururuz. Dolayısıyla bu nedenler öfke ve öfkenin ifadesi, biyolojinin, kültürün ve bilişsel yapılarımızın ortak etkilerinin sonucudur diyebiliriz (Özer 1994).

Öfkenin bilişsel alt yapısında, hatalara ilişkin aşırı duyarlılık, ceza algısına dayalı bir doğru-yanlış ve haklılık-haksızlık kutuplaşması vardır. Öfke düzeyi yüksek kişilerde üç temel düşünce yapısı göze çarpar. Bunlar; tahammülsüzlük, öznel bir doğrunun savunulması gerektiği inancı taşıyan katı bir bakış açısı, başkalarının gözündeki edinildiği düşünülen kişilik değerini koruma çabası (Özer 1994).

1.2.6. Öfkenin Davranış ve Tepki Boyutu

Öfkenin davranış ve tepki boyutu ise yaşanan öfkenin ifade ediliş tarzı ve öfke ile başa çıkmada sergilenen tepkilerdir. Bireyler öfke yaşadıkları esnada çeşitli değişken tavırlar sergiler. Bazıları öfkelerini bastırmaya çalışırken, kimileri dışa vurmaya tercih ederler. Yaygın olarak kullanılan tepki ifadeleri bastırma, kaçınma, öfkeyi uygun zamanda kaynağına yönlendirme, öfke kaynağına yönelik negatif yaklaşımlar sergilemek sayılabilir (Alberti ve Emmons 1998).

Öfke bariz olarak pek çok değişkenle etkileşim içindedir ve pek çok bireysel, psikolojik ve sosyal sorunun habercisidir (Deffenbacher ve Swaim 1999.) Pek çok insan için en güç duygulardan biri de öfkeyi ifade edebilmektir. İfade edilemeyen, içe atılan ve bastırılan öfke sonucunda kişi kendisine zarar verir. İnsan ilişkilerinde yaşanan çoğu acının sebebi, çözüm olanağı bulunamamış, bastırılmış, ifade edilememiş öfke yüzündendir (Alberti ve Emmons 1998).

1.2.7. Öfkenin İfade Edilmesini Etkileyen Faktörler

Günlük yaşamda çoğu kişinin yaşayabileceği öfke, her kültürde farklı biçimlerde ifade edilmektedir (Kısaç 1997). Kültür farkı ve beklentiler faktörünün yanında kişinin içinde bulunduğu aile ortamı, ailedeki rolü, anne-babası ve diğer

bireylerle ilişkileri ve olaylara verilen tepkileri, öfke ifadesinde etkili olmaktadır.

Aile içindeki çatışmanın, yetersiz sevgi verilmesinin ve paylaşılan duygulardaki sınır olması durumunda bu tip ailede yetişen bireylerin öfke düzeyleri haliyle daha yüksek derecede olacaktır. Öfke ve öfkenin ifadesi biyoloji, kültür, zihin ve bedenle bir bütündür. (Yıldırım 2005).

Bireyin içinde bulunduğu kültürün, duyguların ortaya çıkması ve onların davranışa dönüşmesi anlamında büyük önemi vardır. Türk toplumunda belirli geleneksel özellikleri taşıyan ailelerde yetişen bireylerin davranışlarını yönlendirmede, toplumun beklentileri ve belirlemiş oldukları davranış kalıpları etkilidir. Genellikle öfkenin sözlü olarak ifade edilmesi engellenir; sessiz kalma, itiraz etmeme, razı olma ve bastırma gibi davranışlar onaylanır (Sala 1997).

Bazı çalışmalar, eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların da erkeklerin de öfke kontrolünde artış olduğunu, eğitim seviyesi düştükçe öfkenin hastalıklı şekillerde ifadelerde artış olduğu sonucunu göstermiştir. Yaş da öfke ifade tarzını etkileyen önemli etkenlerden biridir. İlerleyen yaşla birlikte bireyin deneyim sahibi olması, kendini geliştirmesi gibi etmenler öfkelenme sıklığını ve öfke ifade şeklini etkiler (Sala 1997).

Öfke ifade tarzında cinsiyet faktörünün de etkisi de önemlidir. İdare etme boyutu ve duygusal paylaşım boyutu özellikleriyle belirlenen cinsiyet özelliklerinde; idare eden grubuna erkekler girerken, kadınlar duygusal paylaşımcı olarak kabul edilirler (Sala 1997). Cinsiyet faktöründeki öfke ifade tarzlarında varolan farklılığın başka bir sebebi de toplumdaki erkeklik ve kadınlık rol algılamasıdır. Saldırganlık, çoğu toplumda bir erkeklik özelliği olarak kabul edilir. Bu yüzden erkeklerin öfkelenmesi normaldir, buna izin verilir hatta teşvik bile edilir. Tam tersine öfkelerini belli etmeleri, dışa vurulması istenmeyen kadınlarda ise bu duygularını bastırmaları, yok saymaları istenir ve beklenir. Kadınlara öfkenin yakışmadığı düşünülür (Kısaç 1997).

Klinik gözlem raporlarına göre, kadınlar öfke haricindeki her duyguyu erkeklere nazaran daha kolay bir şekilde ifade etmektedirler. Erkeklerde bu durum tam tersidir; öfke haricindeki diğer tüm duyguları ifade etmede zorluk yaşarlar. Çünkü öfkeyi belli etmek ve göstermek daha erkeksidir, kadınsı bir tutum değildir

(Balkaya 2001). Bununla beraber öfke, bir nevi hükmetme şekli olarak kabul edildiğinden dolayı kadınlara değil erkeklere uyduğu söylenmiştir (Kökdemir 2004)

Kadınlar öfkelerini ifade etmeyi tercih ettiklerinde, ‘dırdırcı, çirkef, şikayetçi’ gibi sözcüklerle nitelendirilir. Kadınlar ise öfkenin, ilişkilere zarar vereceğine ve bunun sosyal anlamda onaylanmayacağı inancına sahip oldukları için, öfkelerini dışa vurmamaya çalışırlar. Öfke, belki de erkeklerin rahatça ifade edebildikleri tek duygudur (Lerner 2008).

Averill (1983)’e göre kadınların öfkelenedikleri zaman erkeklerden farkı ağlamayı tercih etmeleridir. Ergenlerdeki öfke ifadeleri ile alakalı çalışmasında, kadınların öfkeye, sözlü olarak tepki verdiklerini, erkeklerin ise daha çok nesnelere üzerine şiddet uygulayarak belli ettiklerini ortaya koyar.

Jones ve arkadaşlarının (1992) çalışmalarında da, kadınların öfkelerini ağlayarak gösterdiğini, genelde şiddeti tercih etmediklerini, erkeklerin ise öfkelenedikleri zaman adam öldürmeye teşebbüs etmeye kadar giden boyutlarda fiziksel şiddet uygulayabildiklerini saptamıştır.

İnsan yaşamında doğal olarak yaşanan öfke, karşılıklı konuşularak ifade edilmesi bile tabu olarak görülen çoğunlukla yadırganan bir duygudur. (Üstün ve Yavuzarslan 1995).

Terakye (1998)’ye göre; öfke duygusunu ifade edilmeyi engelleyici faktörlerde; “kültürel olarak çocukluktan bu yana öfkenin doğrudan ifadesinin engellenmesi, yetişkinlerden öğrenilen davranışlar, öfkelendiğimizde kendimizi daha fazla denetliyor olmamız ve bu denetimi kaybetme korkumuz, öfke duygumuzu ifade ettiğimizde karşımızdaki kişiyi incitme veya kaybetme korkumuz, kızgınlık duygusunu kendimize yakıştıramamamız ve üstünlük elde etmek isteğimiz vardır.”

1.2.8. Öfke Duygusuna İlişkin Bazı Kuramlar

Yaşadığımız her duygunun, düşüncelerimizi ve davranışlarımızı şekillendirdiği gibi etkileşim içerisinde olduğumuz kişileri de etkilediği gerçeği ile farklı bakış açılarına sahip araştırmacılar öfke duygusunun oluşması ve ifadesini irdelemeye çalışmışlardır.

James-Lang Kuramı

Amerikalı ruh bilimci William James ve Danimarkalı bir ruh bilimci Carl Lange, 1884'te ayrı ayrı yerlerde aynı kuramı ortaya atmış olduğundan dolayı bu kurama James- Lange kuramı adı verilir.

Organizma tarafından çevredeki değişimlerin algılanması duyguları ortaya çıkarır. Örneğin, bireyin çevresinde gördüğü korku ya da öfke yaratan bir durum, onun fiziksel olarak tepkide bulunmasına yol açar. Bu tip bir öfke ya da korku karşısında verilen fizyolojik tepkilerde, kişinin kalp atışı hızlanır, göz bebekleri büyür, terler ve nefes alış verişi hızlanır. Birey tarafından fark edilen bu tepkiler onda korku ve öfke duygusunu ortaya çıkarır. Yaşanılan her duygunun fizyolojik tepkileri değişiklik gösterir. Buradaki vurgu, davranışların duygulardan önce geldiğini ve duyguları davranışların etkilediği ve ortaya çıkardığıdır (Morris 2002).

Bu kurama göre, önce fizyolojik değişiklikler oluşur, daha sonra duygular oluşur (Cüceloğlu 1995).

Cannon-Bard Kuramı

Cannon-Bard kuramı, James-Lange kuramının eksiklerini gidermeye yönelik olarak yapılan çalışmadır. Canon-Bard kuramı da yine iki farklı psikolog tarafından ayrı ayrı yayınlarda ileri sürüldüğü için her ikisinin ismiyle anılmaktadır. Çevrede meydana gelen uyarıcı olaylar hipotalamusu etkiler, o da aynı anda beyin kabuğu ve sinir sistemini uyararak iki görev yapar. Duygular ve bedensel tepkiler birbirine eş zamanda ortaya çıkarlar, birbirinden ayrı var olmazlar. Uyarıcı algılandıktan sonra, aynı anda duygular ve bedensel tepkiler ortaya çıkar (Cüceloğlu 1995).

Psikanalitik Kuram

Öfkenin altında yatan sebeplerin bilinçaltında gizlenmiş olduğunu vurgular. Kurama göre, eğer kişiler öfkelerinin altında gizli sebepleri bulabilirlerse öfkelerini de çözümlerler.

Thomas (1993), öfke duygusunun ifade edilmemesini ve bastırılmasının sağlıklı olmadığını, bu duyguların ifade edilmesi gerektiğini aksi takdirde psikolojik ve psikosomatik rahatsızlıklara sebep olacağını ileri sürer.

Freud'a göre de bu duygu, ruhsal enerji koruma yasasına göre, eğer ifade edilmezse asla ortadan kalkmaz, biçim değiştirip farklı şekillerle ifade bulur (Geçtan 1999).

Psikanalitik yaklaşıma göre insan davranışlarının yönlendirilmesinde iki temel içgüdü vardır; yaşam ve ölüm içgüdü. Freud, yaşam içgüdüünü cinsellikle, ölüm içgüdüünü ise saldırganlıkla bağdaştırmıştır (Geçtan 1993). Bu kuramda öfkenin fonksiyonu katarsis kavramı ile birlikte vurgulanır. Organizma tarafından hissedilen bir gereksinim gerilime sebep olur, bu gerilimden kurtulmak ve gerginlik öncesi haline dönmek isteyen organizma, biriken negatif enerjiyi boşaltmak ihtiyacına girer. Öfkenin ifade edilmesiyle kişide biriken bu enerjinin yarattığı huzursuzluk ve gerilim azalmaya başlar. Yani öfke, biriken enerjinin boşaltılması için bir araçtır, bu araç kişide boşalım yani katarsis sağlar ve rahatlamasına yardımcı olur.

Lorenz (1943)'e göre de saldırganlık insanda var olan bir içgüdüdür ve sürekli akan bir enerji ile beslenir. Bu içgüdüde birikmiş olan enerjinin, belirli bir düzeye ulaştığında herhangi bir dış uyaran olmaksızın bir patlama biçiminde ortaya çıkma olasılığı da vardır (Tsai 2000).

Bu açıklamalara göre, öfkenin içte tutulması ve ifade şansı bulamaması organizma üzerinde çok fazla olumsuz sonuçlara sebep olacağını gösterir.

Engellenme-Saldırganlık Kuramı

Yale Üniversitesi İnsan İlişkileri Enstitüsü'ndeki araştırmacılardan olan Dollard ve arkadaşları (1939)'nın Ferud'un görüşlerinden yararlanarak anlamaya çalıştıkları saldırganlığı açıklamak amacıyla ortaya atılan bir hipotezdir. Bu kuramın temel iddiası; engellenme, her zaman saldırganlığa yol açar ve saldırganlık yalnızca engellenmenin bir sonucudur (Freedman ve ark 1998). Saldırgan hareketlerin sebebi, çevredeki engellenmelere tepkidir (Morgan 1999).

Engellenmenin sonucunda insanda oluşan dürtü, öfke ve öfkeyle birlikte saldırganlığın temelini oluşturur. Engellenme saldırganlığı uyarır fakat, her engellenme ya da zorlanma saldırganlıkla sonuçlanmaz. Keyfi yapılan engelleme ya da zorlamalar, keyfi yapılmayanlara göre daha fazla kızgınlığa ve saldırganlığa yol

açmaktadır. Eğer engellenmenin haklı sebepleri varsa insanlar bunu anlayışla karşılar ve saldırganlık eğilimi de azalır (Freedman ve ark 1998).

Sosyal Öğrenme Kuramı

Kanadalı psikolog Albert Bandura (1977)'nin sosyal öğrenme kuramında, saldırganlık sosyalleşme sürecinde öğrenilir. Çocukların saldırganlık içgüdüleri ile doğmadıklarını, saldırgan davranışların öğrenilmesindeki en temel mekanizmanın doğrudan pekiştirme ve cezalandırma yöntemleri ile olduğunu ileri sürer. Gözlemlerin ve gözlenen davranışın önemi vurgulanır, fakat gözlenen davranış hemen o anda veya daha sonra taklit edilerek yapılacağı gibi, hiçbir zaman taklit edilmeyebilir de. Anne babanın davranışlarında veya sözlerinde incitici, kırıncı ve saldırganlık içeren ifadelerin ve cezalandırmaya dayalı tavırların, saldırgan davranışların oluşumuna katkı yaparak güçlenmesine sebep olduğu vurgulanır. Ailedeki cezalandırmaya dayalı eğitimle büyüyen çocuk öncelikle anne babasına karşı sonra da diğer insanlara, önce kin ve nefret duyguları besler, daha sonra bu duygular saldırgan davranışlar olarak kendini gösterir (Köknel 2005).

Ayrıca çocukların tutum ve davranışlarında gözlem ve taklit kadar izledikleri filmler, televizyon programları gibi sembolik modellerin saldırganlığın artmasında çok önemli bir yer tuttuğu vurgulanmıştır. Bandura (1977)'ya göre, insan davranışı nasıl çevrenin belirleyicisi oluyorsa, çevre de insan davranışının belirleyicisidir ve saldırganlık; yaşantıda karşılaşılan saldırganlık içeren modeller, strese yol açan kalabalık, gürültü, sıcaklık gibi belirli koşullarda artar. Bu gibi uyarıların, saldırganlığı psikolojik olarak arttırdığı ifade edilir.

Bilişsel Davranışçı Kuram

Bu kurama göre, öfke bilişsel kökenli duygusal bir durumdur ve davranış, biliş ve öfke karşılıklı olarak etkilenirler (Balkaya 2001). İnsanlar yaşamlarında çeşitli olaylarla karşılaşır ve bu olaylara farklı heyecanlar duyar farklı tepkilerle yaklaşır. Bu kurama göre kişilerin hangi olaya ne şekilde tepki vereceği, yaşadıkları olayla alakalı algıları ve onlara yükledikleri anlamla belirlenir. Yaşanan tüm duygularda sinir sistemi uyarılmaktadır, bireyin algıları ve onlara yüklenen anlamlar da duyguların temelini oluşturan şeylerdir. Bireyin içinde bulunduğu koşullar, olaylara nasıl tepki vereceğine dair ipuçları verir (Morris 2002).

Bu kuram, öfke duygusuna sebep olan şeyin kişilerin akıl dışı inançlar üretmesi ve beklentilerinin sebep olduğunu ileri sürer. Olayları algılama şeklinde iç konuşmalar etkilidir, başkaları da insanın akla aykırı inançlarını ortaya çıkardığı için onda öfkelenmeye sebep olmaktadır (Ford 1991; Clark 2000). Bilişsel davranışçı terapilerin amacı, kişileri negatif düşünce yapısından kurtarıp farklı bakış açılarını gösterebilmektir (Erözkan 2006).

1.3. Futbol ve Öfke

Bugünkü oynandığı anlamda futbol ilk kez İngiltere’de başlamıştır. İlk futbol kulübü 1857 yılında kurulmuş olan Sheffield’dir. Modern futbolun doğum tarihi ise İngiliz Futbol Birliğinin kurulduğu 26 Ekim 1863 yılıdır (Çağlayan ve Fişekçioğlu 2003). Osmanlı toprakları üzerinde ilk defa gayrimüslimler ve ülkede yerleşmiş bulunan yabancı uyruklular tarafından oynanmıştır. Sosyal ve idari bakımdan başkent İstanbul’a uzak ve rahat olan iki şehir, Selanik ve İzmir futbol oyununun ilk taraftarlarını bulduğu yerdir. 1875 yılında Selanik’ de, 1877’de İzmir’de bu oyun hafta tatillerinin ve yaz akşamlarının en büyük eğlencesi olmuştur. Diğer taraftan iki Türk kulübü Galatasaray ve Fenerbahçe İstanbul’da futbol oynamıştır. 1908 yılından, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakının kuruluşuna kadar geçen zaman içerisinde futbol İzmir ve İstanbul’da oynanmıştır (Taşğın 2000).

Futbol, diğer spor dallarına nazaran tüm topluma açık, herkesin kolaylıkla oynayabileceği spor bir spor dalıdır. Örnek olarak, basketbolcu olabilmek için normalden uzun boylu olmak bir fiziksel ihtiyaç ve zorunluluktur. Voleybolda belli bir file yüksekliği vardır ve oyuncuların birbirine temas etmemesi gibi kurallar vardır. Ama futbol hem basit kuralları bakımından, hem de oyuncuda aranan spesifik özellikler gerektirmediğinden daha özgür, daha kolay oynanabilen bir oyundur. Bu da futbolu daha geniş kitlelerce sevilmesini ve ilgiyle takip edilmesini sağlayan bir oyun haline getirmektedir.

Örneğin, herkesin tuttuğu bir basketbol ya da voleybol takımı yoktur fakat çoğu kişinin mutlaka sempati duyduğu ve tuttuğu bir futbol takımı vardır. Futbol, gelişmişlik düzeyleri veya rejimleri farklı olsa da dünyadaki hemen tüm ülkelerin ve bireylerin ilgisini çeken bir spor dalıdır, bu anlamda eşitlikçidir de. Bu açıdan değerlendirildiğinde, futbolun ayrımcılık yönlerinin oyunla ya da oyunun doğasıyla

alakası yoktur, ayrımcılık kitle iletişim araçlarının sunumuyla alakalıdır (Toker 2008).

Talimciler (2003), “Futbol, diğer spor dallarıyla kıyaslandığında hem daha yaygın hem daha simgesel bir toplumsal ifade kanalı olarak gelişebildiği için toplumsal yaşama yansması daha fazla olmuştur.” der ve Clarke ve Clarke (1995) da, “bu yansmanın neticesi olarak futbol popülerlik kazanmıştır ve bunun en önemli kaynağı da bizim bu oyuna verdiğimiz anlamdır. Futbol, popüler kültürün en önemli alanlarından birisidir ve kendi söylemini yaratmaktadır. Yarattığı bu söylem daha çok, toplumsal alan içerisinde ‘biz ve onlar’ olmak üzere iki ayrım alanı yaratmakta ve özellikle uluslararası karşılaşmalarda milliyetçi kavramları öne çıkartan bir anlayış yaratmakta ve bunu pekiştirmektedir” demiştir.

1.3.1. Taraftarların Saldırgan Olmalarında Rol Oynayan Faktörler

Yaş Faktörü

Gençlerin oyun yaşamında spor aktivitelerinin önemli bir yeri vardır (Tezcan 1997). Küçük yaşta olmaları, yeterli deneyime sahip olmamaları, davranışlarında mantıklı olarak hareket edememelerine yol açar. Bu yüzden, dışarıdan takviye almaya ve yönlendirilmeye daha fazla ihtiyaç duyarlar. Bu dönemlerde dikkatleri ve ilgi alanları geniş bir alana yayıldığı için bilinçli olarak bir amacın peşinden koşmaları zorlaşmaktadır (Küçük 1997). Yapılan araştırmalarda futbol seyircilerinin daha çok gençlerden oluştuğunu, çoğunun aktif olarak sportif faaliyetlerine katılmadığını, müsabakaları izlemeye ise biriken enerjilerini atmak için katıldıklarını ortaya koymaktadır. Bu enerjilerini stadyumlarda izleyici olarak harcama yolunu tercih ettikleri takdirde, tribün şiddetinde artış göstereceği söylenebilir (Acet 2006).

Cinsiyet Faktörü

Toplumlarda görülen cinsel farklılık anlayışı, alışlagelen sosyal tutumlar ve fizyolojik farklar kadınların spor tercihlerini belirlemede etkilidir. Kadınların zarafete, ritim duygusuna, güzellik, estetik ve duygu barındıran spor dallarına daha çok yöneldikleri; fakat futbol, güreş ve boks gibi spor dalları için fazla ilgi duymamaları bu düşünceye örnek olarak gösterilebilir (Özbaydar 1983).

Sportdaki şiddet olaylarının erkeklik göstergesi ile ilgili olduğu savunulmuş, bunun temelinde erkek kimliğini tanımladığı ve ataerkil yapıya vurgu yaptığı savunulmuş, futbol temelli şiddet olaylarının da toplumdan güç aldığı iddia edilmiştir (Dunning 2002). Baldık (2002)'a göre de, futbol galibiyet duygusunu sonuna kadar gözlemleyebileceğimiz bir erkek oyunudur. Bir başka görüşe göre ise spor; sahada erkeksi ifadelerin kullanıldığı ve erkek dünyasına gönderme yapılan bir alandır. Spor, erkeklik duygusunun daha etkin, daha saldırgan, rekabetçi, cesaretli, daha güçlü ve meydan okuyucu olduğuna dair pozitif bir düşünce içeren ve erkeklik mitlerini adeta yeniden üreten bir formdur. Erkeksi kimliklerini spor aracılığı ile onaylamaya çalışan erkekler için bu kıyasıya bir rekabet ve üstün bir performans gösterme çabasıdır (Clarke ve Clarke 1982).

Afyon ve arkadaşları (2005) için ise spor, içinde doğal bir sertlik barındırır ve erkekler de fitratları gereği saldırganlık eğilimine sahiptirler. Bu konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında erkek sporcuların kadın sporculardan, profesyonel olan oyuncuların amatörler olanlardan ve deneyim sahibi sporcuların deneyimsiz gençlere göre daha saldırgan davranışlar içinde olduğu gözlemlenmiştir.

Hasırcı (2012) ise saldırgan davranışların sonradan öğrenilebilen davranış şekli olduğunu ifade eder. Saldırganlığın dışa dönük temsilcisi konumunda olarak gördüğü erkekleri toplumdaki erkeklik algısının ve değerlerin beslediğini, bu davranışa destek olduğunu söyler. Bu anlayışa çarpıtılmış erkeklik algısı demiş ve bu algının da erkeklerin kadınlara nazaran sporda şiddeti daha çok kullandıklarına, bunu kendilerinde hak gördüğünü ifade etmiştir.

Aile Faktörü

Kişinin tutum ve değerlerinin oluşumunda güven duygusu veren, yüz yüze ve samimi ilişkiler ağı içinde birincil derecede etkileşim sağlayan aile kavramı herkes için çok büyük bir öneme sahiptir (Acet 1997). Aile bütün toplumlarda bulunan ve sürekliliği olan evrensel bir sosyal kurumdur (Sezen 1999). Toplumlardaki en küçük sosyal birim olan aile insan için hayatın merkezidir (Yetim 1999). Suçlu çocuklar üzerinde yapılan istatistiklerde çocuğun suça itilmesinde otoriter baba figürünün ve baskıcı annenin ve katı disiplin anlayışının baskın olduğu anlaşılmış ve belgelenmiştir. Aile içinde uygulanan şiddetin çocukları terbiye etmek olarak

algılandığı, bir yöntem olarak başvurulduğu anlaşılmıştır. Yapılan bir çalışma sonucunda Türkiye’de 100 aileden 34’ünde şiddete başvurulduğu ortaya çıkmıştır. Yani her üç aileden birinde çocuklar şiddete uğramaktadır. Küçüklüğünde aşağılanan, utandırılan, horlanan ve şiddete maruz kalan çocuk güvensizlik duygusu içinde yetişir, kimseye güvenemediği gibi diğer insanlarla sağlıklı bir ilişki içine de giremez. Aile içerisindeki iletişim becerisi kaybolan çocuğun yetişkinlerle olan münasebeti korkuya dayalı olur. Şiddeti bir davranış modeli olarak algılar, yalan söylemeye meyilli olur, genellikle yalana sığınır (Acet 2001).

Eğitim Faktörü

Kişinin davranışlarında, kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirmesine eğitim denir (Ertürk 1994). Bireyleri topluma kazandırmak ve toplum sürekliliğinin sağlanması açısından her toplumda olan temel sosyal kurumlardan birisidir. Bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve davranış biçimlerini olumlu olarak geliştirdiği süreçler toplamıdır. Eğitimi uygulama şekli toplumdan topluma farklılık gösterebilir olsa da varlığı ve gerekliliği tartışılmaz (Yetim 1999).

Kişinin sosyal becerilerinin ve kişisel gelişmesinin sağlanması için seçilmiş özellikle okulu içine alan sosyal bir süreç (Serarşlan 1990) olan eğitim, her alanda olduğu gibi kişileri spora yönlendirmede de etkilidir. Hem fiziksel anlamda hem de ruhsal anlamda kişiyi eğittiği gerçeğini düşündüğümüzde, sporun eğitim ile özdeş anlamlara geldiğini ifade edebiliriz. Eğitimin toplumsal yaşamdaki zorunluluğu ve geniş kapsamı bakımından sistemdeki rolü de büyüktür. Bu anlamda sporu ve sportif faaliyetleri de eğitim kapsamı içinde düşünmeliyiz (Arıkan 2000).

Eğitimin bir amacı da kişileri duyarlı hale getirmek olduğuna göre, spor eğitimi de kişileri müşterek hayatın benzer yanlarına yönlendirmesi açısından oldukça önem taşımaktadır (Çaha 1999). Eğitim ve spor, kişileri sosyalleştirir (Acet 2006). Spor eğitimindeki amaç da, hem insanları sosyal hayata hazırlamak, uyumlu ve üretken kılmak hem de kişilerin fiziki olduğu kadar psikolojik olarak da gelişmelerini sağlamaktır (Çaha 1999).

Spor seyircilerinde görülen saldırganlık öğrenilmiş davranışlardır. Özellikle futbol seyircileri stadyum gibi geniş alanlarda hareket ve davranış yönünden

birbirlerinden etkilenebilmektedirler. Kişiler geleneksel davranışçı modelde olduğu gibi ödül ve ceza yöntemi ile olumlu davranışlar kadar olumsuz davranışları da örnek alırlar. Bu örnek alma ve öğrenme eğitilme süreci ile devam eder. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme biçiminin çocukta kalıcı davranışların oluşmasına neden olduğu gibi bu pekiştirme süreci de kişiye doğrudan yapılan pekiştirme kadar önem taşır (Şahin 2003).

Çocuklar üzerinde ceza modeli olarak uygulanan güç ve fiziksel şiddetin saldırgan davranışlarla doğrudan ilişkili olduğu biliniyor. Bu tarz eğitim, çocukta saldırgan davranışları tahrik eder; buna ek olarak sosyal medyada ve televizyonlardaki şiddet içeren programlar saldırgan davranışlara yol açmaktadır. Saldırgan çocuklar yetiştirilme sebepleri arasında en yüksek oran, ebeveynlerin çocuklarına karşı olumsuz tutumları ile itici ve düşmanca bir tavır sergilemeleri yer almaktadır (Şahin 2003). Sevgi ile yetiştirilen ve iyi eğitim alan kişiler daha özgür şekilde hareket eder ve davranışlarını akıl yoluyla yönetir ve yönlendirir (Yetim 1999).

Toplumda meydana gelen olumlu ya da olumsuz her olayın eğitim sistemi ile doğrudan ilişkili olduğu gerçeği bilinmeli ve toplumdaki en önemli mesele olarak ele alınıp o şekilde hareket edilmelidir. Eğitimin de sporun da kişilerin sosyalleşmesinde ve sağlıklı toplumlar oluşmasındaki rolü iyi anlaşılmalı, bireylerin çocuğuyla, genciyle, yaşlısıyla aldıkları iyi eğitim sonucunda toplumda meydana gelen suç oranlarında azalma olacağına inanılmaktadır. Unutulmamalıdır ki, insana yapılan yatırım geleceğe yapılan yatırımdır (Acet 2001).

Grup Psikolojisi Faktörü

Kişilerin davranışlarını etkileyen, karşılıklı ilişkilerin, yardımlaşmanın, dostluk, paylaşımların ve sevgi bağlarının yüksek olduğu gruplar olarak tanımlanmaktadır (Özkalp 1994). Biz duygusuna sahiptirler. Grup dayanışması yüksektir. Fert bu gruplar içerisinde yaşar ve her istediğini yapabilme özgürlüğüne sahiptir (Serarslan 1990).

Bir futbol takımı taraftarlarının birbirlerinden etkilenecek beraberce hareket ettikleri gözlenmektedir dolayısıyla birbirlerinin davranışlarına olumsuz anlamda yön verdikleri söylenebilir. Ayrıca kalabalık gruplar içinde kışkırtıcı ve kötü niyetli

kişiler, saldırganca davrananlar ne kadar çok ise seyircilerin de onlarla beraber hareket etmeleri kaçınılmaz olacaktır (Acet 1997).

Çevre Faktörü

Coğrafik yapı ve iklim faktörü gibi çevre şartları, spor branşlarında ve uygulanmasında etkili olmaktadır. Düz bir ovada dağ sporlarının, Akdeniz ikliminin hakim olduğu bölgelerde de kış sporlarının gelişmesi beklenemez (Voight 1998). Çevre şartları, bilhassa iklim etkisi insan davranışlarında, düşünme tarzlarında etkilidir (Nirun ve ark 1993), bu etkilenmenin, hangi spor dalı için olursa olsun seyircilere yansması kaçınılmaz olur.

İnsanların coğrafi çevreden yararlanma şartlarında meydana gelen değişimler sosyal hayatın şartlarını da etkiler; değişikliklere yol açar (Nirun ve ark 1993). Çevresel faktörlerin etkisiyle spor tesislerinin yetersizliği, alt yapı ve ulaşım ağındaki aksaklıklar, hizmet sunumundaki olumsuzluklar karşılaşmaların çeşitliliğini etkilediği gibi seyirci grupları ve davranışları üzerindeki kontrolü de etkiler (Voight 1998).

Ekonomik Durum Faktörü

Ekonomik olarak zorluk yaşayan kişilerde, yaşadıkları problemler ve biriken olumsuz duygular sonucu davranış sorunları meydana gelir. Deşarj yöntemi olarak stadyumları seçen kişilerin oluşturduğu seyirci grupları arasında negatif duygu yoğunluğu birbirlerine sirayet eder, agresif tepkiler ve taşkınlıklar sonucu gruptakilere ya da diğer insanlara zarar verebilirler (Şahin 2003).

Toplumsal sınıf ayrımının en önemli faktörü olan ekonomi, özellikle futbol seyircisinin saldırganlığında rol oynar. Sınıf farkı toplumsal yaşamda çok önemli bir gerçektir. İnsanlar yasalar karşısında eşit kabul edilseler de sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan farklı hayat tarzlarına sahiptirler (Kurtiç 2006).

Sosyal Tabaka Faktörü

Sosyal tabaka, ekonomik ve kültürel açıdan birbirine benzer durumdakilerin veya birbirlerine çok yakın olan insanların oluşturduğu sosyal bütündür (Kurtkan 1976). Toplum temel olarak, üst, orta ve alt olmak üzere üç ana katmana ayrılır.

Sosyologlar tabakaları belirleyen ölçütleri, kişilerin öğrenimlerine, görevlerine, gelir durumlarına ve oturdukları bölgelere göre bakarak geliştirmişlerdir. Aslında gelir tam anlamıyla bir ölçü olmamaktadır, çünkü aynı gelir seviyesine sahip olsalar da bazı davranış ve tutumlar içinde oldukları farklı özelliklere veya kültüre göre değişebilmektedir (Oluç 1987).

Bu anlamda farklı sosyal katmanlara mensup insanların tutumlarının da farklılık gösterdiğini, bu farklılığın karşılaşmalar esnasında ya da sonrasında seyirci gruplarında bulunan kişilerde farklı tepki ve davranışlarla kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Tabii şiddete yatkın kişiler herhangi bir tabakadan olabileceği gibi, her olay da sınıfsal ayrımla açıklanabilir demek değildir. Özellikle futbol, dünyada da Türkiye'de de çok ilgi duyulan bir branş olup toplumun geneline hitap etmektedir (Acet 2006).

Medya Faktörü

Yazılı ve görsel basın kitle iletişim araçları sınıfındadır. Fakat bunlardan en etkili olanları radyo ve televizyondur. Çünkü hem yaygın halde hemen her yerde vardır, hem de içinde bulunduğumuz zamanın gelişmiş teknolojisi ile dünyanın herhangi bir yerindeki olayı, haberi anlık olarak almamızı sağlarlar. Spor faaliyetlerine artan ilgide özellikle televizyonun etkisini görebiliriz. Hiç spor yapmayan insanlar dahi ekranlar aracılığı ile spor karşılaşmalarının sıkı takipçileri konumundadırlar (Öztürk 1998).

Sporun ticarileşmesi de büyük oranda televizyon ağı ile olmuştur, profesyonel futbol artık pazarlanabilir bir üründür. Bu yüzden futbol kulüplerinin tavırları, pazar paylarını arttırmak amacıyla kulüp taraftarlığını teşvik etme yönünde olmuştur (Acet 2001). Taraftar gruplarında meydana gelen olumsuz tavırlar ve kimi şiddet olayları öğrenilen bir sosyal davranıştır (Fromm 1993). Sosyal Öğrenme Kuramına göre büyük ölçüde çevre tarafından üretilir, diğer sosyal davranış biçimlerinde olduğu gibi öğrenme süreçleri yoluyla edinilir. Böylece, amaç bu olmasa da kitle iletişim araçları aracılığı ile şiddet teşvik edilmiş oluyor, bu teşvik de şiddetin öğrenilip uygulanmasına sebep olabiliyor (Sert 2000).

Türkiye'de 2008 ve 2009 yılları arasında çeşitli spor gazetelerinin yaklaşık 11 ay gibi bir süreçte, şiddet içerikli başlıklarıyla ilgili bir araştırmada, sadece bazı spor

gazetelerinin haber ve köşe yazarlarının yazılarında kullanmış olduğu başlıklarda 576 kez şiddet içerikli haber başlığı olduğu saptanmıştır. Taranan kelimeler içinde en çok geçen kelimeler ise; savaş ve kavga. Bu gazetelerde, anlaşmazlıklar; kavga, müsabakalar; kapışma, gol; kurşun, galibiyet ise; imha olarak nitelendirilmiştir (Özsoy 2011).

Futbolun bir ekonomiye dönüşmesi, pazardan daha büyük pay almak isteyenler için medyayı daha fazla kullanmasını gerekli kılmıştır. Fakat medya aracılığı ile pastadan pay alma endişesi şiddet kaygısının önüne geçmiştir, özellikle futbolu gündemde tutmak için her yöntem denenmektedir. Müsabakaların savaş algısı oluşturacak şekilde lanse edilmesi, karşı takım, federasyon, hakemlere yönelik maksatlı haber ve yorumlar, sporda şiddeti artıran unsurlardır ve toplumsal birlikteliğimizi zayıflatmaktadır (Saz 2014).

Hakem Faktörü

Hakem, karşılaşmaları kendisine verilen yetkilerle belirli kurallar içinde oynatmak, tersine olan pozisyonlar ya da davranışlarla karşılaşınca da bunları cezalandırmakla görevlidir. Yani oyunun orkestra şefidir diyebiliriz. Eğer hakem işini iyi yaparsa bir karşılaşma daha sağlıklı, daha ciddi ve daha keyifli olabilir, aksi durumda karşılaşmalar düzensiz, olaylı ve kavgalı bir atmosferde gerçekleşebilir (Acet 2006).

Ülkemizde dört büyükler olarak bilinen takımların yaptığı parasal harcamalar, bilindiği üzere büyük miktarda meblağlarla ifade edilmektedir. Meblağlar bu derece büyük olunca taraftarlar ve başarılı olmak isteyen takım yönetimi hakemlerin yaptığı en küçük hatayı bile affedememektedirler. Bu yüzden hakemler, ne sporcular, ne yöneticiler, ne de seyirciler tarafından pek sevilmezler (Kurtiç 2006).

Amigo Faktörü

Amigolar, taraftarla yöneticiler arasındaki bir köprü gibidirler; bunlar arasındaki tamamlayıcı ve bütünleyici rol oynarlar. Amigolar, tribünleri dolduran taraftar kitlelerini, hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebildiklerinden dolayı futbolda çok önemli bir yerleri vardır. Tribünlerin lideri amigolardır. Sürü psikolojisi

ile lider pozisyonundaki kişi nasıl davranır, topluluk da o kişinin davranışlarına iştirak eder (Acet 2006).

Böyle elle tutulur bir gerçek varken amigoların uygun bir eğitimden geçirilmeleri bir gereklilik haline gelmiştir. Bu eğitimden geçirilirken başta spor psikolojisi ve spor sosyolojisi olmak üzere, dil, edebiyat, şiir, musiki, kitle psikolojisi gibi dersleri almalı ve yeterli görüldüğü takdirde “amigoluk belgesi” verilmeli ve profesyonel olarak çalışması sağlanmalıdır. Böylelikle rekabet daha kaliteli bir ortamda, tezahürat ve sloganlar da daha medeni ve daha estetik olacaktır (Cebeci 1995).

Antrenör Faktörü

Antrenör, branşında belirli bir bilgi birikimi ve tecrübeye sahip ve kendi branşına özgü antrenman programı yaptırarak, sporcuları yönlendiren, teknik, taktik, kondisyon ve psikolojik yönden gelişmelerine katkı sağlayan, sporcularını en üst düzeyde verimliliğe ulaşacak şekilde yetiştiren ve bu gelişmede süreklilik sağlamaya çalışan kişidir (Aydın 2001).

Antrenörün görevi sadece takım ya da sporcuyla ilgili değildir, ayrıca topluma karşı sosyal ve kültürel anlamda da görevleri vardır. Antrenör, sporcu olsun ya da olmasın insanlarla ilişkilerinde insani değer üretebilme bilincine sahip bir öğretmen ve yöneticidir. Bu anlamda deplasmanda olsun kendi sahasında olsun karşılaşma esnasında ve sonrasında takındığı tavrın ve kullanacağı ifadelerin seyirciler üzerindeki etkisini hesap edebilmelidir. Antrenörlerin dışarıya karşı olumsuz yansımalarını düşünmeden sorumsuz bir şekilde davranmaları ve ne olursa olsun sadece kazanmaya güdülenmeleri seyirciler üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır (Acet 2006).

Yönetici Faktörü

Yönetici, akıllı, bilgili, tecrübeli ve liderlik vasıflarını taşıyan; örgüt hedeflerini en etkili ve en verimli şekilde gerçekleştiren kişidir (Yetim 2000). Bir takımın yöneticileri nasılsa, sporcularının ve seyircilerinin de tutumu bu doğrultuda olacaktır; yöneticiler agresifse, seyircilerde de agresiflik olur. Dolayısıyla yöneticiler, bilinçli ve sorumluluklarını bilerek hareket etmelidir (Acet 2006).

Türkiye'de, dört büyükler olarak bilinen kulüp yöneticilerinin, bu takımların seyirci kapasitelerinin yüksek olmasından dolayı demeçlerinde çok daha dikkatli olmaları gerekmektedir. Medya tarafından reyting uğruna çarpıtılmış beyanlara prim vermemelidirler, zira kulüp yöneticileri eğer isterlerse, spordaki şiddeti tamamen bitirmese de büyük oranda azalmasını sağlayabilirler (Acet 2006).

Futbol Federasyonu

Spor federasyonları, her türlü kararlarını kendi organları içerisinde alan yeterli sayıda dernek ve tüzel kişilere haiz spor kulüplerinden oluşan kurumlardır (Genç 1998). Futbol, faaliyette olan kulüplerin çokluğu ve insanların ilgi alanına hitap etmesi hasebiyle diğer branşlardan ayrılmaktadır. Futbol federasyonu, futbolun içindeki her şeyden sorumludur. Doğru bir işlerle devamını sağlayabilmesi için de ihtar, yarışmadan men, hak mahrumiyeti, seyircisiz oynatma, saha kapatma, para cezası, tescil iptali ve küme düşürme gibi cezai yaptırımları mevcuttur (Çakmak 1999).

Federasyonun sorumlulukları olduğu kadar aksayan yönleri de olmaktadır. Çoğu zaman politikayla iç içe bir görüntü vermeleri, başkanlık seçimlerinde karşılaşılan usulsüzlükler, cezai müeyyideler, hakem atamaları gibi olaylar haliyle seyirci tepkisine yol açmıştır (Kılıç 2003). Federasyon üzerinde oluşan bu güvensizlik, seyircilerin saldırganlık düzeylerini arttırmış ve futbolun başı olarak kabul edilen kurumun seyircileri saldırganlığa iten etmenlerden biri olmuştur.

Futbolcu Faktörü

Futbolcular, profesyonel oyuncular olmalarına rağmen, seyircilerde saldırganlığı arttıran sebeplerden biridir. Bunlar:

- Karşılaşma esnasında itişip kakışmaları,
- Ağız dalaşında bulunmaları,
- Birbirlerine kasıtlı sert fauller ve çirkin hareketler yapmaları,
- Haklı olsalar da hakemlerin kararlarına itirazlarda aşırıya kaçmaları,
- Seyircileri tahrik edecek el, kol veya mimik hareketler yapmaları,

- Sahada beklenen performansı verememeleri,
- Önemli olarak değerlendirilen maçlarda bir varlık gösterememeleri,
- Geçmiş sezonlarda kendi takımlarında oynayan oyuncunun rakip olarak sahaya çıkması,
- Rakip oyuncunun hakemi aldatmaya yönelik ve vakit geçirmeye yönelik yaptığı hareketler gibi örnekler seyirci saldırganlığında etkili olmaktadır (Şanlı 2014).

Örneğin, 1. Ligdeki Ankaragücü ile Konyaspor karşılaşmasında Ankaragücü taraftarları sahaya inmiş ve Konyaspor taraftarlarına saldırmışlardır. Ankaragücü 3-0 yenik durumdayken Konyaspor'un 3 golünü de atan Erdal Kılıçaslan ile Gürkan Alver'in tartışması sırasında kale arkası tribününden bir taraftar sahaya atlayarak, karşı kale arkası tribününe kadar koşarak gitmesi nedeniyle olaylar başlamış ve maç tatil edilmiştir (Şanlı 2014).

Güvenlik Faktörü

Bazı genç polislerin, eğitim ve tecrübe eksikliğinden kaynaklanan, kendini devletin olayları önlemekle görevlendirdiği kişi gibi değil, olay çıkartan kişinin karşı safındaki kişi gibi gören bir tavrı oluyor. Bazı olaylarda daha sakin davranması gerekip olayların büyümesine engel olması gerekirken, olayı çıkartanlarla çatışmaya girebiliyor. Oysa polis kavganın tarafı olmamalıdır. Onun işi olayları en çabuk şekilde sonlandırmaktır (Altaylı 2000).

Polislere en büyük eleştiri, toplumun güvenliğinden sorumlu olduğu halde, güvenliği sağlamak maksadıyla şiddet uygulama yöntemine başvurmasıdır. Bu durum her iki tarafta da baskı oluşturabiliyor; taraftarlarda şiddet için uygun bir zemin yaratabilmektedir. Taraftarların güvenliği sağlamakla görevli kişilere öfkeyle karşılık vermesi, şiddet olaylarının artmasında ve büyümesine neden olmaktadır.

Grup halinde değilken zor kullanmaya, öfkelenme de saldırgan davranışlardan çekinebilen kişi, grup halindeyken birlikte oluşan enerji ile kızgınlığını sözlü olarak ve fiili olarak gösterip olaylar çıkarıp saldırganlaşabiliyorlar. Taraftarlar arasında

bulunan art niyetli ve eğitimsiz kişileri de düşünerek polisin bu tür olaylarda çok daha dikkat etmesi gerekir.

Polisin, özellikle Türkiye'deki futbol statlarındaki saldırgan davranışları ve bunun verdiği zararları minimum düzeye çekme çalışmalarına yapacağı katkılar son derece önemlidir. Bu aynı zamanda halkın polise olan güvenini, desteğini ve sempatisini de arttıracak ve karşılıklı bir güven ortamı sağlayacaktır (Fındıklı 2000).

Rakip Taraftar Faktörü

Seyirci grupları uzlaşmacı yöntemleri tercih etmedikleri için sürekli gerilim ortamındadırlar. Seyirci gruplarının eşit olmadığı (azlık ya da çokluk) gibi durumlarda, az ve güçsüz olan tarafın saldırıya uğrama beklentisi artmaktadır, fakat saldırı istekleri düşük derecededir. Tam tersine güçlü ve çok olan gruplarda da, saldırı isteği yüksek; saldırılma beklentisi olsa da düşük olmaktadır, az olan taraf ciddiye alınmamaktadır (Hortaçsu 1998).

Seyircinin bitmeyen enerjileriyle takımlarını desteklemek için sürekli tezahürat etmesi, futbolcunun top çalmasında, koşma ve topa hakimiyet gibi fonksiyonlarında olumlu bir etki yaratırken rakip takımın oyuncularının konsantrasyonlarını bozabilmektedir (Kuru 1998).

Karşı takımın antrenörüne, futbolcularına veya kendi şahıslarına karşı yapılan çirkin ve küfürlü tezahüratlar rakip seyircilerde saldırgan davranışlara sebep olmaktadır. Karşılığında yine çirkin ve küfürlü tezahürat, sahaya karşılıklı yabancı madde atma gibi fiili eylemlerle ortam gerginleşebiliyor. Seyircilerdeki saldırgan davranışlar saha içinde kalmayıp saha dışında da devam edebiliyor. Sonu ölümlerle bitebilen, birbirlerine ağır hasarlar veren (taşlı, sopalı, bıçaklı ve silahlı) saldırılarla sonuçlanabilmektedir (Hortaçsu 1998).

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmada elde edilen bulguların sonuçlarının değerlendirilmesi adına betimsel taramaya (survey) yönelik bir yöntem kullanılmıştır.

Bu bakımdan ilk olarak betimsel tarama, belirli bir kronolojik süreç izleyen mevcut bir durumu var olduğu biçimde ele alıp anlamlandırmaya diğer bir tabirle tasvir etmeye ilişkin bir araştırma yöntemidir. Ele alınan durum oluşum şartları çerçevesinde değerlendirilerek olduğu gibi ifadeleştirilip aktarılır. Durumun öznesi, nesnesi veya olay değiştirilip mevcut halinden farklı şekilde değerlendirilme yapılmaz (Karasar 2004).

Araştırmada Konyaspor taraftarlarının spor yapan ya da yapmayan ayrımı dikkate alınarak sürekli öfke ve öfke ifade tarzları alt boyutlarının cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş, kardeş sayısı, anne ve baba eğitim düzeyine yönelik bulgular istatistiksel veriler ışığında değerlendirilmiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

“Futbolda Taraftar Ve Öfke İlişkisi” başlığını taşıyan bu tez projesi Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğünün 23/05/2017 tarihli, 3/16 Sayılı Yönetim Kurulu Kararı ile tez konusunun uygun olduğuna oy birliğiyle karar verildi. Selçuk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinin 23/05/2017 tarih ve 25 sayılı Etik Kurulu kararı ile Etik Kurul Yönergesine uygunluğuna oy birliği ile karar verilmiştir (EK-C).

Çalışmanın evrenini ülkemizdeki futbol taraftarları oluştururken; örneklem grubunu ise Konyaspor taraftarı olan, 244’ü kadın, 603’ü erkek olmak üzere toplam 847 gönüllü oluşturmuştur.

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırma konusuna ilişkin katılımcı taraftarların bireysel özelliklerinin saptanması ve çalışma içeriğinin bağımsız değişkenlerinin belirlenmesi amacıyla sorular yönetilmiştir.

Bu bölüme ilişkin cevabı tespit edilmek istenen bilgiler şu şekildedir. Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kardeş sayısı, anne-baba eğitim düzeyi ve son olarak aktif şekilde spor yapılıp yapılmadığıdır. EK-A

2.2.2. Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ)

1980'li yılların başında C.D. Spielberger tarafından ortaya atılan bu ölçeğin içerisinde 34 madde mevcuttur. Bu 34 madde kendi içinde farklı ayrımlara sahiptir. (Özer 1994). Bu ölçek ilk olarak ülkemizde 1994 yılında Türkçeye çevirilip kullanılmaya başlanmıştır. Asıl halinden farklı olarak durumluluk öfke alt testine ilişkin kısım çevrilmemiştir. Diğer 44 maddelik kısmın Türkçeleştirilmesi neticesinde belirtildiği şekilde çalışmada kullandığımız 34 soruluk hali geliştirilmiştir. Geliştirilen bu Türkçe formunda sürekli öfke, içe öfke, dışa öfke ve öfke kontrol alt testleri şeklinde dört farklı faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanılan ölçeğin onuncu soruya kadar olan kısmı Sürekli öfke alt testine ilişkindir. Devamında yer alan 13. 15. 16. 20. 23. 26. 27 ve 31. sorular içe yönelik öfke alt testini, 12, 17, 19, 22, 24, 29, 32 ve 33 numaralı sorular dışa yönelik öfke alt testini ve saldırganlaşma eğilimini gösterir. Son olarak 11. 14. 18. 21. 25. 28. 30. ve 34. numaralardaki sorular öfkenin kontrol edilebilme sıklığını tespit etmeye yöneliktir (Savaşır ve Şahin 1997).

Ölçekte yer alan soruların cevaplanmasında bireyi ne kadar tanımladığına ilişkin 'hiç', 'biraz', 'oldukça' ve 'tümüyle' seçeneklerinden birinin tercih edilmesi istenir. Puanlama, 'hiç' cevabına 1 puan, 'biraz' cevabına 2 puan, 'oldukça' cevabına 3 puan ve 'tümüyle' cevabına 4 puan verilmesi suretiyle gerçekleştirilir. Sürekli öfkeyi tespit etmek maksadı taşıyan ölçek sorularından fazla puan elde edilmesi öfke düzeyinin yüksek olduğu sonucunu gösterir. Kontrol edilebilen öfkeye ilişkin bölümdeki cevaplardan fazla puan elde edilmesi de öfkenin kontrol altında tutulabildiğini ifade eder. Dışa yönelik öfkenin tespitinde de ilişkili sorulara verilen cevapların değerlendirilmesi ne derecede kolay ifade edilebilirliğini gösterir. Bununla beraber ölçeğin son kısmı olan bastırılmış öfkeye ilişkin puanlamadaki veriler öfkenin bastırılmış olduğunun belirlenmesinde önemlidir. Testin iç tutarlılığını sınamak için madde toplam puan korelasyonları. 14 ile .56 arasında ve Cronbach Alfa değerleri .73 ile .84 arasında bulunmuştur (Özer 1994).

Ölçek dörtlü Likert tipinde geliştirilmiş olup, testin güvenilirlik çalışmalarında tüm grup verileri üzerinden elde edilen Cronbach Alfa değerleri ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bunlar Sürekli öfke boyutu için 0.79; “Kontrol Altına Alınmış Öfke” boyutu için 0.84; “Dışa Vurulmuş Öfke” boyutu 0.78 ve “Bastırılmış Öfke” boyutu için ise 0.63 olarak bulunmuştur (Savaşır ve Şahin 1997).

Testin tamamı için Cronbach Alpha değeri 0,78 olarak belirlenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışmanın bu safhasında örneklem grubunu oluşturan taraftar gruplarından elde edilen veriler doğrultusunda buna ilişkin bireysel özelliklerin frekans ve yüzdeler dağılımları tespit edilmiştir.

Verilerin istatistiki analizini sağlamak için SPSS (Statistical Package For Social Scientists for Windows Release 16.0) programı kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi 0,05 üzerinden değerlendirilmiştir. Elde edilen istatistiksel bulgular çalışmanın amacı doğrultusunda çizelge şeklinde sistematik halde sunulmuştur.

Taraftarların sosyo-demografik özelliklerine göre öfke alt boyutlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği uygun testlerle incelenmiştir. İlk olarak, öfke alt boyutları için ortalama değerler hesaplanmıştır. Verilerin homojenliği ve varyansları test edilmiş, normalite için Kolmogorov-Smirnov testi, ikili karşılaştırmalarda Independent Samples T test, çoklu karşılaştırmalar da ise One-Way Anova testi, farklılık kaynağının belirlenmesinde Tukey HSD testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Verilerin tanılayıcı istatistiği yapılmış, ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde değerleri tablolaştırılmıştır. Verilerin homojenliği ve varyansları test edilmiş, normalite için Kolmogorov-Smirnov testi, ikili karşılaştırmalarda Independent Samples T test, çoklu karşılaştırmalar da ise One-Way Anova testi kullanılmıştır. çoklu karşılaştırmalar da ise One-Way Anova testi, farklılık kaynağının belirlenmesinde Tukey HSD testi kullanılmıştır. Testin tamamı için Cronbach's Alpha değeri .78 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 3.1. Konyaspor taraftarlarının cinsiyetlerine göre öfke alt boyut değişimleri.

Cinsiyet	n	%	Sürekli Öfke		Kontrollü Öfke		Dış Öfke		İç Öfke	
			x	Ss	X	Ss	x	Ss	x	Ss
Kadın	244	28,8	20,95	5,33	22,41	5,33	15,28	4,35	15,08	3,58
Erkek	603	71,2	22,53	5,95	20,94	4,79	17,01	4,47	16,32	3,94
P				,000*		,000*		,000*		,000*

* Gruplar arası anlamlı farklılık

Çizelge 3.1'den de anlaşılacağı gibi; kadın ve erkek taraftarlar arasında öfke alt boyutlarının tamamında istatistiksel açıdan anlamlı değişim tespit edilmiştir. Sürekli öfke boyutunda erkek taraftar ortalamaları ($22,53 \pm 5,95$) kadın taraftar ortalamalarına ($20,95 \pm 5,33$) oranla daha yüksek, kontrollü öfke boyutunda erkek taraftar ortalamaları ($20,94 \pm 4,79$) kadın taraftarlara oranla ($22,41 \pm 5,33$) düşük, dış öfke boyutunda erkek taraftar ortalamaları ($17,01 \pm 4,47$) kadın taraftarlara ait ortalamalara ($15,28 \pm 4,35$) göre daha yüksek ve iç öfke boyutunda yine erkek taraftar ortalamaları ($16,32 \pm 3,94$) kadın taraftar ortalamalarına ($15,08 \pm 3,58$) nazaran yüksek bulunmuş ve bu değişimin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu belirlenmiştir ($P < 0,05$).

Çizelge 3.2. Konyaspor taraftarlarının aktif olarak spor yapma durumlarına göre öfke alt boyut değişimleri.

Aktif Sporculuk	N	%	Sürekli Öfke		Kontrollü Öfke		Dış Öfke		İç Öfke	
			x	Ss	X	Ss	x	Ss	x	Ss
Spor Yapıyor	429	50,6	22,09	5,83	21,71	5,11	16,59	4,68	15,90	3,84
Spor Yapmıyor	418	49,4	22,07	5,81	21,01	4,84	16,43	4,32	16,03	3,92
P				,966		,042*		,602		,623

* Gruplar arası anlamlı farklılık

Çizelge 3.2'de görüleceği üzere aktif spor yapan taraftara ait kontrollü öfke boyut ortalamaları ($21,71 \pm 5,11$) aktif spor yapmayan taraftar ortalamalarına ($21,01 \pm$

4,84) göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir (P<0,05). Diğer alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Sürekli öfke, dış öfke ve iç öfke alt boyutlarında aktif spor yapanlarla aktif spor yapmayanlar arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Çizelge 3.3. Konyaspor taraftarlarının Kardeş sayısı faktörüne bağlı öfke alt boyut değişimleri.

Kardeş Sayısı	N	%	Sürekli Öfke		Kontrollü Öfke		Dış Öfke		İç Öfke	
			X	Ss	X	Ss	x	Ss	x	Ss
Kardeşi yok	58	6,85	22,36	6,06	22,41	5,54	15,91	4,36	15,03	4,08 ^b
1-3 Kardeş	610	72,02	22,01	5,70	21,31	4,84	16,44	4,48	15,94	3,83
4-6 Kardeş	156	18,42	21,97	5,87	21,40	5,31	16,71	4,42	16,14	3,91
6 ve üzeri	23	2,72	23,87	7,81	19,96	5,03	18,61	5,57	17,70	3,98 ^a
P				,485		,214		,090		,040*

*. a,b= Gruplar arası anlamlı farklılık.

Çizelge 3.3'te görüldüğü üzere 6 ve üzeri kardeşe sahip olan taraftarlara ait içe dönük öfke boyutu ortalamaları (17,70 ± 3,98) kardeşi olmayan taraftar ortalamalarına (15,03 ± 4,08) göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir (P<0,05). Diğer alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

a>b.

Kardeş sayısı dikkate alındığında sürekli öfke alt boyutunda ve kontrollü öfke alt boyutunda anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Çizelge 3.4. Konyaspor taraftarlarının Yaş faktörüne bağlı öfke alt boyut değişimleri.

Yaş	N	%	Sürekli Öfke		Kontrollü Öfke		Dış Öfke		İç Öfke	
			X	Ss	X	Ss	X	Ss	x	Ss
12-17 yaş	92	10,86	23,74	6,21 ^a	19,98	3,83 ^b	17,16	4,31	16,52	4,38
18-23 yaş	428	50,53	22,51	5,71 ^a	21,09	4,87 ^b	16,78	4,51	16,02	3,95
24-29 yaş	208	24,56	20,94	5,29 ^b	22,45	5,51 ^a	15,78	4,25	15,40	3,52
30-35 yaş	73	8,62	20,99	6,13 ^b	21,58	4,90	16,03	4,86	16,08	3,64
36-41 yaş	13	1,53	20,00	6,48	20,69	4,13	16,15	4,47	16,00	4,60
42 ve üzeri	33	3,90	22,24	6,81	21,76	5,36	17,06	5,29	16,94	3,55
P				,000*		,002*		,065		,131

Çizelge 3.4'de görüleceği üzere 12-17 (23,74 ± 6,21) ve 18-23 (22,51 ± 5,71) yaş grubuna dahil olan taraftarlara ait sürekli öfke boyutu ortalamaları benzerlik gösterirken, 30-35 (20,99 ± 6,13) ve 24-29 (22,45 ± 5,51) yaş grubuna dahil olan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir (P<0,05).

24-29 yaş grubuna dahil olan taraftarlara ait kontrollü öfke boyutu ortalamaları ($22,45 \pm 5,51$), 18-23 yaş grubuna dahil olan taraftar ortalamalarına ($21,09 \pm 4,87$) ve 12-17 yaş grubuna dahil olan taraftar ortalamalarına ($19,98 \pm 3,83$) göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P < 0,05$). Diğer alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

a>b.

Dış öfke ve iç öfke alt boyutlarında yaş faktörü dikkate alındığında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Çizelge 3.5. Konyaspor taraftarlarının Eğitim durumlarına bağlı öfke alt boyut değişimleri.

Eğitim Düzeyi	N	%	Sürekli Öfke		Kontrollü Öfke		Dış Öfke		İç Öfke	
			X	Ss	X	Ss	X	Ss	x	Ss
İlkokul	11	1,30	26,55 ^a	7,61	16,91	3,05 ^c	19,00	4,96	17,64	3,04
Ortaokul	34	4,01	22,56	5,85	20,12	5,00	16,29	4,30	15,26	3,45
Lise	293	34,59	22,51	6,26	20,04	4,46 ^b	16,88	4,54	16,16	4,11
Üniversite	455	53,72	21,80	5,33	22,18	5,10	16,30	4,43	15,79	3,80
Y. Lisans/ Doktora	54	6,38	20,85 ^b	6,44	23,33	4,80 ^a	15,94	4,76	16,43	3,55
P			,019*		,000*		,124		,233	

Çizelge 3.5'te görüleceği üzere ilkokul mezunu olan taraftarların sürekli öfke boyutu ortalamaları ($26,55 \pm 7,61$) Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftar ortalamalarına ($20,85 \pm 6,44$) göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P < 0,05$).

Yine Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftarların kontrollü öfke boyutu ortalamaları ($23,33 \pm 4,80$), ortaokul mezunu ($20,12 \pm 5,00$), ve lise mezunu olan taraftarların kontrollü öfke boyutu ortalamalarına ($20,04 \pm 4,46$) göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P < 0,05$).

a>b>c.

Diğer alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Dış öfke ve iç öfke alt boyutlarında taraftarların eğitim durumları dikkate alındığında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Çizelge 3.6. Konyaspor taraftarlarının Baba Eğitim durumlarına bağlı öfke alt boyut değişimleri.

Baba Eğitim Düzeyi	N	%	Sürekli Öfke		Kontrollü Öfke		Dış Öfke		İç Öfke	
			X	Ss	X	Ss	X	Ss	x	Ss
İlkokul	175	20,66	22,26	5,73	21,26	4,69 ^b	16,87	4,18	16,23	3,82
Ortaokul	206	24,32	22,16	6,25	20,13	4,70 ^b	16,94	4,65	15,91	3,88
Lise	271	32,00	22,23	5,49	21,34	5,03 ^b	16,39	4,54	15,69	3,92
Üniversite	170	20,07	21,38	5,56	22,95	5,14 ^a	15,55	4,34 ^b	15,89	3,84
Y. Lisans/ Doktora	25	2,95	23,20	7,66	21,76	5,15	18,28	5,14 ^a	17,96	3,55
		P		,440		,000*		,005*		,062

Tablo 3.6’da görüleceği gibi babası üniversite mezunu olan taraftarların kontrollü öfke boyutu ortalamaları ($22,95 \pm 5,14$) kendi aralarında benzerlik gösteren babası lise ($21,34 \pm 5,03$), babası ortaokul ($20,13 \pm 4,70$), ve babası ilkokul mezunu olanlara ait kontrollü öfke boyutu ortalamalarına ($21,26 \pm 4,69$) göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Diğer alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Babası Yüksek Lisans/Doktora mezunu olanlara ait dışa dönük öfke boyutu ortalamaları ($18,28 \pm 5,14$), babası üniversite mezunu olanlara ait dışa dönük öfke boyutu ortalamalarına ($15,55 \pm 4,34$) göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Diğer alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

a>b

Sürekli öfke ve iç öfke alt boyutlarında taraftarların baba eğitim durumları dikkate alındığında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Çizelge 3.7. Konyaspor taraftarlarının Anne Eğitim durumlarına bağlı öfke alt boyut değişimleri.

Anne Eğitim Düzeyi	N	%	Sürekli Öfke		Kontrollü Öfke		Dış Öfke		İç Öfke	
			X	Ss	X	Ss	x	Ss	x	Ss
İlkokul	305	36,00	22,05	5,90	21,11	4,93 ^b	16,58	4,44 ^b	16,01	3,77
Ortaokul	245	28,92	22,53	5,91	20,78	4,86 ^b	16,77	4,54 ^b	15,91	3,94
Lise	222	26,21	22,00	5,56	21,90	5,13	16,37	4,36 ^b	15,86	3,95
Üniversite	65	7,67	19,88	4,68 ^b	22,88	4,88 ^a	15,09	4,68 ^b	15,94	4,02
Y. Lisans/ Doktora	10	1,18	27,80	8,52 ^a	21,80	5,39	20,50	4,79 ^a	18,20	3,08
P				,000*		,012*		,004*		,464

Çizelge 3.7’de görüldüğü gibi sürekli öfke boyutunda annesi Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftarlara ortalama değer ($27,80 \pm 8,52$) üniversite ($19,88 \pm 4,68$) mezunu anneye sahip taraftarlara ait değerlerden daha yüksek bulunmuş ve bu değişimin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu belirlenmiştir ($P < 0,05$).

Kontrollü öfke boyutunda annesi üniversite mezunu olan taraftar ortalamaları ($22,88 \pm 4,88$) annesi ilkökul mezunu ($21,11 \pm 4,93$) ve ortaokul mezunu ($20,78 \pm 4,86$) anneye sahip taraftarlardan daha yüksek değere sahip olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P < 0,05$).

Dış öfke boyutunda annesi Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftarlara ortalama değer ($20,50 \pm 4,79$) annesi diğer eğitim seviyesine ait taraftar grubundan daha yüksek değere sahip olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu belirlenmiştir ($P < 0,05$).

a>b

İç öfke alt boyutunda anne eğitim seviyesi dikkate alındığında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışma Konyaspor futbol taraftarının öfke ifade tarzlarının belirlenmesi amacıyla yapılmış, 244'ü kadın ve 603'ü erkek olmak üzere toplamda 847 taraftar gönüllü olarak çalışmaya katılmıştır. Taraftarlar arasında öfke ifade tarzı boyutlarının tamamında cinsiyet faktörüne bağlı olarak istatistiksel açıdan anlamlı değişimler tespit edilmiştir ($P<0,05$; Çizelge 3.1). Erkek taraftarlara ait sürekli, dışa dönük ve içe dönük öfke boyutlarına ait ortalama değerler kadınlara nazaran yüksek, kontrollü öfke boyutunda ise erkek taraftarlara ait ortalama değer kadın taraftarlara nazaran düşük bulunmuştur. Literatürde cinsiyet faktörüne bağlı olarak öfke ifade tarzında değişim gözlenmeyen çalışmalar (Kanoğlu 2008; Karataş 2009; Bodur ve Ark 2010; Karakoyun 2011; Akın ve Berkem 2012; Karreman ve Bekker 2012; Lench 2004; Averil 1983; Karataş 2009; Baygöl 1997; Albayrak ve Kutlu 2009; Akmaz 2009) olduğu gibi; Cinsiyet faktörüne bağlı değişim rapor eden çalışmalar (Öztürk 2012; Demirkasımoğlu 2009; Ören ve Türkoğlu 2011; Arman 2009) bulunmaktadır.

Araştırmamızda; iç öfke boyutunda erkek taraftar ortalamaları kadın taraftar ortalamalarına nazaran yüksek bulunmuş ve bu değişimin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu belirlenmiştir ($P<0,05$; Çizelge 3.1). Arman (2009) araştırmasında cinsiyet faktörü ve öfke arasında istatistiki açıdan anlamlı ilişki bulmuş ve kadınların içte tutulan öfke algılarının erkeklere göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Danışık (2005) kız öğrencilerin öfkelerini daha çok bastırdıkları, erkeklerin ise öfkelerini daha çok saldırganca ifade ettikleri bulgusuna ulaşmıştır. Bu bulgular çalışmamızdaki sonuçları destekler nitelikte olması açısından önemlidir. Literatürde cinsiyet faktörüne bağlı olarak öfke ifade tarzında değişim tespit edilmeyen çalışmalar oldukça fazladır. Albayrak ve Kutlu (2009) ergenler üzerinde yaptıkları çalışmalarında cinsiyet ve öfke alt boyutları arasında herhangi bir değişim rapor etmemişlerdir. Akmaz (2009) eğitim yöneticilerinin öfke ifade tarzlarına yönelik araştırmalarında cinsiyet faktörüne bağlı farklılık bildirmemişlerdir. Sosyal bir olgu olarak ele alındığında öfke kavramı, toplumun kültürel anlamda kadın ve erkeğe yüklediği rollerin etki ettiği söylenilebilir. Karataş (2009) erkek ve kadınlar bilişsel davranışçı düzeyde öfke yönetiminde eşitlik olduğunu belirtmiştir. Averill (1983) öfkelenme sıklığı olarak kadınların erkekler kadar ve erkeklerle benzer yoğunlukta ve benzer nedenlerle öfkelenişini erkeklerin kadınlara göre öfke duygularını daha

doğrudan ifade ettiğini belirtmektedir. Kadınların ifadesi ise daha dolaylı yollarla olmaktadır.

Tanış (2014) yetişkinlerde cinsiyete göre sürekli öfkeli olma durumları ve öfke ifade etme tarzları arasında anlamlı bir fark bildirmemiştir. Akmaz (2009)'ın araştırmasında eğitim yöneticilerinin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının cinsiyet değişkenine göre farklılık oluşturmadığı sonucu tespit edilmiştir. Bu çalışmada erkek taraftarlara ait sürekli öfke boyut ortalamaları kadın taraftar ortalamalarına nazaran yüksek bulunmuş ve bu değişimin istatistiki olarak da anlamlı olduğu belirlenmiştir. Öztürk (2012) öğretmenlerin öfke nedenleri ve öfkeyi ifade etme biçimlerine ilişkin çalışmasında cinsiyet değişkenine göre kadın öğretmenlerin lehine farklılaştığını bildirmiştir. Kadınların erkeklere oranla öfke kontrolü düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Sürekli öfke alt ölçeği puanları açısından erkeklerin aleyhine anlamlı bir farklılık vardır. Yine bir çalışmada erkeklerin kadınlara oranla sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Bayır 2016). Öztürk (2012) ve Bayır 2016)'ın bulguları çalışmamızdaki erkek ve kadın taraftarlara ait değişimleri desteklemesi açısından kayda değerdir.

Arman (2009)'ın araştırmasında ilköğretim ve ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre dışa vurulan öfke ifade biçimlerinde anlamlı farklılaşma bulunmuştur. Şahin ve ark (2009) Erkeklerin öfke dışa puan ortalamasının kadınların öfke dışa puan ortalamasından daha yüksek olduğunu bildirmiştir. Çalışmamızda dış öfke boyutunda erkek taraftar ortalamalarının kadın taraftarlara ait ortalamalara göre daha yüksek olması, Arman (2009) ve Şahin (2009)'ın çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Erkeklerde öfke dışa vurumu düzeylerinin kadınlara oranla daha yüksek olduğunun rapor edildiği birçok çalışma mevcuttur (Yaman ve Türker 2011; Zimpirich ve Mascherek 2012).

Arman (2009) çalışmasında toplumsal cinsiyet algısından kaynaklı olarak kadınların öfke kontrollerinin daha yüksek olduğunu belirtirken, Ören ve Türkoğlu (2011)'nin araştırmasında erkeklerin kadınlara nazaran öfkelerini kontrol altına alma düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızda kontrollü öfke boyutunda erkek taraftar ortalamaları kadın taraftarlara oranla daha düşük tespit edilmiş ve bu yönüyle Arman (2009)'un bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Sezan (2016) araştırmasında; spor yapmayan üniversite öğrencilerinin sürekli öfke, dışa vurulan öfke ve içte tutulan öfke puanlarının spor yapanlara göre istatistiksel anlamda düşük olduğunu bildirmiştir. Tatlıoğlu ve Karaca (2013) sıklıkla öfke duygusunu yoğun olarak yaşayan bir bireyin düzenli spor yapması veya başkaca hobileri kendine uğraş edinmesi etkili bir çözüm aracı olabileceğine vurgu yapmıştır. Temel (2015) aktif olarak spor yapan öğretmenlerin dışa vurulan öfke düzeylerinin yüksek olduğunu bildirmiştir. Bu çalışmada aktif spor yapan taraftara ait kontrollü öfke boyut ortalamalarının aktif spor yapmayan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 3.2; $P<0,05$). Bu çalışmalar kısmen çalışmamızdaki bulguları destekler niteliktedir. Çalışmamızda; Sürekli öfke, dış öfke ve iç öfke alt boyutlarında aktif spor yapanlarla aktif spor yapmayanlar arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Bu durum taraftarların aktif spor kavramını ne kadar içselleştirdikleri ve sportif faaliyetlere bakış açılarının farklılığı ile açıklanabilecektir.

6 ve üzeri kardeşe sahip olan taraftarlara ait içe dönük öfke boyutu ortalamalarının kardeşi olmayan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$; Çizelge 3.3). Kiraz (2016) kardeşi olmayan öğrencilerin kardeşi olan öğrencilere oranla sürekli öfke düzeyinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Kardeşi olmayan bireylerin aidiyet duygusu, parçası olma, paylaşım gibi duygulanımlarda eksiklik yaşayacağı muhakkaktır. Kardeşi olan bireylerde sosyal eksiklikleri çok ileri düzeyde yaşamadıkları için öfke ifade tarzlarının kontrol altına alınabilir seviyede tutulabileceği söylenilebilir.

Kardeş sayısı dikkate alındığında sürekli öfke, kontrollü öfke ve dış öfke alt boyutlarında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Tanış (2014)'ın araştırmasında da bizim araştırmamızla benzer sonuçlar bulunarak yetişkinlerin kardeş sayılarına göre sürekli öfkeli olma durumları ve öfkelerini ifade etme tarzları arasında fark görülmemiştir. Aksu (2015) şiddet içeren suçlardan kaydı olan ve olmayan bireylerin kardeş sayıları bakımından sürekli öfke-öfke ifade tarzları ile arasında da bir anlamlılık belirtmemiştir. Aydın ve İmamoğlu (2001) kardeş sayısı değişkeninin sürekli öfke-öfke ifade tarzını tek başına açıklayan bir değişken olmadığını

belirtmiştir. Gündoğdu (2010) çalışmasında kardeş sayısına göre öfke ifade tarzlarında değişim bildirmemiştir.

Çalışmamızda 12-17 ve 18-23 yaş grubuna dahil olan taraftarlara ait sürekli öfke boyutu ortalamaları benzerlik gösterirken, 30-35 ve 24-29 yaş grubuna dahil olan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$; Çizelge 3.4).

24-29 yaş grubuna dahil olan taraftarlara ait kontrollü öfke boyutu ortalamaları, 18-23 yaş grubuna dahil olan taraftar ortalamalarına ve 12-17 yaş grubuna dahil olan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Kaya ve ark (2012) araştırmalarında öğrencilerin yaşları arttıkça öfke kontrol düzeylerinin azaldığını belirtmiştir. Bu çalışmanın bulguları ile çalışmamız bulguları arasında farklılık gözlenmesine karşın; yaş faktörüne bağlı olarak bireylerin yaşı arttıkça öfke kontrolü düzeylerinin de artmakta olduğuna yönelik çalışmalar da mevcuttur (Kiraz 2017). Kısaç (1997) bireylerin yaşları arttıkça öfke kontrol davranış düzeylerinin de arttığını tespit etmiştir. Eren (2016) bireylerin yaşları arttıkça öfke kontrolü düzeylerinin de arttığı bulgusuna ulaşmıştır. Literatürdeki bulgularda görülen farklılaşmanın nedeninin; örneklem grubu, sosyo-ekonomik yapı ve kültürel farklılıklardan kaynaklandığı söylenilebilir.

Bu çalışmada dış öfke ve iç öfke alt boyutlarında yaş faktörü dikkate alındığında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Yaş faktörüne bağlı olarak öfke ifade tarzlarında anlamlı değişim gözlenmeyen çalışmalara (Bodur ve ark 2010; Lenç 2004) rastlamak mümkündür. Balkaya ve Şahin (2003) 14-19 yaş grubu içe dönük öfke değerinin 20-25 yaş grubuna nazaran düşük olduğunu belirtmiştir. Starner ve Peters (2004) İçte tutulan öfke alt boyutunda bastırılmayan öfkenin en çok 16 yaş, ardından sırasıyla 15 ve 17 yaşlarda görüldüğünü bildirmiştir. Öğrencilerin yaşları ile öfke içe ve öfke dışa vurumu düzeyleri arasında pozitif yönlü ilişki olduğu bulunmuştur.

İlkokul mezunu olan taraftarların sürekli öfke boyutu ortalamaları, Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir

($P < 0,05$; Çizelge 3.5). Yapılan bir araştırmada eğitim durumu değişkenine göre; lise mezunu ve altı olan bireylerin diğer bireylere oranla sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Eren 2016). Yine başka bir çalışmada eğitim durumu değişkenine göre; lise mezunu ve altı olan bireylerin diğer bireylere oranla sürekli öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Kiraz 2016). Çalışmamız; Kiraz (2016) ve Eren (2016)'in bulgularıyla paralellik göstermesi açısından kayda değerdir.

Bayır (2016) çalışmasında; medeni durum, çocuk durumu ve eğitim düzeyi gibi sosyo-demografik özelliklere bağlı olarak öfke ifade tarzlarında istatistiki açıdan anlamlı bir değişim bildirmemiştir. Bu çalışmada yüksek lisans/doktora mezunu olan taraftarların kontrollü öfke boyutu ortalamalarının, ortaokul mezunu ve lise mezunu olan taraftarların kontrollü öfke boyutu ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P < 0,05$). Balkaya ve Şahin (2003) öfke ve eğitim ilişkisi için yaptıkları araştırmalarda, lise ve üniversite mezunlarının, ilköğretim mezunlarına göre daha fazla öfkeli oldukları ve öfkeye sebep olan durumlardan etkilendiklerini belirtmişlerdir. Yıldız ve diğerleri (2008) eğitim durumu değişkeni açısından inceledikleri futbolcuların sürekli öfke, öfke içe ve öfke kontrol boyutlarında anlamlı farklılığa rastlamışlardır. Eğitim seviyesi yükseldikçe öfke kontrol konusunda futbolcuların daha başarılı olduklarını belirtmişlerdir. Çalışmamızda Üniversite ve Yüksek lisans/Doktora mezunu taraftarların kontrollü öfke ortalamalarının diğer eğitim düzeyine sahip taraftarlara nazaran yüksek olması bakımından Yıldız ve ark (2008) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Eğitim durumu faktörüne bağlı olarak taraftarların Dış öfke ve İç öfke alt boyutlarında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu durum literatürde iç öfke ve dış öfke boyutlarındaki ortalamaların değişimi ile açıklanabilir.

Babası üniversite mezunu olan taraftarların kontrollü öfke boyutu ortalamaları kendi aralarında benzerlik gösteren babası lise, babası ortaokul ve babası ilkokul mezunu olanlara ait kontrollü öfke boyutu ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P < 0,05$; Çizelge 3.6). Literatürde baba eğitim düzeyine bağlı olarak öfke ve öfke ifade tarzlarında değişim gözlenmeyen çalışmalara rastlamak mümkündür (Güleç 2002; Kuruoğlu 2009). Yine bir araştırmada; Altuntaş (2012) ergenler

üzerinde yaptığı bir çalışmada baba eğitim düzeyi ile sürekli öfke tarzlarında anlamlı bir farklılık belirtmemiştir.

Literatürde öfke ifade tarzı alt boyutlarında farklı bulgu ve sonuçlara rastlamak mümkündür. Baba eğitim düzeyi ile öfke ifade tarzı alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bildirmeyen oldukça fazla çalışma bulunmaktadır (Fiyakalı 2008; Olmuş 2001; Demirhan 2002; Öztürk 2008; Yavuz 2007; Yeğen 2008; Yılmaz 2008; Altuntaş 2012). Bizim çalışmamızda ise babası Yüksek Lisans/Doktora mezunu olanlara ait dışa dönük öfke boyutu ortalamalarının, babası üniversite mezunu olanlara ait dışa dönük öfke boyutu ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Taraftarların baba eğitim düzeylerine bağlı heterojen yapı literatürdeki çalışmalarla bezerlik göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Sürekli öfke boyutunda annesi Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftarlara ait ortalama değer üniversite mezunu anneye sahip taraftarlara ait değerlerden daha yüksek bulunmuş ve bu değişimin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu belirlenmiştir ($P<0,05$). Gülveren (2008)'in Ankara ve İstanbul'daki öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmasında anne eğitim değişkenine göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Kuruoğlu (2009)'un yaptığı çalışmada sürekli öfke, dışa vurulan öfke ve öfkenin kontrol edilmesi açısından incelendiğinde ise annelerin eğitim düzeyi ile anlamlı bir ilişki bulunmazken içe yönelik öfke açısından değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Araştırmamızda anne eğitim faktörüne bağlı olarak iç öfke boyutunda anlamlı bir farklılık rastlanmamış, diğer alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar gözlenmiştir ve bu sonuçlar Kuruoğlu (2008)'in bulgularıyla farklılık göstermiştir. Kanoğlu (2008) Anne eğitim durumuna göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzları boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirtmemiştir.

İç öfke alt boyutunda anne eğitim düzeyine bağlı bir değişim gözlenmezken; kontrollü öfke boyutunda annesi üniversite mezunu olan taraftar ortalamalarının annesi ilkökul mezunu ve ortaokul mezunu anneye sahip taraftarlardan daha yüksek değere sahip olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$; Çizelge 3.7). Yine dış öfke boyutunda annesi Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftarlara ait ortalama değer, annesi ilkökul,

ortaokul, lise ve üniversite mezunu olan taraftarlara nazaran daha yüksek değere sahip olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu belirlenmiştir ($P<0,05$; Çizelge 3.7). Altuntaş (2012) ergenler üzerinde yaptığı bir çalışmada sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke ile anne eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna varmıştır. Nas ve ark (2016) Futsalcıların öfke tarzlarına yönelik çalışmalarında anne eğitim düzeyine bağlı bir değişim bildirmemiştir. Aydın ve İnce (2016)'nin Rekreatif aktivitelere katılıma yönelik çalışmalarında sürekli öfke boyutunda anlamlı bir farklılığa rastlamazken, iç öfke, dış öfke ve kontrollü öfke boyutlarında anlamlı farklılık olduğunu rapor etmişlerdir. Anne eğitim faktörüne bağlı olarak öfke ifade tarzlarında herhangi bir değişim gözlenmeyen çalışmalara rastlamak mümkündür (Öztürk 2008; Yeğen 2008). Taraftarların anne eğitim düzeyine bağlı bu değişimlerinin sosyal ve kültürel yapıya bağlı farklılıklardan kaynaklandığı söylenilebilir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Taraftar gruplarının öfke düzeylerine ve öfke ifade tarzlarını belirlemek, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kardeş sayısı, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi ve spor yapma düzeyleri ile anlamlı bir farklılığın olup olmadığını, ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmaya 244 kadın taraftar, 603 erkek taraftar katılmıştır. Taraftarların 429'u aktif olarak spor yapan, 418'i ise aktif olarak spor yapmayanlardan oluşmuştur.

Araştırmaya katılan taraftar gruplarının Eğitim durumlarına bağlı öfke alt boyut değişimleri incelendiğinde ilkökul mezunu olan taraftarların sürekli öfke boyutu ortalamaları Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Yine Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftarların kontrollü öfke boyutu ortalamaları, ortaokul mezunu, ve lise mezunu olan taraftarların kontrollü öfke boyutu ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Dış öfke ve iç öfke alt boyutlarında taraftarların eğitim durumları dikkate alındığında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Araştırmaya katılan taraftar gruplarının spor yapma değişkenine öfke ifade tarzlarından sürekli öfke, içe yönelik öfke ve dışa yönelik öfke ifade tarzlarında anlamlı bir farklılık bulunamamışken, kontrol edilmiş öfke açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Ortalamalara bakıldığında da spor yapan kişilerde kontrollü öfke oranları spor yapmayan kişilere göre daha fazladır sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada taraftar gruplarını cinsiyet değişkenine göre incelediğimizde öfke ifade tarzlarında sürekli öfke, kontrollü öfke, içte tutulan öfke ve dışa vurulan öfke alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farka rastlanmıştır. Ortalamalara bakıldığında, araştırmaya katılan erkek taraftarların sürekli öfke, dışa vurulan öfke ve içte tutulan ifade tarzlarında kadın taraftarlara göre daha yüksek olduğu belirlenirken,

kadın taraftarların kontrollü öfke oranları erkek taraftarlara göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Aktif spor yapan taraftara ait kontrollü öfke boyut ortalamaları aktif spor yapmayan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Sürekli öfke, dış öfke ve iç öfke alt boyutlarında aktif spor yapanlarla aktif spor yapmayanlar arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Araştırmada taraftarların yaş değişkenine göre 12-17 yaş grubuna dahil olan taraftarlara ait sürekli öfke boyutu ortalamaları benzerlik gösterirken, 30-35 ve 24-29 yaş grubuna dahil olan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

24-29 yaş grubuna dahil olan taraftarlara ait kontrollü öfke boyutu ortalamaları, 18-23 yaş grubuna dahil olan taraftar ortalamalarına ve 12-17 yaş grubuna dahil olan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Dış öfke ve iç öfke alt boyutlarında yaş faktörü dikkate alındığında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Araştırmada taraftarların kardeş sayısı dikkate alındığında sürekli öfke alt boyutunda ve kontrollü öfke alt boyutunda anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

6 ve üzeri kardeşe sahip olan taraftarlara ait içe dönük öfke boyutu ortalamaları kardeşi olmayan taraftar ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada taraftarların anne eğitim düzeyi açısından iç öfke alt boyutunda anne eğitim seviyesi dikkate alındığında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Sürekli öfke boyutunda annesi Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftarlara ortalama değer üniversite mezunu anneye sahip taraftarlara ait değerlerden daha yüksek bulunmuş ve bu değişimin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Kontrollü öfke boyutunda annesi üniversite mezunu olan taraftar ortalamaları annesi ilkokul mezunu ve ortaokul mezunu anneye sahip taraftarlardan daha yüksek değere sahip olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Dış öfke boyutunda annesi Yüksek Lisans/Doktora mezunu olan taraftarlara ortalama değer annesi diğer eğitim seviyesine ait taraftar grubundan daha yüksek değere sahip olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada taraftarların baba eğitim düzeyi açısından sürekli öfke ve iç öfke alt boyutlarında taraftarların baba eğitim durumları dikkate alındığında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Babası üniversite mezunu olan taraftarların kontrollü öfke boyutu ortalamaları kendi aralarında benzerlik gösteren babası lise, babası ortaokul, ve babası ilkokul mezunu olanlara ait kontrollü öfke boyutu ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Diğer alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Babası Yüksek Lisans/Doktora mezunu olanlara ait dışa dönük öfke boyutu ortalamaları, babası üniversite mezunu olanlara ait dışa dönük öfke boyutu ortalamalarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değişimin istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Diğer alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Buradan yola çıkarak;

Medyada fair-play anlayışının vurgulanmasının ve dostluk mesajı içeren temaların ön plana çıkmasının toplum üzerinde olumlu etkiler sağlayacağı düşünülmektedir.

Belediyelerin ve sivil toplum kuruluşlarının insanların sosyal hayatlarındaki iletişimlerini pozitif yönde arttırıcı ve rahatsızlık duydukları olaylar hakkında öfkelerini ve rahatsızlıklarını baskı altında hissetmeden ifade edebilmelerine yönelik

eğitici, eğlendirici ve yaratıcı projeler düzenlemelerinin bu alanda katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Sadece taraftar gruplarına değil, başta ailelere olmak üzere yönetici, futbolcular, medya, güvenlik görevlileri, sağlık görevlileri gibi kısaca ilgili tüm birimlere öfke kontrol ve yönetimi hakkında farkındalık çalışmalarına yer verilebilir.

Taraftar gruplarına yön veren taraftar temsilcileri ve amigoların ilk aşamada öfke kontrol ve yönetimine sahip olup olmadıkları belirlenmeli, bunlara dair bir eğitim ve kurs verilmelidir.

Taraftarlara yönelik panel, seminer, konferans türü eğitimci faaliyetlerde bulunularak konu hakkında bilinçli ve duyarlı bir taraftar profili oluşturulabilir.

Taraftarların öfke düzeyine bağlı olarak ortaya çıkabilecek duygulara (Stres, Kaygı, Şiddet, Saldırganlık vb.) yönelik yapılacak çalışmalara örnek teşkil etmesi bakımından önemli olduğu söylenilebilir.

Taraftar gruplarına yönelik olarak ulusal ve uluslararası benzer çalışmaların çoğalmasının gerekli olduğu söylenilebilir.

Fair-play anlayışı ve ruhunun aileden başlayarak eğitim sisteminin tüm kademelerinde eğitim programlarının içinde yer almasını ve içselleştirilmesini sağlamaya çalışmamızın birey ve toplum sağlığı açısından bir gereklilik olduğunu söyleyebiliriz.

Selçuk Üniversitesi ev sahipliğince 2017 yılında gerçekleştirilen Selçuk Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi(SELÇUKSEM) Konyaspor Kulübü ve Nalçacılar Taraftar Grubunca düzenlenen “Fair Play Tribünde Başlar” eğitim programı yapılmıştır. Eğitim programı sonunda katılımcı taraftarlara sertifikalar verilmiştir. Bu tarz organizasyonlar örnek alınarak diğer şehirlerde de benzer çalışmalara yer verilebilir.

Bu araştırma nicel bir araştırma olarak desenlenmiş olup; nitel bir araştırmayla Konyaspor taraftarlarındaki öfke ifade tarzları ve bu çalışmada verilen cevaplar daha ayrıntılı incelenebilir.

6. KAYNAKLAR

- Abdürrezzak AO, 2015. Futbolun gizemli dünyasının sosyo-kültür, kimlik ve mitoloji bağlamında değerlendirilmesi: iki kulüp örneği. *Gazi Türkiyat*, Bahar 2015/16: 51-69.
- Acet M, 1997. Futbol seyircisinin sosyo-kültürel yapısının şiddet eylemine etkisi, voleybol ve basketbol seyircileri ile karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, İstanbul.
- Acet M, 2001. Futbol seyircisini fanatik ve saldırgan olmaya yönelten sosyal faktörler. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.
- Acet M, 2006. Sporda saldırganlık ve şiddet. İstanbul, Morpa Kültür Yayınları, Yaylacık Matbaası.
- Afyon YA, Özkan H, Yıldız SM, 2005. profesyonel futbol takımlarının saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılması Doğu Anadolu Bölgesi yayınları, s.f.166.
- Afyon YA, Mamak H, Acar G, Filiz K, Şahin A, Bayköse N, 2013. The relation between the succes level and the subjective sleeping quality of the turkish national team that participated in the wrestling world cup. *Life Science Journal* 10(3), 1361-1364.
- Akın E, Berkem M, 2012. İntihar girişiminde bulunan ergenlerde öfke ve dürtüsellik. *Marmara Med J*; 25:148-152.
- Akmaz N, 2009. Eğitim yöneticilerinin bağlanma stilleri ve sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Aksu Y, 2015. Şiddet içeren suçlardan kayıtları olan bireylerin bağlanma stilleri, sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Albayrak B, Kutlu Y, 2009. Ergenlerde öfke ifade tarzı ve ilişkili faktörler. *Maltepe Üniversitesi. Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2, (3), 58-69.
- Alberti R, Emmons M, 1998. Atılganlık hakkınızı kullanın. Birinci Baskı, (Çeviren: Katlan S.), Ankara, HYB Yayıncılık, s: 107-123.
- Altaylı F, 28 Kasım 2000. "Statları yakanlar sorumsuz yöneticiler". *Hürriyet Gazetesi*, Erişim tarihi: 24. 12. 2017, Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/fatih-altayli-statlari-yakanlar-sorumsuz-yoneticiler-39201711>
- Altuntaş G, 2012. Boşanmış ebeveynler ile boşanmamış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının sürekli öfke ve öfke ifade tarzı, benlik saygısı ve anksiyete düzeylerinin karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alver F, 2008. Kapitalist üretim sürecinde ırkçılık, futbol ve medya. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, sayı 26, Kış-Bahar.
- Amman MT, 2008. Sporun toplumsal dinamikleri, Editör: Tavacıoğlu L, Arslanoğlu B, Spor bilimlerinde güncel yaklaşımlar, İTÜ Beden Eğitimi, İstanbul.
- Arıkan AN, 2000. Farklı branşlardaki spor seyircilerinin sosyo-kültürel profili ve izleyicilik durumları üzerine bir araştırma. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Arıkan Y, 2007. Futbolda şiddet ve polis. *Polis Bilimleri Dergisi*, 9: 109-132.
- Arman E, 2009. İlköğretimde ve ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin öfke ifade biçimlerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Averill JR, 1982. Anger and aggression: an essay on emotion. Springer-Verlag, New York.
- Averill JR, 1983. Studies on anger and agression, implication for theories of emotion. *American Psychologist*. 1145-1160.
- Aycan A, Polat E, Uçan Y, 2009. Takımın özdeşleşme düzeyi ile profesyonel futbol müsabakalarına seyirci olarak katılım kararını etkileyen değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(4), 169-174.
- Aydın G, 2001. "Holiganlar basketbol salonlarına da indi." *Hürriyet Pazar*, 21 Ocak.
- Aydın B, İmamoğlu S, 2001. Long term effect of psychological abuse of women on anger and anger expression styles. VIII. Ispcan European Conference on Child Abuse and Neglect, İstanbul.
- Aydın E, İnce A, 2016. Sportif rekreasyon aktivitelerine katılan öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının belirlenmesi. *Uluslararası Anadolu Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt/Volume:1 Sayı/Issue:1 Yıl.
- Aydın MB, 2008. Endüstriyel futbol çağında taraftarlık. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s. 289-316.
- Aydın MB, Hatipoğlu D, Ceyhan Ç, 2008. Endüstriyel futbol çağında taraftarlık. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s. 289-316.

- Baker TM, Van Hasselt VB and Sellers HA, 2008. Validation of the novaco anger scale in incarcerated offender population. *Criminal Justice and Behaviour*, 35(6): 741- 754.
- Baldık Ö, 2002. Futbolun kuşatıcılığı altında. *Zafer Dergisi*, Ekim 310.
- Balkaya F, 2001. Öfke: temel boyutları, nedenleri ve sonuçları. *Türk Psikoloji Dergisi*, 4 (7), 21-45.
- Balkaya F, Şahin NH 2003. Çok boyutlu öfke ölçeği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 14 (3): 192-202.
- Bandura A, 1977. *Social learning theory and application*. Chapman and Hall. London, p. 459-460.
- Bangsbo J. 1994. The physiology of soccer – with special reference to intense intermittent exercise. *Acta Physiologica. Scandinavica*, 151 (suppl. 619), 1-155.
- Baş M, 2015. “Fanatizm ve sadakat”. 29 Temmuz, Erişim tarihi: 2. 12. 2017. <http://yasamyonetimi.blogspot.com.tr/2015/07/fanatizm-ve-sadakat.html>
- Başer E, 1994. Futbol, psikoloji ve başarı. İstanbul, Yayınevi Yayıncılık.
- Batıgün AD, 2004. İntihar ile ilişkili bazı değişkenler: öfke/saldırganlık, dürtüsel davranışlar, problem çözme becerileri, yaşamı sürdürme nedenleri. *Kriz Dergisi*, 12 (2): s. 49-61.
- Baygöl E, 1997. Ergenin öfke tepkilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, Bursa.
- Bayır GS, 2016. Yatalak hastalara bakım veren kişilerin öfke kontrolü ve depresyon düzeylerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Bilim Dalı, İstanbul.
- Berkowitz L, Harmon-Jones E, 2004. Toward an understanding of the determinants of anger. *Emotion*, 4(2): 107-130.
- Beyazyüz M, Alkan FSG, Göka E, 2007. Fundamentalizmin psikolojisi. *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, 355-384.
- Bodur S, İnfal S, Kurt SA, 2010. Kronik hastalığı bulunan adolesanlarda sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile ilişkili faktörler. *TAF Prev Med Bull*; 9:64550.
- Bora T, 2001. Takımdan ayrı düz koşu, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bora T, Uluğ T, 2003. Samandıra, florya, fulya Türkiye’de spor/futbol medyasının son 20 yılı üstüne. Tılıç L.Doğan (der.) Türkiye’de Gazetecilik Eleştirel Bir Yaklaşım, Ankara, ÇGD yayınları.
- Bostancı N, Çoban Ş, Tekin Z, Özen A, 2006. Üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre öfke ifade etme biçimleri. *Kriz Dergisi*, 14 (3): 9-18.
- Böddeker I, Stemmler G, 2000. Who responds how and when to anger? The assessment of actual anger response styles and their relation to personality. *Cognition and Emotion*, 14 (6), 737-762.
- Budak S, 2003. Psikoloji sözlüğü. 2. Baskı, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, s:565.
- Büyükbayraktar Ç, 2011. Üniversite öğrencilerinde mükemmeliyetçilik ve öfke ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Bilim Dalı, Konya.
- Carter L, 2010. Öfke tuzağı (Çev: Ummak H.), İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Cebeci D, 1995. Manzum ifadelerin savaştaki gücü-II. *Türk Yurdu Dergisi*, 15, 22-30.
- Clark L, 2000. SOS Duyulara Yardım. (Çev: Yazgan G.), İstanbul, Evrim Yayınları.
- Clarke A, Clarke J, 1982. Highlights and acti on replays: ideology, sport and media. Ed. Hargreaves J, Sport, culture and ideology. London: Routledge&Kegan Paul.
- Cengiz R, 2004. Futbol antrenörlerinin saldırganlık türleri ve şiddet olaylarına bakış açıları. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.
- Cenkseven F, 2003. Öfke yönetimi becerileri programının ergenlerin öfke ve saldırganlık düzeylerine etkisi. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Ve Uygulama, 2, Adana.
- Cüceloğlu D, 1995. İnsan ve davranışı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağlayan HS, Fişekçioğlu İB, 2003. Futbol seyircisini şiddete yönelten faktörler. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Konya.
- Çaha Ö, 1999. Spora yaslanarak bir nefes almak. *Düşünen Siyaset Dergisi*, Futbol Özel Sayısı, Sayı 2, Mart.
- Çakmak NM, 1999. Türk futbol federasyonu hukuki statüsü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çoban B, 2008. Futbol ve toplumsal muhalefet. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, s. 59-88.
- Çobanoğlu Ö, 2008. Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Danışık ND, 2005. Ergenlerin sürekli öfke, öfke ifade tarzları ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Davies W, 2000. “Overcoming anger and irritability.” New York: New York Universty Press.

- Deffenbacher J, Lynch RS, Oetting ER, and Kemper CC, 1996. Anger reduction in early adolescents. *Journal of Counseling Psychology*, 43 (2), 149-157.
- Deffenbacher JL, Ve Swaim RC, 1999. Anger expression in mexican american and white-nonhispanic adolescent. *Journal of Counseling Psychology*, Vol:46 - 1 p: 61-69.
- Demir Ö, Acar M, 2003. Sosyal bilimler sözlüğü. Ankara, Adres Yayınları.
- Demirhan M, 2002. Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin bazı değişkenler açısından saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Demirkasimoğlu N, 2009. İlköğretim okulları öğretmen ve yöneticilerinin öfke kaynakları, öfkelerini ifade etme biçimleri ve öfke yönetimi stratejilerine ilişkin görüşleri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 8 (15), 43-58.
- Dever A, 2013. Futbol taraftarlarının yeni mabedi: disneystat'ların doğuşu. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 93, Sayı:5, Ekim 2012-Mart 2013.
- Dollard J, Doob LW, Miller ME, Mowrer OH, Sears RR, 1939. Frustration and aggression. New Haven, CT: Yale University Press, USA.
- Dunning, JH, 2002. relational assets, networks and international business activity. In Eds. Contractor F.J, and Lorange P, *Cooperative Strategies and Alliances*, Pergamon: New York p. 569-594.
- Dykeman BF, 1995. The social cognitive treatment of anger and aggression in four adolescents with conduct disorder. *Journal of Instructional Psychology*. (22). 194-203.
- Eisenberg N, Cumberland A, Spinrad TL, 1998. Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*. 9:241-273. PMC free article, PubMed.
- Eckhardt C, Norlander B, and Deffenbacher J, 2004. The assessment of anger and hostility: a critical review. *Aggression and Violent Behavior*, 9, 17-43.
- Eker G, 2010. Futbolun dayanılmaz çekiciliği, büyülenen taraftar portresi, fanatizm ve beşiktaş. *Milli Folklor Kültür ve Araştırma Dergisi*, 22 (85):173-182.
- Engür M, 2011. Performans başarısızlığı değerlendirme envanteri ve kendinle konuşma anketinin Türk sporcu popülasyonuna uyarlanması ve uygulanması. Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sporda Psiko-Sosyal Alanlar Anabilim Dalı, 17-18, İzmir.
- Eren N, 2016. Yetişkinlerin bağlanma stillerine göre bireylerin öfkeyi ifade etme tarzları, kendilik algısı ve sosyal problem çözme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Bilim Dalı, İstanbul.
- Erkal M, Baloğlu E, Baloğlu F, 1997. Ansiklopedik sosyoloji sözlüğü, İstanbul, Der Yayınları.
- Erkal M, Güven O, Ayan D, 1998. Sosyolojik açıdan spor. İstanbul, Der Yayınları.
- Erkek N, Özgür G, Gümüş BA, 2006. Hipertansiyon tanısı alan hastaların sürekli öfke ve öfke ifade tarzları. *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10 (2): 9-18.
- Erözkan A, 2006. Öfke ile başa çıkma: bilişsel davranışçı terapilere dayalı bir program. *Milli Eğitim Dergisi*, 171, 55-65.
- Ertürk Y. 1994. Toplumsal-kültürel dinamikler ve aile, aile ve eğilim. Ankara, Türk Eğitim Derneği Yayınları, 131-132.
- Eskiler E, Sarı İ, Soyer F, 2011. Takıma psikolojik bağlılık ölçeğinin türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1) 1429-1440.
- Fındıklı R, 2000. Polis mesleğinin özellikleri ve mesleki kimlik olgusu. *Polis Bilimleri Dergisi*, 5-6(2), 14.
- Fişek K, 1997. "İç barışın bütün şartları mevcut." *Hürriyet Gazetesi*, Erişim tarihi; 20.11.2017, Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/ic-barisin-butun-sartlari-mevcut-1-39274236>
- Fişek K, 1998. Devlet politikası ve toplumsal yapıyla ilişkileri açısından türkiye'de ve dünyada spor yönetimi. Ankara, Bağırhan Yayınevi.
- Fişek K, 2003. Sporun anatomisi. İstanbul, YGS Yayınları.
- Fişekçioğlu İB, 1996. Konya ilindeki amatör ve profesyonel futbolcuların sosyo-ekonomik ve kültürel profillerinin incelenmesi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, İstanbul.
- Fiyakalı NC, 2008. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Ford DB, 1991. Anger and irrational beliefs in violent inmates. *Personality and Individual Differences*, 12,211-215.
- Freedman JL, Sears DO, Carlsmith JM, 1998. Sosyal psikoloji. (Çev. Ali Dönmez), 3. Baskı, İstanbul, İmge Kitapevi.

- Frijda N, 1986. The laws of emotion. *American Psychologist*, 43, 349-358.
- Fromm E, 1993. İnsandaki yıkıcılığın kökenleri. 2.Baskı, (Çeviren: Şükrü Alpagut), İstanbul, Payel Yayınevi.
- Galeano E, 2006. Gölgede ve güneşte futbol. Çev: Önalp E, Kutlu MN, İstanbul, Can Yayınları.
- Geçtan E, 1993. Psikanaliz ve sonrası. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Geçtan E, 1999. İnsan olmak. İstanbul, Metis Yayıncılık, Remzi Kitabevi.
- Genç DA, 1998. Spor hukuku. 1. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Gove PB, 1993. Webster's Third new international dictionary. Könemann, Parzeller-Fulda Printing: 1102, Germany.
- Göka E, Göka S, 2009. Fanatizmin psikodinamiği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*,10: 325-331.
- Güleç Y, 2002. Ergenlerin öfke yaşantıları, benlik algıları ve akademik başarı ilişkileri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gültekin H, 2008. Türk futbolunda şiddetin önlenmesine yönelik uygulamaların yasalar çerçevesinde incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Gülveren H, 2008. Lise son sınıf öğrencilerinde iç dış kontrol odağı, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile zeka arasındaki ilişkinin araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Günay N, Tiryaki Ş, 2003. Spor taraftarı özdeşleşme ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi, Hacettepe J.of Sport Sciences*, 14(1),14-26.
- Gündoğan AO, 2010. Din ve dogmatizm. Makale, Erişim tarihi: 09. 12. 2017, Erişim adresi: <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Din-ve-Dogmatizm.pdf>
- Gündoğdu R, 2010. 9. sınıf öğrencilerinin çatışma çözme, öfke ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 19, Sayı 3, 2010, Sayfa 257-276.*
- Hahn E, 1989. Emotions in sports. In eds. Hackfort D, Spielberger CD, *Anxiety in sports: An international perspective*, New York: Hemisphere, p. 153-162.
- Hasırcı S, 2012. TFF'nin aylık Futbol Dergisi, Tam Saha Mayıs.
- Hatipoğlu D, Aydın B, 2007. Bastır ankaragücü: kent, kimlik, endüstriyel futbol ve taraftarlık. Ankara, Epos.
- Hortaçsu N, 1998. Grup içi ve gruplar arası süreçler. (Birinci Baskı), Ankara, İmge Kitapevi, 293-295,
- Hünerli S, 1997. Türkiye'de futbol iktidarı ve fanatizmin karikatürde yansımaları. *Sanat Dergisi*, 97-107.
- İkizler HC, Tekin A, 2008. Sporda fanatizme neden olan güdüler ve cinsiyet. *Türkiye Kick Boks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi, Volume:1, Sayı:1, Temmuz, 28-38.*
- İnan T, 2007. Türkiye'deki futbol kulüplerinin gişe gelirlerini arttırmaya yönelik uygulamaların incelenmesi. Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- İnel MS, 1996. Kimlik oluşumunda spor ne kadar merkezde. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- John GH, Dunn J, Gotwals K, Daniel G, 2006. Examining the relationship between perfectionism and trait anger in competitive sport. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 4:1, 7-24.
- Jones MB, Peacock MK, Christopher J, 1992. Self-reported anger in black high school adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 13(6), 461-465.
- Kanoğlu E, 2008. Lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ve öfke ifadelerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karagözoğlu C, Ay MS, 1999. Futbol seyircisinde saldırganlık eğilimleri: istanbul örneği. *Hacettepe Üniversitesi Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi, Yıl:6, Sayı:3, s.27-31.*
- Karakoyun K, 2011. İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin atılganlık düzeyleri ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karasar N, 2004. Bilimsel araştırma yöntemi.
- Karataş Z, 2009. Bilişsel davranışçı teknikler kullanılarak yapılan öfke yönetimi programının ergenlerin saldırganlığını azaltmadaki etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 26,12-24.*
- Karremen A, Bekker MH, 2012. Feeling angry and acting angry: different effects of autonomy-connectedness in boys and girls. *J Adolesc. Apr;35(2):407-15.*
- Kassinove H, Sukhodolsky DG, 1995. Anger disorder: science, practice, and common sense issues. In H. Kassinove, *Anger Disorders: Definition, Diagnosis, and Treatment*. Washington, DC: Taylor & Francis.

- Kaya N, Kaya H, Atar N, Turan Y, Eskimez Z, Palloş A, Aktaş A, 2012. Hemşirelik ve ebellek öğrencilerinin öfke ve yalnızlık özellikleri. Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi; 9 (2): 18-26.
- Kayaoğlu AG, 2000. Futbol fanatizmi. sosyal kimlik ve şiddet: bir futbol takımının taraftarlarıyla yapılan çalışma. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Kemper T, 2000. Social models in the explanation of emotions. In eds. Lewis M, Haviland J, Haviland Jones, Handbook of emotions, p. 45-58. New York: The Guilford Press.
- Kerr JH, Kock H, 2002. Aggression, violence and the death of a dutch soccer hooligan: a reversal theory explanation. Aggressive Behavior, 28:1-10.
- Kılıçgil E, 1985. Sosyal çevre-spor ilişkileri. Ankara, Bağırhan Yayınevi.
- Kılıç E, 2003. Kirli kramponlar. (1. Baskı), İstanbul, Emre Matbaacılık.
- Kıraç E, "Şiddet ve çıkış yolları üzerine bir deneme." Erişim tarihi: 23.11.2017, <http://www.sporhukuku.org.tr/makaleler/103-futbolda-iddet-ve-ck-yollar-uezerine-bir-deneme-averkan-krac.html>
- Kısaç İ, 1997. Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ifade düzeyleri. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kısaç G, 1999. Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfke ifade biçimi düzeyleri. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi, Mesleki Eğitim Dergisi, 1, 63-74.
- Kısaç İ, 2005. Gençlerin öfkelerini ifade ettikleri hedef kişiler. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25 (2), 71-81.
- Kiper İ, 1984. Saldırganlık türlerinin çeşitli ekonomik, sosyal ve akademik değişkenlerle ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kiraz E, 2016. Ergenlerde öfke, atılganlık ve ilişkili faktörler. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Hemşireliği Yüksek Lisans Programı, Aydın.
- Kola N, 1995. Delikanlı taraftar ayağa kalksın. Aksiyon Dergisi, 23-29 Aralık, Yıl:2, Sayı:55, s.24-29.
- Koçer M, 2012. Futbol derneklerine üye olan taraftarların şiddet ve hooliganizm eğilimlerinin belirlenmesi: kayseri örneği. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 32 Yıl:2012/1, s.111-135.
- Kozanoğlu C, 1990. Türkiye'de futbol, bu maçı alıcaz. İstanbul, Kıyı Yayınları.
- Köknel Ö, 1996. Bireysel ve toplumsal şiddet. İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel Ö, 2005. Kaygıdan mutluluğa kişilik. 11. Baskı, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kökdemir H, 2004. Öfke ve öfke kontrolü. Pivolka Dergisi, 3(12): 7-10.
- Kurtiç N, 2006. Futbol seyircisini saldırganlığa iten psiko-sosyal nedenler. Yüksek Lisans Tezi, (Sakarya İli Örneği), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kuper S, 1996. Futbol asla sadece futbol değildir. İstanbul, Gençlik Yayınları, s. VII-1.
- Kuru E, 1998. Sporda psikoloji. Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 65, 129-135, 140-144.
- Kuruoğlu D, 2009. Üniversite öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri, öfke ifade tarzları ile obsesif kompulsif semptomları arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Kurtkan A, 1976. Genel sosyoloji. İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1976:232.
- Küçük V, 1997. Sporda yönlendirmenin yeri ve önemi, futbol örneği. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, İstanbul.
- Lazarus RS, 1990. Emotion and adaptation. Handbook of personality: theory and research, p. 609, 637.
- Lara D, Akiskal HS, 2006. Toward an integrative model of the spectrum of mood, behavioral and personality disorders based on fear and anger traits: I, clinical implications. J Affect Disord 94: 67-97.
- Leary RM, Twenge MJ, Quinlivan E, 2006. Interpersonal rejection as a determinant of anger and aggression. Personality and Social Psychology Review, 10(2): 111- 132.
- Lench HC, 2004. "Anger management: diagnostic differences and treatment implications." Journal of Social and Clinical Psychology: Vol. 23, No. 4, p. 512-531. Erişim tarihi: 24.12.2017. <https://doi.org/10.1521/jscp.23.4.512.40304>
- Lerner H, 2008. Öfke dansı. 8.Baskı, İstanbul, Varlık Yayınları.
- Lorenz K, 1934. Contribution to the comparative sociology of colonynesting birds. Proc. VIIIth Internat. Ornithol. Congr., 207-218.
- Morgan CT, 1999. Psikolojiye giriş. (Çeviren: Karakaş S), Ankara, Hacettepe Psikoloji Bölümü Yayınları.
- Morris GC, 2002. Psikolojiyi anlamak. (çev: Ayvaşık HB), Sayıl M). Türk Psikologlar Derneği Yayınları. No:23, Ankara.

- Nas K, Birol SŞ, Temel V, 2016. Futsalcıların öfke tarzlarının bazı değişkenler açısından belirlenmesi. İnönü Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 3(1), 10-22. e-ISSN: 2148-6786
- Nirun N, Öner A, Baykurt N. 1993. Liseler için sosyoloji III. MEB Yayınları, İstanbul, 7. Baskı, 1993;143-145.
- Nirun N, 1994. Sistemik sosyoloji yönünden aile ve kültür. Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Novaco RW, 1975. Anger control: the development evaluation of an experimental treatment. Lexington Books, USA, p: 260-265.
- Okman S, 1999. Ergenlik dönemindeki öfke ifade tarzlarının kendilik imgesi bağlamında incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Olmuş GÖ, 2001. Ergenlerin aile içi psikolojik örüntülere göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Oluç M, 1987. Sosyal sınıflar (sosyal katmanların) pazarlama açısından önemi, pazarlama dünyası. 2;2-12
- Orhan Ü, 2007. 5149 Sayılı sporda şiddet ve düzensizliğin önlenmesine dair kanun çerçevesinde spor güvenliği. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ören N, Türkoğlu H, 2011. Eğitimde kuram ve uygulama. Cilt 7, Sayı 1 Ocak; 160170.
- Özbaydar S, 1983. İnsan davranışlarının sınırları ve spor psikolojisi. İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Özer AK, 1994. Sürekli öfke ve öfke ifade tarzları (öfke-tarz) ölçekleri ön çalışması. Türk Psikoloji Dergisi, 9 (31), 26-35.
- Özer Z, 1997. Duygu dünyasının bam teli öfke. Bilim ve Teknik Dergisi, 354: 80-84.
- Özkalp E, 1994. Sosyolojiye giriş. (Yedinci Baskı), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 371.
- Özkamalı E, Buğa A, 2010. Bir öfke denetimi eğitimi programının üniversite öğrencilerinin sürekli öfke düzeylerine etkisi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Aralık, Cilt 6, No 2, Mersin.
- Özsoy S, 2011. Spor gazetelerinin başlıklarında militarist ve şiddet içerikli metaforlar. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Mart, Sayı 1.
- Öztürk F, 1998. Toplumsal boyutlarıyla spor. Ankara, Bağırhan Yayınevi.
- Öztürk E, 2008. Türkiye'de aile içi şiddet, kadın sığınma evleri ve din. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Öztürk E, 2012. İlköğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin öfke nedenleri ve öfke kontrol yöntemleri: elazığ ili örneği. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Parneix M, Péricaud, M, Clément JP, 2013. Major depresif dönemler ile ilişkili kolay öfkelenme: duygu-durum bozuklukları ve mizaç ile ilişkisi. Türk Psikiyatri Dergisi, 24(1): 1-8.
- Reid BH, 2005. Fanaticism and conflict in the modern age. Ed. Hughes M, Johnson G, Volume 19/Cass series--military history and policy, Routledge, London-New York.
- Ramirez JM, Andreu JM, 2006. Aggression, and some related psychological constructs (anger, hostility, and impulsivity): some comments from a research project. Neuroscience and Biobehavioral Review, 30, 276-291.
- Sala G, 1997. Zonguldak karaelmas üniversitesi öğrencilerinin öfke ifade etme biçimlerinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Saltık Y, 2002. Türkiye'de taraftarlık anlayışı ve futbolda holiganizm. Aralık, 2003.
- Savaşır I, Şahin NH, 1997. Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Saz İ, 2014. Spor - şiddet ilişkisi, nedenleri ve çözüm önerileri. Makale, Türkiye Cumhuriyeti Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2. sayı, Erişim tarihi; 09. 12. 2017, Erişim adresi: <http://dergi.uysmazlik.gov.tr/umid/2ikincisayi/irfansaz.pdf>
- Schiraldi RG, Kerr HM, 2002. The anger management sourcebook. Contemporary Books, Chicago.
- Serarslan MZ, 1990. Spor pazarlaması, sporun topluma yaygınlaştırılmasında pazarlama tekniklerinden yararlanma. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sert M, 2000. Gol atan galip, futbola sosyolojik bir bakış. İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Sezen Y, 1999. Sosyolojide ve din sosyolojisinde temel bilgiler ve tartışmalar. İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Sezan T, 2016. Spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin öfke ifade tarzları. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Konya.
- Soykan Ç, 2003. Öfke ve öfke yönetimi. Kriz Dergisi, 11 (2): 19-27.
- Smith GJ, Patterson B, Williams T, Hogg J, 1981. A profile of the deeply committed male sports fan. Arena Review, 5(2), 26-44.

- Smith CD, Furlong MJ, 1994. Anger, hostility and aggression: assessment, prevention and intervention strategies for youth. Chicago University.
- Spielberger CD, Jacobs GA, Russell S, Crane RS, 1983. Assessment of anger: The state-trait anger scale. In eds. J.N. Butcher JN, Spielberger CD, Advances in personality assessment (vol. 2), p. 161-189.
- Starner TM, Peters RM, 2004. Anger expression and blood pressure in adolescents. The Journal of School Nursing, 20 (6): 335-342.
- Sülün Ö, 2013. Futbol hakemlerinin öfke ve kızgınlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeylerinin karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Eğitimi Ana Bilim Dalı, Karaman.
- Şahin HM, 2003. Sporda şiddet ve saldırganlık. Ankara, Nobel Basım Evi, 25-28.49-68-72. 80-85.
- Şahin ZA, Polat H, Ergüney S, 2009. Kemoterapi alan hastalara bakım verenlerin bakım verme yüklerinin belirlenmesi. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi; 12 (2):1-9.
- Şanlı S, 2014. Futbol müsabakalarında olaylarda yer alan seyircilerin saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Şerif M, 1996. Sosyal psikolojiye giriş II. İstanbul, Sosyal Yayınlar.
- Tajfel H, Turner J, 1979. An integrative theory of intergroup conflict. In eds. Austin W, Worchel S, The social psychology of intergroup relations, p. 3347. Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Talimciler A, 2003. Türkiye'de futbol fanatizmi ve medya ilişkisi. 2. Baskı, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2003, s.13.
- Tangney PJ, Wagner EP, Hill BD, Marschall ED, Gramzow R, 1996. Relation of shame and guilt to constructive versus destructive responses to anger across the lifespan. Journal of Personality and Social Psychology, 70(4): 797-809.
- Taniş İT, 2014. Yetişkinlerde bağlanma stilleri ve öfke tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taşgım Ö, 2000. Fenerbahçe futbol seyircisinin sosyo-ekonomik profili. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Konya.
- Tatlıoğlu K, Karaca M, 2013. Öfke olgusu hakkında sosyal psikolojik bir değerlendirme. International Journal of Social Science Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1691> Volume 6 Issue 6, p. 1101-1123.
- Temel V, 2015. Beden eğitimi öğretmenlerinin, problem çözme becerileri, karar verme stilleri ve öfke tarzları. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Trabzon.
- Terakye G, 1998. Hasta hemşire ilişkileri. Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara, Aydoğdu Ofset.
- Tezcan M. 1997. Türk kişiliği ve kültür-kişilik ilişkileri. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 16-17.
- Thomas SP, 1993. Anger and its manifestations in women. Newyork: Springer Publishing.
- Toker T, 2008. Madde Kullananlarda çocukluk çağı örselenme yaşantılarının madde kullanma eğilimi, benlik saygısı ve başa çıkma tutumları ile ilişkisi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Psikolojisi, Trabzon.
- Tsai C, 2000. The lived experience of anger in children. Doctoral Dissertation, Retrieved from ProQuest dissertation and abstracts, (0612548147).
- Türk Dil Kurumu, 2017. Erişim tarihi: 18. 11. 2017 Erişim adresi: <http://www.tdk.gov.tr>
- Spielberger CD, Krasner SS, Solomon EP, 1988. Ed. Janisse M, Health psychology: individual differences and stress. Springer Verlag, New York, p. 89-108.
- Sutton WA, Irwin RL, Gladden JM, 1998. Tools of the trade practical research methods for events, teams and venues. SMQ 7(2), 45-49.
- Uğur G, 2010. Dünden bugüne anarşizm ve anarşizmin çözmesi gereken sorunlar. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 12/1, 133-158.
- Uluğ Y, 2003. Hatice'ye mektuplar, İstanbul. İletişim Yayınları.
- Ünsal A, 2005. Tribün cemaatinin öfkesi, ticarileşen Türkiye futbolunda şiddet. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Üstün B, Yavuzarslan F, 1995. Öfkenin gücü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Hacettepe Üniversitesi, cilt:2, Sayı:2, Sayfa: 42-46.
- Vallerand R, 1983. On emotion in sport: theoretical and social psychological perspectives. Journal of Sport Psychology, 5, 197-215.
- Voight D, 1998. Spor sosyolojisi. Çev. Ayşe Atalay, İstanbul, Alkım Yayınları, 202-224.
- Wakefield KL, Sloan HJ, 1995. The effect of team loyalty and selected stadium factors on spectator attendance. Journal of Sport Management, 9(3), 153-172.
- Walter N, 2002. About anarchism. London, Freedom Publishing, p. 87-93.

- Wann DL, Branscombe NR, 1990. Die-hard and fair-weather fans: effects of identification on birging and corfing tendencies. University of Kansas, Article in Journal of Sport & Social Issues, September, 14(2), p. 103-117.
- Wann DL, 1997. Sport psychology. Upper Saddle River, Prentice Hall, New Jersey.
- Westermeyer J, 1973. On the epidemicity of amok violence. Archieves of General Psychiatry, s. 872-876.
- Yaman E, Türker S, 2011. İlköğretim öğretmenlerinin çatışma yönetim stratejileri ve öfke ifade düzeyleri arasındaki ilişki. Akademik Bakış Dergisi 2011, 23.
- Yavuz Ş, 2007. Son çocukluk dönemi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin benlik saygısı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yeğen B, 2008. Ortaöğretim öğrencilerinin sosyal uyumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Kadıköy ilçesi örneği). Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yetim A, 1999. Öğretmenlik mesleği ve beden eğitimi öğretmenin sosyal görevleri. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3:3;222-234.
- Yetim A, 2000. Sosyoloji ve spor. Ankara, Toprak Matbaacılık, 114-187-196.
- Yıldırım B, 1997. Futbol seyircisinin saldırganlığı ile ilgili bir araştırma. Bitirme Çalışması, Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Manisa.
- Yıldırım S, 2005. Psikiyatri servisinde çalışan hemşirelerin sürekli öfke ve öfke ifade düzeylerinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Yıldız M, 2008. Amatör ve paf liginde oynayan futbolcuların kişilik tipleri ve sürekli öfke-öfke ifade tarzlarının incelenmesi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz İ, 2008. Endüstri meslek lisesi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çok boyutlu olarak incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yücel AS, Atalay A, Gürkan A, 2015. Sporda şiddet ve saldırganlığı etkileyen unsurlar. Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi, 2.
- Zengin Ö, 2010. Bireysel mücadele sporlarındaki (taekwondo, judo, güreş) elit sporcuların kişilik özellikleri ile öfke düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zimprich D, Mascherek A. Anger expression in swiss adolescents: establishing measurement invariance across gender in the ax scales. Journal of Adolescence, 2012; 35: 1013-1022.
<https://eksisozluk.com/a-c-a-b--435937> Erişim tarihi: 22. 11. 2017

7. EKLER

EK-A: Kişisel Bilgi Formu

EK-B: Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği

EK-C: S.Ü. Spor Bilimleri Fakültesi Etik Kurul Kararı



EK-A: Kişisel Bilgi Formu

Değerli Katılımcı; Anketimize vereceğiniz cevaplar sadece bilimsel bir çalışmada kullanılacak ve bilgiler gizli tutulacaktır. Şimdiden cevaplarınız ve samimiyetiniz için teşekkür ederim.

Banu CAN

1. BÖLÜM – KİŞİSEL BİLGİLER

Kişisel Bilgiler

Cinsiyetiniz: Kadın () Erkek ()

Yaşınız: 12-17 () 18-23 () 24-29 () 30-35 () 36-41 () 42 ve üzeri ()

Kardeş Sayınız: Yok () 1-3 () 4-6 () 6 ve üzeri ()

Eğitim Düzeyi

İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Y.Lisans/Doktora ()

Annenizin Eğitim Düzeyi

İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Y.Lisans/Doktora ()

Annenizin Mesleği

Memur () İşçi () Akademisyen () Ev Hanımı () Diğer ()

Babanızın Eğitim Düzeyi

İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite () Y.Lisans/Doktora ()

Babanızın Mesleği

Memur () İşçi () Akademisyen () Serbest Meslek () Diğer ()

Aktif Olarak Uğraştığınız Spor Branşı var mı?

Evet () Hayır () Lütfen Belirtiniz

Taraftarı Olduğunuz Takım:

.....

EK-B : Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği

2. BÖLÜM GENEL BİLGİLER

Genel Bilgiler

Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatırken kullandıkları bir takım ifadeler verilmiştir. Lütfen; her ifadeyi okuyup, genel olarak kendinizi nasıl hissettiğinizi düşünün ve sizi en iyi tanımlayan ifadenin üzerine (X) işareti koyun. Ankette doğru ya da yanlış bir cevap bulunmamaktadır.

Sizi ne kadar tanımlıyor?

ÖFKELENDİĞİMDE VEYA KIZDIĞIMDA	Hiç	Biraz	Oldukça	Tümüyle
1- Çabuk parlarım.				
2- Kızgın mizaçlıyım.				
3- Öfkesi burnunda bir insanım.				
4- Başkalarının hataları yaptığım işi yavaşlattıkça kızarım.				
5- Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkar.				
6- Öfkelenince kontrolümü kaybederim.				
7- Öfkelenince ağzıma geleni söylerim .				
8- Başkalarının önünde eleştirilmek beni çok hiddetlendirir.				
9- Engellendiğimde içimden birilerine vurmaya gelir.				
10- Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılgına dönerim.				
11- Öfkemi kontrol ederim.				
12- Kızgınlığımı gösteririm.				
13- Öfkemi içime atarım.				
14- Başkalarına karşı sabırlıyım.				
15- Somurtur ya da surat asarım.				
16- İnsanlardan uzak dururum.				
17- Başkalarına iğneli sözler söylerim.				
18- Soğukkanlılığımı korurum.				
19- Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım.				
20- İçin için köpürürüm ama göstermem.				
21- Davranışlarımı kontrol ederim.				
22- Başkaları ile tartışırım.				
23- İçimde, kimseye söyleyemediğim kinler beslerim.				
24- Beni çileden çıkaran her şeye saldırırım.				
25- Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim.				
26- Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm.				
27- Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir.				
28- Çoğu kimseye kıyasla daha çabuk sakinleşirim.				
29- Kötü şeyler söylerim.				
30- Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım.				
31- İçimden insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim.				
32- Sınırlerime hakim olamam.				
33- Beni sinirlendirene, ne hissettiğimi söylerim.				
34- Kızgınlık duygularımı kontrol ederim.				

EK-C: Spor Bilimleri Fakültesi Etik Kurul Kararı

T.C
Selçuk Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi
Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurul Kararı

Karar Sayısı : 25

Sayın : İbrahim Bülent FİŞEKÇİOĞLU
Selçuk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Selçuklu / KONYA
Yürütücü : İbrahim Bülent FİŞEKÇİOĞLU
Yrd.Araştırmacı : Banu CAN

"Futbolda Taraftar ve Ötke İlişkisi" isimli yüksek lisans tez projesi öneriniz incelenmiş ve Fakültemiz Girişimsel Olmayan Etik Kurul yönergesine uygunluğuna oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir. 23.05.2017

Prof.Dr. Mehmet GÜÇ
Başkan

Doç.Dr. İbrahim Bülent FİŞEKÇİOĞLU
Üye

Doç.Dr. Sefa DÖK
Üye

Yrd.Doç.Dr. Ekrem BOYALI
Üye

1. Etik Kurul Kararı Spor Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurul Yönergesine göre verilmektedir.
2. Etik Kurul Kararı danışma niteliğindedir. Üyeler projeler hakkında verdikleri kararlardan dolayı idari ve cezai sorumluluk taşımaz.
3. Projesin yürütülmesi sırasında oluşacak olumsuzluklarda proje yürütücülerini sorumludur.
4. Etik Kurul Raporu verilen projelerde daha sonra proje ile ilgili bir değişiklik (araştırmacı, yöntem vb. olması durumunda Etik Kuruldan yeniden onay alınması gerekmektedir. Aksi takdirde önceden alınmış olan rapor geçerliliğini yitirecektir.

S.Ü. SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ TEL: (0.332) 241 00 41 FAX: (0.332) 241 16 08 KAMPÜS / KONYA

8. ÖZGEÇMİŞ

Adana'da doğdu. İlköğretimini Adana'da yaptı, ortaokul ve lise eğitimini Kilis Kız Öğretmen Lisesi'nde okudu. 2011 yılı Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Spor Yöneticiliği Bölümü'nü kazandı 2015 yılında mezun oldu. 2015 yılı güz döneminde Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimi programına başladı.

